

A SZTRÁJK
JOGI KÖVETKEZMÉNYEI

JOGELEMZŐ TANULMÁNY

TEKINTETTEL A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV
TERVEZETERE

ÍRTA

DR BAUM GARTEN NÁNDOR

EGYETEMI MAGÁNTANÁR

BUDAPEST
FRANKLI N-TÁRSULAT
INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1908

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA

BEVEZETÉS.

Ha a jelenkor sztrájkmozgalmaait a XIX. század első felének munkabeszüntetéseiével összehasonlítjuk, rögtön szembetűnik azoknak különböző jellege. Míg emezek a sanyarú helyzet nyomásának hatása alatt minden előzetes készülétek nélkül, lázadászerűleg törtek ki, addig korunk sztrájkjait nemcsak mind nagyobb méreteket öltő terjedelmük, hanem céltudatos és tervszerű szervezetük, az abban résztvevők szigorúan, mondhatnék katonailag fegyelmezett és vezényelt, egyöntetű és szolidáris eljárása jellemzi. A múlt század első felében a sztrájkok egyes munkaadók kegyetlenségének, a munkások már-már türehetlenné vált nyomorának következményei, melyek rendszerint véres zavargásokkal kapcsolatban tán még sokkal nagyobb bajok és szenvedések forrásai lehettek, mint a melyek megszüntetésére irányultak.

A legújabb kor munkásai immár felismerik azt a nagy erőt, a mely az egyesülésben rejlik és a mint a munkaadók egyfelől a kartellek és trustok szervezetei útján védik meg érdekeiket a fogyasztókkal szemben, úgy a munkásszervezetek a trade unionok kapcsolatában, sőt már nemzetközi szervezeteinkben egyesülve támogatják egymást ama közös cél elérésében, hogy a munkás anyagi és szellemi jólétét emeljék. Ebben az érdekellentétben, mely a termelés két fő faktora, a tőke és a munka közt felmerül, a sztrájk és a munkakizárás, melyeknek csak a küzdelem végső eszközeinek szabadna lenniök. immár a

rendes harcsmódor megszokott fegyvereivé válnak és óriási közgazdasági károkat okoznak.

Ily körülmények között napirendre kerül a sztrájk jogi szabályozása, a mely a közgazdasági és szociális problémák egész halmazát idézi fel. Az egyik irány a sztrájkot deliktumnak kívánja minősíteni, a munkást közigazgatási utón akarja szabad elhatározásában korlátozni és a sztrájkot büntető utón megtorolni. Ez az irányzat jut kifejezésre mezőgazdasági munkás törvényhozásunkban és különösen az 1898:11. tcz.-ben. Ezzel szemben joggal hivatkoznak arra, hogy a munkabéri viszonyt nem a személyes alávetettség, hanem a szerződési szabadság elve hatja át. A sztrájk ellen tehát éppen ezért ne az amúgy is keresztülvihetetlen és eredménytelen *tömeges* repressióban, hanem a jelenlegi munkabérszerződés reformjában kereshetjük az egyedüli panaceát. Erről az oldalról tehát a munkásnak a termelés hasznában való részesülését és a kollektív munkaszerződést követelik. A munkaadók egyesüléseinek óriási hatalmi túlsúlyával szemben azt is kívánatosnak tartják, hogy a munkaadó részéről a szerződés csak hosszabb (félévi) határidőre legyen felmondható, nehogy a váratlan üzembeszünetések és munkáskizárások az alkalmazottak gazdasági existenciáját állandóan veszélyeztesse és függőben tartsa.*

Érdekes *Millerand* francia kereskedelmi miniszter 1900. évi tervezete, melynek címe: *Reglement amiable des différends relatifs aux conditions du travail*. Ez a tervezet választott bíróság eljárását contemplálja, melybe a munkaadók és munkások küldenek megbízottakat. Még ha a felek nem is küldenek megbízottakat vagy nem hajlandók a döntést elfogadni, a munkabeszünetést csak az összes érdekeltek többségének titkos szavazás útján lehet elhatároznia. A sztrájk kimondásának törvényessége felett minden esetben a munkatanács határozna. Már e formások betartása is

* Lásd *Baumgarten-Mes^lény* Kartellek, trösztök. Bpest. Grill. 1906.

biztosítékot nyújtana a hirtelen, elhamarkodott és indokolatlan sztrájk ellen.

Millerand javaslata, melyhez Waldeck-Rousseau is hozzájárult, nem talált visszhangra. A munkaadók az állandó munkás-megbízottak hatalmától tartottak, a munkások pedig a szindikátusok befolyását féltették.*

Még ennél radikálisabb indítványok sem hiányoznak, melyek e kórtüneteket egész társadalmi szervezetünk betegségére vezetik vissza és ezért ezeknek megszüntetését csak az egész termelési rendszer átváltozása után tartják elérhetőnek [*M enger*: Neue Staatslehre). Vájjon e probléma ily utón megoldható, vagy megoldása, mint a norvég költő mondja: *«erőnkön túl»* terjed, ezt a jövő szociális fejlődése fogja megmutatni. De a jogász és közgazdász nemcsak a távol jövő problémái felé koncentrálhatja figyelmét, hanem a jelen jogrend szempontjából is sok oly kérdést találhat, melyek kielégítő megoldása sok nehézségbe ütközik. Hiszen alig van a jog- és államtudománynak olyan tere, a melybe a sztrájk-kérdés bele ne vágna és a melyben a legfontosabb törvényhozási, közgazdasági és szociálpolitikai problémák ne kereszteznék egymást.

így a *büntetőjog* a sztrájknak bizonyos minősített eseteit vétség-, illetőleg büntettnek nyilvánítja. A magánjog terén a sztrájk részben szerződésen alapuló, részben szerződésen kívüli kötelek forrása lehet. Közvetlen joghatásokat vált ki a sztrájk, midőn fennálló munkabérszerződés megszegésével jár; közvetve befolyást gyakorol egyéb (adásvételi, vállalkozási, fuvarozási) szerződésekre, midőn harmadik személyek iránt vállalt szerződési kötelezettségek teljesítését gátolja, vagy pedig mint a (biztosítási) szerződésben kijelölt esemény kárvállalási kötelezettséget szül. Végül, ha és a mennyiben a sztrájkot delictum-

* Millerand 1906 júliusban a munkások törvényes védelmére alakult nemzeti egyesületben előadást tartott e tárgyról, melyben kifejtette, hogy javaslata úgy a gyárosok, mint a sztrájkot kierőszakoló agitátorok abszolutisztikus hatalmát akarja megtörni és a sztrájk jogának gyakorlatát alkotmányos formák közé szorítani.

nak tekinthetjük, belőle szerződésen kívüli kártérítési kötelmek származhatnak.

Mindezen viszonylatokban jogrendünk többnyire nem a sztrájkhoz, mint ilyenhez fűz jogi hatásokat, hanem egyéb általánosabb tényállásokhoz, úgy hogy jogi következményeit a rendszer legkülönbözőbb helyein szétszórt szabályokból kell kihámozni, melyeket a sztrájkra mint az általánosságban körülírt helyzetek egy *különleges* esetére alkalmazunk.

így pl., ha a munkabérszerződések tömeges megszegése sztrájk folytán történik, jogrendünk épúgy bírálja el ezt a helyzetet, mintha csak egy munkás helyezkedett volna ellentétbe a munkabéri szerződésben elvállalt kötelezettségeivel és ebből kifolyólag ugyanazok a joghatások állanak be, mint a munkabérszerződés megszegésének egyedülálló eseteiben. Midőn a vállalkozó szerződési kötelezettségei teljesítésére képtelen, úgy a jogrend nem fűz a sztrájkhoz a lehetetlenséghez külön joghatásokat, hanem ezeket mint az általános felelősségi szabály, illetőleg a lehetetlenülés következményeinek egy különös esetét tárgyalja. Ugyanígy van ez a sztrájkbiztosítási szerződésnél, melynél a biztosítás tárgya az az érdek, melyet a sztrájk kitörése veszélyeztet és a szerződésen kívüli kártérítési kötelezések, melyeknél a sztrájk-felbujtók is csak annyiban felelősek, a mennyiben a szerződésszegésben való részesség mint olyan, magánjogi következményekkel bír.

Épen azért további fejtegetéseink során csak elvétve fogunk oly tételes jogszabályokra akadhatni, a melyeknek alkalmazása a sztrájk specializált tényállását előfeltételezi. Fejtegetéseink tehát pusztán azokat a jogi következményeket vonhatják le, melyek bizonyos tényállási körök következtében állnak elő, mely tényállási körök között szerepel a sztrájk is, a nélkül, hogy a sztrájkról sajátos egyedi jellegét megkülönböztető és tekintetbe vevő speciális szabályok intézkednének.

Nem szándékozom fejtegetni azt, vajjon kívánatos volna-e a jogrend oly reformja, mely a sztrájk speciális szabályozását

keresztülviszi és vájjon nem vonja-e majd maga után társadalmunk szocializálódása, a jognak azzal lépést tartó ily irányú szociális fejlődését. Vájjon nem kellene-e speciális jogszabályokkal a sztrájkok kitörését akadályozni, végrehajtásukat választott bírói ítélettől függővé tenni, az ezek mellőzésével létrejött sztrájkot büntetni, vagy végül a sztrájkokozta kárfelosztás és áthárítás kérdésében a szociális helyzethez alkalmazkodó új szabályokat kimondani: mindennek vizsgálatától tartózkodom. Kutatásaim megjelölik a hazai és külföldi tételes források, valamint az előkészület stádiumában levő javaslatok (különösen *polgári törvénykönyvünk tervezete*) alapján, a mának és holnapnak a jogát, kirekesztik azonban a jövő jogi alakulásának mindig csak találgatáson alapuló képét és mellőzik azoknak a reformeszméknek tárgyalását, melyek az egész jogrendet új alapokra kívánják fektetni.*

Vizsgálódásaim során azonban ki fog tűnni, hogy az a jogi szabályozás, mely a sztrájkot, mint specializált tényállást, mint a gazdasági fejlődés törvényszerű stádiumát kellő figyelemre nem méltatja, számos hiányt mutat fel, akár a sztrájkok korlátozását, akár azoknak teljes szabadságát tekintjük követendő cél gyanánt és ingadozó, bizonytalan és ki nem elégitő eredményekre vezet, midőn a sztrájkokozta vagyoni károk felosztását e szabályok alapján kell megoldanunk.

A sztrájk meghatározása oly módon, hogy ez valamennyi e név alatt ismert társadalmi jelenséget magában foglalja, már tág kereténél fogva is csak szintelen és általános lehet. A sztrájk jellemvonása az egyszerre történt, önkéntes munkabeszüntetés. Alanyai rendszerint valamely hivatásban alkalmazott függő sze-

* Mint a kartell és a trustkérdésnél is csak a jelenlegi jogrend alapján juthatunk konkrét eredményekre, úgy a sztrájkprobléma megoldása iránti javaslatok elvesztik a szilárd talajt, ha a jogrend alapköveink lerombolásából indulnak ki. Teszem például a sztrájk pönalisatióját egész más szempontokból és alkalmasint sokkal könnyörelenebből kellene keresztülvinni a kollektív, mint az individuális társadalmi rendben. Annál különösebb, hogy éppen a szocialisták hangoztatják, hogy a sztrájk büntetése képtelenség.

mélyek. Céljuk többnyire munkabérszerződésük feltételeinek kedvezőbbé tétele. Vannak azonban oly sztrájkok is, melyekben nem alkalmazottak, hanem olyanok vesznek részt, a kik rendszeresen munkát szoktak vállalni, de összebeszélés folytán a szerződéskötéstől tartózkodnak, azaz vannak sztrájkok, a melyeknek eszköze nem a munkabeszüntetés, hanem a munkavállalás megtagadása. Lehetnek a sztrájknak nemcsak közgazdasági, hanem társadalmi és politikai céljai is; a sztrájk lehet egyes munkaadó ellen irányult ellenszenv kifolyása, vagy pedig valamely politikai irányzat mellett rendezett tüntetés. Sztrájkról szokás beszélni akkor is, ha a munkások a szerződéses vagy törvényes felmondási idő betartásával lépnek ki a munkából, holott erre a tényállásra azok a tételes szabályok, melyek a szerződésszegések következményeit szabályozzák, nyilván nem alkalmazhatók. Van tehát szerződésszegéssel kapcsolatos és a szerződéses jogszabályok sérelme nélkül rendezett sztrájk.

A sztrájk következményeit a kifejtettek figyelembevételével tárgyalva, a következőkben 1. a munkabérszerződésnek a sztrájk folytán történt megszegéséről, 2. a felbujtók felelőségéről, 3. a sztrájk hatásáról a szállítási szerződés teljesítésére, 4. a sztrájk-ról a fuvarozási jogban és végül a sztrájk esetére való biztosításról lesz szó.

SZTRÁJK ÉS MUNKABÉRSZERZŐDÉS.

A munkabérszerződés megszegését hazai törvényhozásunk az ipartörvényben, a cselédtörvényben és több gazdasági special törvényben szabályozza. Tervezetünk idevágó szabályozása (1000—2\$. §§.) kétségtelenül haladást jelent, de holt betű marad mindaddig, a míg az említett külön törvények fentartásával, a gazdaságilag legfontosabb munkaviszonylatokban épen ellenkező szellemű élő szabályok fognak alkalmaztatni.* A munkabérszerződés sérelmével járó sztrájkról a tervezet egyáltalán nem intézkedik. A szerződést megszüntető felmondást a tervezet (1615 —17. §.) szabályozza és hatálytalannak tekinti az oly megállapodást, mely a felmondást a munkavállalóra nézve hosszabb időhöz vagy terheőbb feltételekhez köti; 1620. §-a szerint pedig bármelyik fél azonnal megszüntetheti a szolgálati viszonyt, ha érdekei annak folytán, mert a másik fél vele szemben lényeges kötelezettségének nem tesz eleget, jelentékeny mértékben veszélyeztetve vannak, ezenfelül kártérítést is követelhet, ha a másik fél vétkesen mulasztotta el kötelezettségei teljesítését.

Magánjogunk szerint is a kötelemszegővel szemben a szerződő félnek lényegileg e két joga van: elállás és vétkesség esetén kárkövetelés.

A sztrájk tehát csak akkor bír e következményekkel, ha létező és érvényesen megkötött munkabérszerződés megszegé-

* L. *Meszlényi*: Magánjogpolitikai tanulmányok 193. és köv. l.

sével párosul. Bármily magától értetődő ez, hangsúlyoznunk, kell ezt amaz általánosan elfogadott szóhasználattal szemben, mely sztrájkról beszél akkor is, ha a munkások egyáltalán megtagadják új munkabérei szerződés megkötését: a «*munkába állást*» és sztrájknak nevezi a munkások oly eljárását, midőn a szerződéses — esetleg igen rövid — felmondási idő betartásával tömegesen szüntetik meg a munkabérszerződést, «*kiállanak a munkából*». Mindezekben az esetekben persze nem lehet szó szerződésszegésről, mert hiszen meg sem kötötték, vagy jogos utón megszűnt a szerződés és nem lehet szó vétségről, mert hiszen nincs oly jogszabály, mely szerződéskötési kényszert állapít meg.¹

A munkabérszerződés nem teljesítése önmagában sem tekinthető föltétlenül vétkes szerződésszegésnek.² Hiszen ha a kötelezett a szerződést vétkes baleset folytán nem teljesítheti, ennek rendszerint az a hatása, hogy a szerződés kártérítési követelések nélkül felbomlik.³ Így pl. az ipartörvény egyes szakaszai ilykép állapítják meg a katonai behívás (69. §.), a betegség (56. §.), a szolgálatra való képtelenség következményeit és az 1876: XIII. (14. és 22. §§.) s különösen az 1907: XLV. (1[^]. §.) cselédtörvények kifejezetten felmentik a cselédet a szolgálatba való lépés kötelezettsége alól, ha munkaképtelenné válik, ha otthonléte családjának fentartása végett elkerülhetetlenül szükségessé válik, ha nőcseléd időközben férjhez megy stb.

¹ Ezt a megkülönböztetést teszi meg a belügyminiszter sokat idézett 55154/1904. számú rendeletében (Rendeleték tára j8. évf. X. füzet 1778. I.), melyben utal arra, hogy senki sem kényszeríthető oly munka elvállalására, melynek feltételeit ki-elégítőnek nem találja. Ezzel az állásponttal persze teljesen ellentétes az a gyakorlat, melyet közigazgatásunk az egyleti és a gyülekezési jog korlátozása körül folytatott. L. továbbá Magyar jogászgyuleti értekezések XXXV. k. 4. f. 44. és 68. I. *Besn/đ* és *Kiss* felszólalásait. De ép úgy nem lehet szó a munkások kötelező visszavételéről sem (*Ágoston* i. h.l, mert ez viszont a munkaadót kötelezné szerződéskötésre.

² Szerződésszegés alatt a szerződés vétkes nem teljesítését értve.

³ Ily vétkes nemteljesítést lehetne vitatni azon az alapon is, hogy a munkást társainak pressiója, mint ellenállhatatlan erőhatalom kényszerítette a sztrájkra. Ez az érv, mely pedig a *sztrájkjog* legerősebb támpontja, alig érvényesült az irodalomban. Judicaturánkban egy járásbíróági ítélet mutatott rá az 1904. évi vasúti sztrájk alkalmából.

A szerződés teljesítésének szándékos megtagadása sem szükségkép a szerződésszegés és különösen nem akkor, ha az alapul szolgáló szerződés érvénytelen vagy megtámadható. Ezekben az esetekben a szerződést nem teljesítő fél nem válik szerződésszegővé, hanem ellenkezőleg eme magatartásával ad kifejezést annak, hogy a szerződést semmisnek, törvénybe ütközőnek vagy megtámadhatónak tekinti* és épen ezért nem teljesíti (Tervezet 1620. §.). Ha azután kitűnik, hogy a nem teljesítő félnek igaza volt, a szerződés megdőltevel a szerződésszegés következményei elesnek.

Végül az érvényes szerződés *nem teljesítése* is lehet jogos, ha erre a szerződő ellenfél magatartása szolgáltatott okot. így az ipartörvény 95. §-a, az 1876: XIII. tcz., az 1898: II. tcz., az 1900: XXIX. és az 1907: XLV. tcz. (15. § a) pont és 46. §-a) felsorolják azokat az okokat, melyek miatt a munkavállaló munkaadója szolgálatából felmondás nélkül kiléphet. Ezekben az esetekben tehát a szerződés nem teljesítése nemhogy jogszerű volna, hanem ellenkezőleg *ellenjogon* alapszik, mely a nem teljesítő ellenfelének szerződésellenes magatartásából fakad. A gyári munkás és iparossegéd tehát kiléphet a munkából, ha főnöke tetteleg bántalmazza, szerződésszerű kötelezettséget nem teljesíti, ha a darabszámra való munkánál őt folytonos munkával ellátni nem képes, ha erkölcstelenségre vagy törvényellenes cselekedetre csábítja, vagy végül, ha a munka folytatása az alkalmazott egészségét vagy életét veszélyezteti (ipartörvény 95. §.).

Habár tehát számos eset van, midőn a sztrájk, bár szerződésszegésnek látszik, még sem az, meg kell állapítanunk, hogy az az alkalmazott, ki vétkezen, szándékosan és jogos indok nélkül nem teljesíti az érvényesen fennálló szerződést, a szerződésszegésért felelős.**

Igaz, hogy a felmondási időknél rövidebb mellett a legtöbb sztrájk szerződésszegés nélkül is lefolyhatna; különösen a

* így kényszer, tévesztés, uzsoraügylet stb. Lásd Kiss Géza i. h. 74. I.

** V. ö. Hevesi i. h. 91. lap hivatkozással a tervezet 1162. §-ára.

gyári munkarendek (ipartörvény 113. §.) többnyire olyképp intézkednek, hogy a munkás szombaton vagy már napi munkája elvégezte után kiléphet a munkából.

Ennek daczára mégis gyakran fordulnak elő szerződés-szegéssel kapcsolatos sztrájkok, mert a munkások meglepetésszerű tömeges munkabeszüntetéssel akarják céljukat elérni.* Ide tartoznak a politikai vagy hatalmi sztrájkok is, melyek rendszerint szerződészegéssel járnak.

Annak megállapítása, hogy valamely sztrájk szerződészegő, azzal a következménnyel jár, hogy a szerződészegő ellenfele mindazokkal a jogokkal élhet, melyek ellenfelének szerződés-ellenes magatartása folytán előállnak és így nevezetesen kártérítést igényelhet, vagy a szerződéstől elállhat (szerződészegő alkalmazottját a törvényes felmondási idő betartása nélkül elbocsáthatja), míg a szerződészegő esetleg kötbér fizetésére köteles és elveszti azokat a jogait, melyekre nézve ez a munkabérszerződésben meg van állapítva, így különösen elveszti esetleges nyugdíjigényét is, a mint ezt a Curia a nyugdíjszabályzat alapján 1902. márczius 26-iki G. 589. sz. *határozatában* kimondta.

A magánjog tehát a munkaadónak sztrájkoló alkalmazottjával szemben pusztán elállási és kártérítési jogokat nyújthat, azaz oly fegyvereket, melyek a többnyire vagyontalan szerződés» szegőkkel szemben teljesen hasznavehetetlenek. Már a collectiv-szerződéseknél, melyeknél az azt megkötő vagyonos szervezetek felelősségéről lehet szó, a munkaadó jogai egész más tartalmat nyernének.

A jelenlegi körülmények közt azonban a törvényhozó a sztrájk elleni védekezést nem a magánjog, hanem a közigazgatási és büntetőjog terén keresi azokban az esetekben, melyekben a szerződészegő sztrájk vétségi jellegét megállapítja.

* Téves *Pap Dávid* i. h. 24. I. ellenkező nézete, a ki bár szinte megteszi ezt a megkülönböztetést, a sztrájkot a törvény által megengedettnek tekinti. — Az osztrák sztrájkstatisztika szerint a sztrájkok *túlnyomó* része (90 %-on felül) szerződészegéssel járt.

Büntetőtörvényünk csakis a sztrájk minősített eseteit sújtja. A 177. §. a magánosok elleni erőszak vétsége miatt hat hónapig terjedhető fogházzal bünteti azt, a ki a munkabér felemelése vagy leszállítása végett valamely munkás vagy munkaadó ellen erőszakot követ el, azt szóval vagy tettel bántalmazza, vagy erőszakkal fenyegeti. Ugyanezen büntetés alá esnek azok is, a kik gyárak, műhelyek vagy azon helyiségek előtt, a hol a munkások dolgoznak, vagy a munkaadó, munkavezető lakása, illetőleg tartózkodási helye előtt összecsoportosulnak a végett, hogy a munka megkezdését vagy folytatását megakadályozzák, vagy pedig a munkásokat a munka elhagyására bírják.

E szakasz, mely a kezdetleges és szervezetlen sztrájkok szokásos eszközei ellen irányult, teljesen felmondja a szolgálatot, ha a mai fegyelmezett és rendszeresen vezetett sztrájkokra akar-nák alkalmazni.* Még kevésbé vágnak ide a Btk. 175., 176. §. a magánosok elleni erőszak büntetéről szóló intézkedései; mindezek a sztrájkoknak kinövéseit, elfajulásait sújtják, rendes harczmodorát azonban nem érintik.

Nem lehet a sztrájkra való felhívást a törvény elleni izgatás fogalma alá vonni, melyet a btk. 171., 172. §§-ai (egye-zően a német btk. 1 10. §-ával) írnak körül. A szerződésellenes magatartásra való felhívás még nem tekinthető törvény elleni engedetlenségnek, a mint ezt a Reichsgericht több ízben (Entsch. 20. köt. 150. 1., 21. köt. 300. 1. és 24. köt. 189. 1.) kimondotta** és midőn specialis jogszabályok a szerződészegést leg-feljebb kihágásnak minősítik, nem alkalmazható a 171. §., mely vétség vagy büntetetre való felhívásról szól. Végül szó lehetne zsarolásról akkor, ha a munkások tömeges munka-beszüntetéssel fenyegetőznek; hazai joggyakorlatunk e kérdés-ben nem nyilatkozott, a külföldi, különösen a német judicatura

* V. ö. *Tárnai János*: Sztrájk és bojkott a magyar büntető szempontjából (Kereskedelmi jog 1906 július i.) és *Zerkovitz* Zs.: Sztrájkjog (Ügyv. L. 1907 január 19.).

** Lásd fentidézett értekezéseket. Ellenkező álláspontra helyezkedett *Binding* Lehrbuch II. k. 846. 1.

inkább a repressió megtagadása felé hajlik, mert a «jogtalanság»-ot és a «vagyonosi előny»-t nem látja beigazoltnak.

Más beszámítás alá esik az állami, törvényhatósági vagy községi hivatalnokok sztrájkja, a kik nem pusztán a munkabéri szerződés viszonyában vannak, hanem a szolgálati pragmatika uralma alatt állanak és szolgálatukból csak akkor léphetnek ki, ha lemondásuk szabályszerűen elfogadtatott. A közhivatalnokok (Btk. 461. §.) sztrájkja a hivatali kötelesség megtagadásának büntette és három évig terjedhető börtönnel büntetendő, ha a kötelesség teljesítése két vagy több közhivatalnok összebeszélése következtében tagadtatott meg (Btk. 480—481. §§.). Az 1904. évi vasúti sztrájk alkalmával felmerült az a kérdés, vájjon az államvasutak alkalmazottai köztisztviselőknek tekintendők-e vagy nem. Már előzetesen a Curia 58. számú teljes ülési határozatában a Btk. 461. §-a alapján kimondta, hogy az állami vasutaknál alkalmazott hivatalnokok és szolgák az e minőségükben és szolgálati utón kezeikhez jutott pénznek vagy értéknek elszikkasztása által hivatali sikkasztást követnek el. Viszont a közigazgatási bíróság ezzel szemben 120/1898. és 1240/1899. k. számú ítéleteiben úgy döntött, hogy az államvasuti alkalmazottaknak községi adómentességre igényük nincs, mert állami tisztviselőknek nem tekinthetők. A budapesti tábla 7603/1904. b. sz. ítélete — bár bizonyítás hiányából felment — az államvasuti alkalmazottak közhivatalnoki minőségét magának a vasúti üzemnek közigazgatási jellegéből vezeti le.

Az államvasuti tisztviselő közhivatalnoki jellegét különben kétségtelenül megállapítja az 1907: XLIX. tcz.-ben foglalt törvényes felhatalmazás alapján kibocsátott 61970/1907. sz. kereskedelmi miniszteri rendelet, mely a vasúti tisztviselők szolgálati pragmatikáját tártal mázzá. *

Hazai jogrendünk e büntetőjogi szabályoktól eltekintve, a sztrájkról csak mint *kihágásról* és csak egyes *speciális* tör-

* Lásd Ügyvédek Lapja 1907. évf. szept. 7. és 14. számát.

vényekben intézkedik, e külön törvények azonban a házi, a mezőgazdasági és ipari munkások túlnyomó részét magukban foglalják.*

Így az 1876: XIII. cselédtörvény 57. §-a a szolgálatba való visszatérítésre hatósági kényszer alkalmaz, ha a cseléd a szolgálatból jogos ok vagy felmondás nélkül távozott és ugyanígy intézkedik, ha a napszámos munkáját önkényesen elhagyja.

Ezenfelül a jogtalan távozást bírsággal vagy megfelelő elzárással fenyíti és e mellett a cselédet gazdájának okozott kár megtérítésére kötelezi. A szerződésszegést különben épügy, mint a cselédtörvény határozatainak megszegését, a 107. §. pénzbírsággal, nemfizetés esetében megfelelő elzárással bünteti és különös rendelkezéseket is tartalmaz a szerződésszegéssel kapcsolatos sztrájkra való csábításra, melynek büntetése, ha a cselekmény egyéb büntetőszabályokba nem ütközik, 100 koronáig terjedhető bírság vagy ennek megfelelő elzárás.

Az 1898:11. tcz. is kimondja, hogy ha a mezőgazdasági munkások (38. §.) és a napszámosok a szerződés teljesítését megtagadják, ellenük kihágási eljárásnak van helye (62. §.), sőt kivezetésüket a munkahelyre az elsőfokú hatóság határozatilag elrendelheti. Ezek az intézkedések is egyaránt nyernek alkalmazást, ha valamennyi vagy csak egy munkás tanúsít ily szerződésellenes magatartást. Ellenben ugyané törvény 65 — 66. §§-ai a sztrájkot célzó összebeszéléseket, valamint az ezek támogatására szolgáló cselekményeket kihágásnak minősítik. Érdekes, hogy a 66. §. kihágásnak minősíti azt az eljárást is, a mely a gazdasági munkásokat és napszámosokat arra ösztönzi, «hogy munkásigazolványt ne szerezzenek és a szerződéskötésnél a megszabott alakszerűségek megtartásától tartózkodjanak»,

* Erélyesebb büntetőjogi repressziót nyújt az 1904. holland törvény a holland btk. 284. és 426. cikkeinek kiegészítéséről. Az 1874. évi angol «conspiracy and protection of property act» (8. és 39. kik.) a sztrájk minősített eseteit bünteti, míg az 1906. évi trade disputes act (6. Edw. 7.) kifejezetten megengedi a szerződésszegésre való rábírás. Drákói szabályokat tartalmazott az 1899. évi német javaslat, a hírhedt «Zucht-hausvorlage», melyből azonban nem vált törvény.

tehát más szóval bünteti a törvény azt, a ki a szerződéskötés megtagadására felbújt, habár a felbújtott: a szerződéskötést megtagadó munkás természetesen nem büntethető. A gazdasági törvény intézkedéseit kiterjesztik az 1899: XLI. és XLII. törvénycikkek a vízimunkálatokat és vasútépítésnél alkalmazott munkásokra és a gazdasági segédmunkásokra, az 1900:XXVIII. t.-cz. az erdőmunkásokra, az 1900: XXIX. évi t.-cz. a dohánykertészekre.

Ugyanilyen nyomon halad legújabb törvényalkotásunk: az 1907. évi XLV. tcz., mely a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszonyt szabályozza. A szerződésszegő cseléddel szemben a gazdának nemcsak elállási joga (45. §. e) pont) és kártérítési követelése (49. §.) van, hanem a 17. §. értelmében az elsőfokú hatóság (szolgabíró) köteles a szolgálatba be nem álló cselédet a gazda nyolcz nap alatt előterjeszhető panaszára karhatalommal előállítani, s ugyanez az eljárás követendő, ha a cseléd a szolgálatból jogtalanul kilép (48. §.). Mindkét esetben, valamint általában ha a gazda vagy cseléd a törvény rendelkezései ellen vét, kihágási eljárásnak van helye (50 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel; 57. §.), melynek minősített esete (10 napi elzárás, 100 kor.-ig terjedhető pénzbüntetés), ha a szerződésszegés összebeszélés folytán történt.

A «jogtalan kilépéssel» szemben állanak a szerződés megszűnésének a törvényben szabályozott esetei (véletlen folytán: 15. §., a szerződési idő leteltével: 40. §., a gazda hibájából: 46. §., a felmondás rendes módja: két hónap a szerződési idő letelte előtt; végül a jogos okból történt egy havi felmondás: 48. §.)

Legfontosabb jogforrásunk e téren az *ipartörvény*, melynek intézkedései a gyári munkásokra (111. §.) is alkalmazandók, kiknek sztrájkjai leggyakoribbak és közgazdaságilag is legfigyelemreméltóbbak.

A 162. §. szerint jogérvénnyel nem bírnak oly összebeszélések, «melyekkel a munkások, illetőleg segédek odatörek-

szenek, hogy közös munkaszünetelés által a munkaadókat magasabb bér megadására kényszerítsék és általában tőlük jobb munkafeltételeket csikarjanak ki, úgyszintén mindazon egyezmények, melyek által azoknak támogatása czéloztatik, a kik az érintett összebeszélések mellett megmaradnak, vagy azoknak károsítása, kik azokkal szakítanak". Az ipartörvény tehát csak azon összebeszélésekről szól, melyek gazdasági célokból történnek, viszont nem különböztet a között, vajjon a sztrájkolok céljukat szerződésszegéssel vagy pedig a felmondási idő betartásával eszközölt munkaszünetelés útján akarják elérni. Mind ezen esetekben csak az egyezmények jogérvényét tagadja meg, egyéb büntetési sanctiót azonban nem tartalmaz. Kihágásnak az ipartörvény 164. §-a csak a sztrájk minősített eseteit tekinti és 300 forintig terjedhető pénzbüntetéssel és 30 napig terjedhető elzárással sújtja azt, «a ki ez összebeszélések és egyezmények létesítése, terjesztése vagy foganatosítása céljából a munkaadókat vagy munkásokat *szabad akaratuk* érvényesítésében fenyegetés vagy tetteges bántalmazása által akadályozza vagy akadályozni törekszik».

Ipartörvényünk a sztrájknak, mint a tervszerűen, összebeszélés útján előkészített szerződésszegések végrehajtását specialis megtorlásban nem részesíti. Pedig lehet oly felfogás is, mely egy szerződésszegést egyáltalán nem pönalizál, a szerződésszegések összefüggő egészét ellenben eltérőleg — szigorúbban — minősíti. Nem marad tehát egyéb hátra, mint a *sok*, de a tervszerűség folytán összefüggő szerződésszegésekre azokat a jogkövetkezményeket alkalmaznunk, melyeket a törvény egyes szerződésszegésekre előír. Pedig ezek oly módon vannak megállapítva, hogy sem nem alkalmasak, sem nem czélszerűek a tömeges szerződésszegések megelőzésére vagy megtorlására.

Így a 159. §. az egyes szerződésszegések kényszerrel való megakadályozására olykép ad módot, hogy az iparhatóság a munkájából *jogtalanul kilépő* munkást visszahozathatja, köteles-

sége teljesítésére szoríthatja, sőt ezenfelül még 40 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetheti.

Az ipartörvény 159. §-a tehát biztosítani kívánja ugyan a szerződési hűséget, de ezt oly módon és oly eszközökkel teszi, melyeknek a gyakorlatban kudarcot kell vallaniok. Tömegesen sztrájkoló munkásokat közigazgatási erőszakkal visszavezetni lehetetlen dolog. A zsandár hatalma megszűnik, mihelyt nagy tömegek szervezett ellenállást fejtenek ki. Azért a kereskedelmi miniszter 40,451/1903. számú körrendeletben (közölve az ipartörvény módosításáról szóló joganyag II. kötetének 82. lapján) kimondta, hogy «az 1884. évi XVII. tcz. 159. §-ában megjelölt rendelkezések az ipartörvény 162. §-ában említett összebeszélések következtében keletkezett közös munkabeszüntetések (sztrájkok) eseteiben nem alkalmazhatók, mert ezen rendelkezések kizárólag csak az egyes munkásoknak munkából való jogtalan kilépése esetén nyerhetnek alkalmazást, ellenben az iparhatóságnál bejelentett közös munkabeszüntetések (sztrájkok) alkalmával csak a hivatkozott törvényzcikk 163., szükség esetén 164. §-ában előirt eljárás tartandó szem előtt».*

Ennek daczára semmi kételyünk sem lehet az iránt, hogy az ipartörvény a sztrájkot vétségnek tekinti. Kitűnik ez abból, hogy a sztrájkról a *kihágásokról* szóló VI. fejezetében intézkedik, hogy a 159. §. minden megkülönböztetés nélkül kihágási büntetést alkalmaz és végül a 90. §-ból is, mely megtiltja azt, hogy az iparos oly munkást fogadjon fel, ki az előbbi munkadóval kötött szerződésnek törvényes megszűnését, vagy azt, hogy munkaszerződése a törvény értelmében történt felmondás által megszűnik, nem igazolja. Erről oly módon lehet és kell meggyőződést szereznie, hogy a jelentkező segédől munkakönyvét, illetőleg elbocsátási bizonyítványt kér (108. §.). A ki ezt elmulasztja, kihágást követ el (157. §. c) pont) és a szer-

* Némileg ellentétes ezzel a kereskedelmi miniszter 75078/1904. sz. rendelete Rendeletek tára?8. évf. X. füzet 1596. |.).

zódésszegő munkással együtt egyetemlegesen felelős azért a kárért, melyet az előző munkaadó szenvedett (90. §. 2. bek.).

Végigvizsgálva ezt a fegyvertárat, melyet jogrendünk a sztrájk elleni védekezésre felhalmozott, meg kell állapítanunk, hogy ennek fegyverei rozsdásak, hasznavehetetlenek és teljesen alkalmatlanok azoknak a gazdasági jelenségeknek leküzdésére, melyek a jelenkor sztrájkjaiban megnyilvánulnak. Mint más jogterületeken, úgy itt is a joggal való visszaélés képes volt megkerülni és megelőzni a jog tiltó szabályait és azok az eszközök, melyek egyszer talán a primitívebb sztrájkmozgalmak elleni védekezésre megfelelőek lehettek, ezeknek szervezett, öntudatos és tervszerű fellépésével szemben tehetetleneknek bizonyultak.

Nem lehet tehát csodálkoznunk azon, hogy mind erélyesebben lép fel az a kívánság, hogy a szerződési hűség más, alkalmasabb módon biztosíttassék. Mindannak daczára nem sikerült azt a módot feltalálni, mely az egyéni jogok súlyos sérelme nélkül ezt a célt megvalósítsa. Teljes tehetetlen a társadalom azokkal a sztrájkokkal, melyek szerződésszegés nélkül, a felmondási idő betartásával, vagy a szerződéskötéstől való tartózkodás útján rendeztetnek.

Szilárdabb alapon állanak azok, a kik szerződés kötelező erejének hangoztatásával a szerződési hűséget* új intézményekkel akarják megvédeni.

De még a szociális világfelfogás hívei sem zárkozhatnak el azon lehetőség elől, hogy a szerződésszegés deliktumnak mnősíttessék. Sőt talán ők a legkevésbbé. A szociális állam, a milyennek azt *Menger* elképzei (*Neue Staatslehre*), bizonyára még kevésbbé nélkülözheti ama kényszereszközöket, melyek

* A római jog egyik alaptéiele volt annak kijelentése, hogy a szerződéseket be *kell* tartani (*pacta sunt servanda*). A német felfogás a szerződésszegést véteknek tekinti, sőt már a germán mythologia is az adott szó szentségét, az ígret kötelező erejét oly erkölcsi parancsnak tartja, melyet még az Istenek sem szeghetnek meg büntetlenül. Inkább következzék be az «Istenek alkonya», inkább pusztuljanak a legkedveltebb hősök, semhogy a szerződés vasköteléke megsértessék.

nélkül a szociális rend fennállását nem képes biztosítani. Az individuális társadalom még joggal hangoztatja azt, hogy az egyén jogai a legszentebbek, a szociális társadalom azonban, a mely a közérdek javára veti alá az egyént, nem riadhat vissza azoktól a kényszereszközöktől sem, melyek a közérdekű munkálatok elvégzését biztosítják.

Ha tehát újabb törvényeinkben a pönalisatio mind több tért hódított, ez némikép úgy tűnik, mint a szociális áramlatok hatása, helyesebben ezek visszaszorítása saját fegyvereikkel.[^] Az 1898. évi II. t.-cz. a mezőgazdasági munkások szerződészegését megtorolja, abból indulván ki, hogy az aratási munkálatok elvégzése oly közérdek, melynek kellő biztosítására szigorú, talán a kelleténél is szigorúbb rendszabályokat alkalmaz. Ugyanez a vezérmotívom hangzik fel a gazdasági cselédekről szóló 1907. évi XLV. törvényben, melynél itt-ott ez bántó disharmoniává fajul. A szerződésben foglalt bármely kötelezettség megszegésének kihágássá való minősítése (57. §.) oly rendelkezés, mely kétszeresen veszélyesnek látszik, ha meggondoljuk, hogy e törvényszakaszokat nem a független bíróság, hanem a közigazgatási hatóság fogja alkalmazni. A 62. §. ugyanis az ítélezést mint elsőfokú hatóságra községekben a szolgabíróra bizza, a ki már társadalmi állásánál és közigazgatási tevékenységénél fogva a munkaadó érdekében lesz praeoccupálva.

De nem kárhoztathatják teljesen a büntetőjogi elbánást azok sem, a kik a szervezett munkaadók és szervezett munkások közti *kollektiv szerződésben* látják a kérdés helyes megoldását.** Ha a munkaadó feláldozza szabad szerződés-kötési jogát.

* L. F. Byloff: Vertragsbruch und Strafrecht. Graz, 190s. Frey: Streik und Strafrecht. Heidelberg, 1907.

** A kollektiv szerződésekkel különösen Németországban óriási irodalom foglalkozik. Alapvető munkák: Lotmar: Tarifverträge 1900 és Der Arbeitsvertrag nach dem dem Privatrecht 1902. Macrosty: Rechtzustand der Gewerkvereine in England (Braun's Archiv 190); Továbbá Webb: Englische Gewerkvereine 1906. Rundstein: Tarifverträge 1906. Spiegel: Gewerblicher Arbeitsvertrag nach bürgerl. Recht 1901.

egyúttal a munkások keze is meg lesz kötve, mert csak bizonyos feltételek és békéltető eljárások megkísérlése után mondhatják ki a sztrájkot. Hiszen láttuk: a *Millerand-féle* tervezet is büntető-intézkedéseket kontemplál — a béke biztosítására. Ha tehát a kollektív szerződés megkötésével a munkaadó korlátozza szabad szerződés-kötési jogát és lemond arról, hogy egyes munkásokat üzeméből tetszése szerint kizárjon, úgy viszont ennek fejében az egyes munkás sem léphet önkénye szerint sztrájkba és a kollektív szerződés megszegéséért a munkásszervezetek vagyoniilag is felelőssé válnak.

Így jöhet azután létre egy jobb és igazságosabb munkabérszerződés, mely a munkás egyéb érdekeit is megvédelmezi és különösen biztosíthatja azt is, hogy a munkások az üzem-redukciók kínos hatásainak ne legyen kitéve* és hogy a munkaadó a szerződést indokolás nélkül csak hosszabb határidőre mondhatta fel.

Azonban sohasem szabad szem elől téveszteni, hogy az ilyfajta megegyezésnél a béke árát rendszerint a *fogyasztó* fizeti meg. Ő az a bizonyos kifelejtett faktor, a kinek rovására a bérharczot folytató ellenfelek egyezkednek, mert csak természetes, hogy a vállalkozó a többlet-munkabér áthárítására törekszik és így közvetve az általános drágaság okozta áremelkedés a fogyasztóra fog hárulni. Sőt azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a munkások száma aránytalanul nagyobb a munkaadók számánál s így a látszólag nyert béremelkedés nagy részét a fogyasztás drágulása fogja felemészteni.

Van azonban oly sztrájk is, a mely nemcsak károsítja a fogyasztó közönséget a fogyasztási cikkek megdrágulása folytán, hanem egyenest létérdekét veszélyezteti, midőn a sztrájk

Hüglin: Der Tarifvertrag 1906. *Schmelzer*: Tarifgemeinschaften 1906. — Nálunk első sorban kiemelendő *Ferencet*: Sztrájk és sztrájkpolitika 1907. I. kötet, *Zetkovil*: Jogállam 1907. évf. 45j. 1. *Rác*; *Lajos*: Az ipari béke megvalósítása 1907. és a kereskedelmi minisztérium ily című kiadványa: «A kollektív ipari jogviták, a békéltetés és választott bíraskodás a külföldi törvényhozásban 1907.

* Lásd Baumgarten-Meszlény «Kartellek, tröstök 2j). lap.

folytán oly cikkek előállítására vagy oly közgazdasági szolgáltatások elvégzése válik lehetetlenné, a melyek a fogyasztónak legvitálisabb létfeltételeit elégítik ki.

A modern társadalomban a közlekedés, a világítás és a vízhasználat már-már nélkülözhetetlenné vált. Az oly sztrájk tehát, mely ily elsőrangú szükségletek kielégítését megakasztja, lehetetlenné teszi, kétszeresen veszélyes a társadalomra. Indokoltnak látszik tehát, hogy a sztrájkok elkerülésére, a közgazdasági intézmények ez ágai quasi állami funkciónak tekintessenek, melyeknek elvégzése nem a pusztán szolgálati szerződés kötelékével, hanem a hivatalnoki és szolgálati pragmatika szabályaival biztosíttassék. Legnyilvánvalóbb ez a vasúti sztrájkok esetében. Láttuk, hogy míg az államvasúti hivatalnokok a büntető törvénykönyv 480., 481. §§-aiba ütköző bűncselekményt követnek el, addig a magántársaságok vasúti hivatalnokainak sztrájkjára, mely a közérdekre ugyanoly káros konzekvenciákkal járhat, csak az ipartörvény csődöt mondott intézkedései alkalmazhatók. Már e példa is mutatja, hogy a vasúti üzem mint olyan közigazgatási funkciónak minősítendő, legyen annak tulajdonosa akár az állam, akár valamely magántársulat. Ugyanezek a szempontok lehetnek irányadók egyéb üzemekben, melyeknek alkalmazottjai a sztrájkot nem csak mint munkaadójuk elleni kényszerítő eszközt alkalmazzák, hanem ennek útján pressziót akarnak gyakorolni az egész társadalomra, a fogyasztók összességére, kiknek létfeltételeit veszélyeztetik. A párisi elektromos világítási munkások sztrájkja katonai közbenlépést tett szükségessé, mert az éjjeli világítás hiánya nemcsak az élvezetek és multságoknak vetett véget, hanem a közbiztonságot is súlyosan veszélyeztette.

E példák is mutatják, hogy a szerződésszegő sztrájkok közt is különbséget lehet és kell tennünk, a szerint, a mint csak a munkaadóknak, vagy pedig ezen messze túlterjedőleg az egész társadalomnak okoznak károkat. A munkaadó minimális kára abban áll, hogy tőkéje a sztrájk tartama alatt nem

kamatozik, az üzemköltségek nagy része pedig ez idő alatt is terhelik. Vannak sztrájkok, melyek nemcsak a tőke czélszerű kihasználását veszélyeztetik, hanem ezenfelül jelentékeny anyagi károkat okoznak, akár az által, hogy a vállalkozó szerződési kötelezettségének teljesítését harmadik személyek iránt gátolják (1. 30. 1.), akár úgy, hogy a feldolgozandó nyersanyagok a munkabeszüntetés miatt elpusztulnak. Legtipikusabb eset az ily nagyfokú károsodásra az aratósztrájk, melynél a munkaszünetelés a kritikus időben esetleg azt is eredményezheti, hogy az egész termés elpusztul, mert a munka elvégzése záros határidőhöz volt kötve. Különösen veszélyes és azért erélyesebb rendszabályokra jogosítanak az oly sztrájkok, melyek folytán az élelmi czikkek előállításá válik lehetetlenné, vagy tetemesen megdrágul (péksztrájk), vagy a melyeknél — mint fent kifejtettük — közszükségletek kielégítése válik lehetetlenné.

Ha tehát a szerződészegéssel kapcsolatos sztrájk büntetése egyáltalán czélszerűnek mutatkoznék, figyelemmel kell lennünk azokra a gazdasági megkülömböztetésekre, melyeket az imént kifejtettünk. A milyen hiba volna minden sztrájkot büntetni, ép oly hiba volna eme társadalmi veszélyességük folytán egymástól eltérő esetek közt a helyes megkülömböztetést mellőzni. Azzal azonban tisztába kell jönnünk, hogy a büntetőjogi repressio egymagában sohasem lesz képes a sztrájk elnyomására és a szerződészegések megakadályozására.

SZTRÁJKFELBÚJTÓK FELELŐSSÉGE.

A sztrájkra vonatkozó büntető és kihágási szabályok kapcsán láttuk, hogy különösen az újabb gazdasági törvényhozás a sztrájkfelbújtókat egyenlő, sőt több esetben még szigorúbb elbírálás alá vonja, mint magukat a sztrájkolókat. Így az 1898: II. t.-cz. 65. §-a 60 napig terjedhető elzárással és 400 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel sújtja azt, a ki az alkalmazottakat «szabad akaratok» érvényesítésében akadályozza vagy akadályozni törekszik, a ki ily célra pénzt gyűjt, az összegjövételben résztvesz, sőt a ki e célra helyiségét átengedi. Az 1907: XLV. t.-cz. 155. §-a pedig ugyanígy bünteti azt, a ki az «el-szegődni hajlandó» cselédet szóval bántalmazza, vagy fenyegeti. Itt tehát az «izgatás» meggátlására a felbújtók még akkor is büntetés alá esnek, ha a felbújtottak még tilos cselekményt sem követnek el.

Magánjogi szempontból a sztrájkfelbújtók felelőssége azzal a kérdéssel függ össze, vajjon a felbújtott egyén cselekménye tiltott cselekménynek (magánjogi delictumnak) tekinthető-e vagy nem.

Nézzük mindenekelőtt azt a területet, a hol ez kétségtelen, t. i. ott, a hol a törvény a szerződésszegésnek kihágási vagy vét-ségi minősítést ad és ilyen gyanánt bünteti. Ha a törvény ilyen-képen büntető sancciónak kimondásával sújt valamely cselek-ményt, mely magánjogi érdeket is sért, ezzel együtt az összes joghatások beállanak, a melyek a magánjogi delictummal jár-

nak.¹ Következik ez a bperrendtartás 15. §-ából is, a mely a bűnösség megállapításával kapcsolatban az ebből eredő magánjogi igény megítélésére módot nyújt. Ha tehát nem is áll, hogy minden büntetendő cselekmény magánjogilag tiltott cselekmény, és még kevésbé igaz e tétel fordítva, hogy minden magánjogi tiltott cselekmény egyszersmind büntetendő is: a szerződésszegésből álló büntetendő cselekmény, mely magánjogilag védett érdeket is sért, egyúttal magánjogilag is tiltott cselekmény.²

Már pedig láttuk: speciáltörvényeink messzeágazó hálót vonnak ama büntető szabályokból, melyek a munkabér-szerződés megszegését mint kihágást sújtják. A cseléd, gazdasági munkás és napszámos, az ipari és kereskedelmi alkalmazott szerződésszegése mindmegannyi kihágási eset gyanánt van szabályozva.

Ezen az egész területen tehát nem is lehet kétes, hogy a felbújtó büntetőjogilag is, magánjogilag is tilos cselekmény megvalósítását idézte elő. Ennek következménye pedig fennálló magánjogunk alapján az összes károkozók egyetemleges felelősége (L. Tervezet Indokl. III. köt. 281. lap). Igaz, hogy az osztrák ptk. 1301., 1302. §§-ai a kárért való felelőséget a közreműködés arányában szabja ki,³ tervezetünk 1092. §-a azonban a közösen elkövetett tiltott cselekményeknél megállapítja a tettesek egyetemleges felelőségét, kijelentvén, hogy a felbújtó és a segéd is tettes számba megy.

Ezek tanulságát levonva és a sztrájkra alkalmazva, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy magánjogunk szerint a sztrájk-felbújtók *egyetemlegesen* felelősek a *szerződésszegő* alkalmazot-

¹ Helyesen mondja *Almási* i. m. 71. l., hogy a büntetendő cselekmény megvalósítása már ezen minőségénél fogva is egyúttal a gyöngébb magánjogi tilalom alatt áll.

² *Almási* (i. m. 80. l.) a büntetendő és a tiltott cselekmény tényállását két egymást keresztülszelő kör alakjában szemlélteti. A közös terület: büntetendő cselekmény megvalósítása, mely magánjogi érdekkört is sért.

³ Szándékos károkozásnál és ha a közreműködési arány meg nem állapítható) az optk. is egyetemlegességet statuál. L. *Almási* i. m. 46. l.

takkal, ha ez a szerződésszegés büntetéssel vagy kihágást sanctióval van sújtva (a mint láttuk, így van ez az ipari és gazdasági munkásokra vonatkozó különtörvényekben) és ennek következtében magánjogilag is tilos cselekménynek minősül.¹

Ily értelemben tehát a kérdés megoldása egyszerű: ha i. a sztrájk nem pusztán szerződéskötéstől való tartózkodásból áll, vagy a felmondás idő betartásával («jogosan kilép»), hanem szerződésszegéssel jár («a munkából jogtalanul kilép», ipartörvény 159. §.), ha 2. ez a szerződésszegés poenalis sanctióval van sújtva: nem térhetünk ki a sztrájkfelbújtók egyetemleges felelőssége elől.

Vizont, ha a sztrájk nem szerződésszegéssel kapcsolatosan rendeztetik, úgy *sem az abban résztvevők, sem az arra felbújtók, sem büntetőjogi, sem magánjogi felelősség alá nem esnek* Túllőtt tehát a czélon a Curia, midőn e *különböztetés megtétele nélkül a sztrájkban való részvételt tiltott cselekménynek minősíti* (589/1901. és 1602 márcz. 26. G. 589.j és a munkaadók és munkások közti előleges megállapodásokat kötelezőknek nem tekinti.³ A Reichsgericht különösen újabban helyesen hangsúlyozta a *jogellenesség* hiányát azokban az esetekben, midőn az inkriminált cselekmény sem törvény tilalmába, sem szerződési kötelezettségbe nem ütközik.⁴

¹ Ezt a szempontot figyelmen kívül hagyták úgy *Ágoston* (i. h.;o. l.), mint *Hevesi* (i. h. 98. l.), midőn a teelősséget csak a tervezet 1104. §'-ának szabályából bírálják el.

² Így van ez a continentalis jogrendszerekben is. Az angol jog szerint az 1875. törvény (;8 and J9 Vict. Gh. 86.) alapján *tconspüacy»-nak* tekintendő az az eljárás is, midőn a felbújtók arra beszélték rá a munkásokat, hogy a szerződéskötéstől tartózkodjanak. A bíróságok kártérítésre is kötelezték a trade-unionokat, habár szerződésszegés nem történt; így különösen a *Quinn v. Leathen* (House of Lords 1901. A. C. 495.) és a *Taff Vale Railway Co. v. Amalgamated* (1901. 1. K. B. 175. A. C. 426.) esetekben. (L. Report on trade disputes. London 1906.) Az:906. évi törvény (6. Edw. Ch. 7.) azonban határozottan kimondja, hogy a felbújtók még akkor sem tartoznak kártérítési kötelezettséggel, ha a munkások rábeszélésükre szerződéseiket megszegték és hogy a trade unionok ellen «action of tort»-nak (kártérítési keresetnek) nincs helye.

³ V. ö. *Zerkovit* i. h. 4¾ 5. l.

⁴ Reichsgericht J51/1902. Entsch. 54. köt. 255. 1. és különösen 1906. jul. 12. 497/1905. sz. h. (Deutsche Juristenzeitung 1906. évf. 1027. és 1071. l.), mely kimondja, hogy önmagában sem a sztrájk, sem a bojkott *jogellenesnek* nem tekinthető, mindkettő a bérharcz eszköze és ha *jogot* nem sért, kártérítési igényre sem nyújt alapot.

Már vitásabb és bizonytalanabb területre érünk, ha azt az esetet vizsgáljuk, vajon felelősek-e a sztrájkagitátorok, ha a sztrájk oly szerződésszegésekkel jár, melyek büntető sanctiókkal nincsenek ellátva.

Itt azután egész határozottságában merül fel az a kérdés, vajon magánjogilag tiltott cselekmény számba megy-e a szerződészegés.

Az uralkodó elmélet szerint e kérdésre tagadólag kell válaszolnunk, a német ptk. 823. §. is erre nyújt támpontot,* és tervezetünk 1078. §-a tiltott jogcselekményeknek csak azokat a jogsértéseket minősíti, melyek a kötelmi viszonyra való tekintet nélkül is jogellenesek, tehát nyilván abból indul ki, hogy a szerződészegéseknek intézményesített joghatásait nem mint vétséget, hanem a szerződési kötelmekkel kapcsolatban tárgyalja.

A szerződéskötő felek jogai szempontjából rendszerint pusztán elméleti érdekű lesz annak megállapítása, vajon a szerződés vétkes nem teljesítése egyúttal magánjogi delictumnak is tekintendő-e, mert hiszen a jogában sértett fél legcélszerűbben a kötelmi jogban legapróbb részletekig megállapított *ellenjogait* fogja igénybe vehetni.

Fontos azonban e megkülönböztetés, ha a tettestársak és különösen a felbújtó felelősségéről szólnak, mely a szerint áll fenn, vagy dől meg, hogy a kötelmi jogviszony szempontjából jogellenes cselekményt magánjogi delictumnak minősítjük-e vagy nem.

Almási legújabbán megjelent művében az ügyletszegést a tiltott cselekmény egyik specializált tényállásának tekinti (id. m. 98. és köv. lapok), és ezt az álláspontját az egész magánjogi rendszeren keresztülviszi. Monografikus fejtegetéseinek mélysége indokoltá teszi, hogy eredményeivel legalább per tangen-

* A 827. S- 4egyéb jogok jogellenes sérelméről» szól és e jogok közé a kötelmi jog már a/ért sem tartozik, mert annak megszegését az egyes kötelmi viszonylatoknál külön jogtételek szabályozzák. Ezt a felfogást vallják *Planck* II. 609. I., *Unckelmann* Schadensersatzpflicht 21. I., *Schöllmeyer* Schuldverhältnisse no. I. *Oertmann* stb.; a védelmet ezzel siemben a kötelmi jogokra is vonatkoztatják *Lis*^t, *Cosack* (Lehrb. lój. §.) *Kühlen beck*.

tem foglalkozzunk. Mindenekelőtt el kell választanunk a szerződés nem teljesítésének két esetét: azt, a mely objectiv okokból áll elő és azt, a mely az adós vétkességére vezethető vissza.*' Bár a legtöbb esetben az adós csak akkor felelős, ha a szerződés *nem-teljesítése* az ő vétkessége folytán következik be, gyakran tételes jogszabályok a nem-teljesítés következményeit vétkesség hiányában is adósra hártják. Így pl. mindazokban az esetekben, a midőn a vállalkozó felelőssége a vis majorig terjed, nyilvánvaló, hogy a szerződés teljesítésének elmulasztásáért felelős az a vállalkozó is, a ki nem vétkes. *Almás*i tétele tehát a szerződés vétlen nem teljesítésére nem vonatkozhatik.

A szerződésszegések vétségi jellegének illusztrálására *Almás*i különösen utal az ingatlanok kétszeres eladásáról szóló bírói döntésekre, melyek az ügyletszegést tiltott cselekménykép fogva fel, a harmadik rosszhiszemű vevő felelősségét — bár a szerződési kapcsolaton kívül áll — vétségi alapon construálják. Hasonló példákra hivatkozhatunk az itt tárgyalt joganyag köréből. Így az ipartörvény 90. §-a szerint az iparos oly segédet fel nem fogadhat, ki előző szerződésének törvényes (ideértve a felmondást) megszűnését nem igazolja; ha mégis megteszi — a 157. §. c) pont kihágási büntetésén felül** — a segéddel egyetemlegesen felelős az előző szerződés megszegése folytán megkárosult iparosnak. Íme tipikus esete a vétségért való tettestársi felelősségnek.

De épen az, hogy *egyes* ily tiltott cselekménynyé minősített ügyletszegések jogrendszerünkben szórványosan előfordulnak, mutatja, hogy ez a hatás kivételes jogszabályokon gyökeredző, mert hiszen különben ezek, mint *valamennyi* vétkes szerződésszegés következményei *külön* kiemelésre nem szorultak volna.

* Eddig kellően nem tisztázott terminológia kérdése, vajjon a vétkes nem-teljesítést szerződésszegésnek nevezzük-e. Ha ezt elfogadjuk, a vétlen nemteljesítést kizártuk a szerződésszegések köréből és ily értelemben korlátozhatjuk az adós vétkességére azt, a mit i. m. a szerződésszegésről általában mond.

** V. ö. 1907: XLV. tcz. 58. §. a) ponttal.

Tervezetünk 1104. §-a azonban az itt kifejtettekkel, de különösen az 1078. §-sal ellentétben, azt, ki mászt egy harmadik személy iránt fennálló köteletségének megszegésére szándékosan reábirja, egyetemleges kártérítési felelősségre kötelezi és az Indokolás (III. k. 298. 1.) külön is kiemeli, hogy a hitelező jogkörének sértése magánjogi tilos cselekmény.

A tervezet tehát arra a különös megoldásra jutott, hogy *magának a szerződésszegőnek* cselekményét tiltottnak nem minősíti, a felbújtó cselekményét pedig kifejezetten tiltottnak nyilvánítja, a mi már most az egyetemleges felelősség alkalmazásánál (1092. §.) kétségtelenül illogikus eredményre vezet.

Az 1104. §. tehát ellentétben áll az 1078. §. nagyhangú kijelentésével, mely a szerződésszegést önmagában vétésnek nem tekinti (Hevesi i. h. 98. és köv. 1.). Az 1104. §. tényleg azzal az eredménnyel járna, hogy a sztrájkfelbújtók mindig felelősségre volnának vonhatók, ha ugyan az okozati összefüggés kimutatható. *A szakszervezetek vagyoni jogi felelőssége* persze még ez alapon is alig lesz konstruálható. Erről csak akkor lehetne szó, ha a szakszervezetek kollektív egyezményekben a kártérítési kötelezettséget elvállalják, minek ellenében az egyes munkások, épügy, mint az egyes munkaadók, a kollektív egyezmények megszegéséért szervezetük irányában volnának felelősek.*'

Mindezek alapján odakonkludálhatunk, hogy a sztrájkfelbújtók, ha a felbújtottakat kihágáskép büntetendő szerződészegésekre bírták rá, ezekkel egyetemlegesen felelősek. Jelenlegi jogrendszerünk alapján azonban nem kötelesek kártérítésre, ha a szerződészegés pusztán magánjogi szabályok megsértésével járt, holott tervezetünk még ebben az esetben is, bár némi önellentmondással, vétségi alapon megállapítja a felelősséget.

* V. ö. *Ferencet I.* Huszadik Század 1907. évf. 164. s. — Az angol bíróságok az 1906. évi törvény (i. fent 26. 1. 2. jegyz.) előtt a trade unionok felelősségét megállapították, ha a sztrájkot elhatárolták vagy pénzzel támogatták. L. a fent idézett határozatokon felül *Denaby v. Yorkshire Miners Association* (House of Lords 14 May 1906).

A SZTRÁJK HATÁSA A SZÁLLÍTÁSI ÜGYLET TELJESÍTÉSÉRE.

A szállítási szerződés teljesítését a sztrájk teljesen vagy részlegesen, véglegesen vagy ideiglenesen hiúsíthatja meg. A jogkövetkezmények megállapítása végett mindenekelőtt meg kell határoznunk azokat a jogszabályokat, melyek a *szállítási szerződésre* alkalmazandók (I.). A szállítási ügylet a kereskedelmi vétel alá tartozik, s így foglalkozni fogunk *eladó késedelmével* (II. , majd azokkal a helyzetekkel, melyekben a teljesítés eladó hibáján kívül vált *lehetetlenné* (III.). Megkülönböztetve az *ideiglenes* akadályokat a *végleges* lehetetlenüléstől (IV.), kifejtjük, mily következményekkel járhat a sztrájk a vevőre és eladóra (V.). E dispositív jogszabályok elemzése után áttérünk azokra az esetekre, melyekben a felek *sztrájk-klauzula* felvételével szerződésileg intézkedtek a sztrájk hatásairól (V .

I.

A sztrájk nemcsak a munkabérszerződést közvetlenül megkötő felek egymásközi viszonyában játszik szerepet, mint az egyik félnek a szerződés teljesítését megtagadó magatartása, hanem befolyást gyakorolhat a harmadik személyekkel létesült jogi kötelek sorsára, melyeknek teljesítését a sztrájk megghiúsíthatja vagy akadályozza. Ily esetben a sztrájk, mely szerződésszegés, egyszersmind újabb szerződésszegést is eredményezhet, illetőleg oly helyzetet teremthet, midőn annak alanyát, a vállalkozót, a

kit sújt, harmadik személyek iránt vállalt szerződési kötelezettségeinek teljesítésében gátolja.

Ha e szerződési kötelezettség kereskedelmi ügyletből származott és előállítandó áruknak előre meghatározott ár ellenében való átadásában állott, kereskedelmi törvényünknek a vételi ügyletre vonatkozó szabályai alkalmazandók. A kereskedelmi törvény 337. §-a ugyanis a kereskedelmi vételre vonatkozó szabályokat a szállítási ügyletre is kiterjeszti és a mint Nagy Ferencz* helyesen kimutatta, ez a kiterjesztés úgy a helyettesíthető, mint a nem helyettesíthető, úgy a kész, mint a még beszerzendő, vagy előállítandó árukra vonatkozik. Kétségtelen, hogy itt különböző viszonylatokra az ezeknek egyedi sajátságaihoz nem alkalmazkodó, túlságosan generalisáló jogszabályok érvényesülnek. Mert világos, hogy más-más jogi helyzet áll elő a szerint, a mint az eladó egyedileg vagy fajilag meghatározott, helyettesíthető vagy nem helyettesíthető, meglévő, beszerzendő vagy előállítandó dolgok szállítására vállal kötelezettséget. így midőn a gyáros termelendő áruk szállítására kötelezi magát, az ő jogi pozíciója közel áll a műbéri szerződéshez, a melytől éppen csak egy mozzanat, az anyag tulajdonának kérdése választja el, azonban minden egyéb vonatkozásában a műbéri szerződésben előálló helyzet előtt állunk.

A pandecta jog szempontjából is vitássá vált, vajjon a szállítási szerződés egyáltalában a vétel fogalma alá tartozik-e.**

Gaius ismert példája (1. 22. §. 2. Dig., de a e. 19., 1.) szerint az aranyműves 200 dénárért elvállalja, hogy saját aranyából meghatározott súlyú és méretű gyűrűt készít. Kérdés, vajon a megrendelő előbb a nyersanyagot veszi meg és azután műbér-szerződést köt a munkavállalóval vagy pedig az egész ügyletet egységes adás-vételkép kell-e felfognunk.

* I. m. 148. §. 4. jegyzet.

** Ez ellen foglalnak állást Bechmann (Der Kauf II. 99., 162—166. és JJ¹—lap.), Goldschmidt (Zeitsch. Bd. x. S. 109.), Regelsberger (Archiv f. civ. Prax Bd. 49. S. 201.) és Brinz (Band II. §. 242. és JJ7-), Ihering (Jahrb. V. §. 55².) és Windscheid (§. 215.) tanításaival szemben.

Érdekes, hogy 1840. és 1844. év hazai törvényhozásunk a szállítási ügylet sajátosságát felismerte.

Az 1840: XV. tcz. 18. §-a a váltótörvényszék illetékességéhez utalja az áruszerzési ügyek (Lieferungsgeschäfte) elintézését. Az 1844: VI. tcz. 28. §-a pedig az «áruszerzési kötésekről» intézkedik, és ilyen gyanánt minden oly adás-vevési szerződést tekint, «mely valamely ingó vagyonnak jövődöbeli átadása feltétele mellett köttetik.» — Meghatározza ezeknek kellékeit; szabályozza eladó és vevő kártérítési követeléseit (10% maximalis kötbért állapítván meg) és kimondja, hogy a kártérítési igények a szerződésben meghatározott teljesítési időtől kezdődő két év alatt enyésznek el.

Az ilyenfajta szerződés önálló jellegét — a német polgári törvénykönyv 651. §. nyomán — felismerte tervezetünk is, midőn 1646. §-ában vállalkozási szerződésnek minősíti azt az ügyletet, melylyel valaki *saját* anyagából *nem helyettesíthető* dolog előállítására kötelezi magát. Viszont vételnek tekinti e §. az egészben vagy részben saját anyagból készült helyettesíthető dolog szállítását, azonban az ilyfajta ügyletre is alkalmazza a vállalkozási szerződés egynémely szabályait.

Jövendő jogunk e megkülönböztetései részletesebb kifejtést igényelnek. Tervezetünk (1626. §.) szerint a vállalkozó valamely mű előállítására kötelezi magát. Ha ez a mű dolog készítésében áll, akkor az erre vonatkozó szerződés már közel áll a vételi ügyletnek azon fajához, melyet KT.-ünk 337. §. nyomán szállításnak nevezünk. Vállalkozás dolog készítésére és szállítás tervezetünk szerint is a nyers anyag tulajdona szerint különül el* a szerint, a mint az anyagot a megrendelő (vevő) vagy vállalkozó (eladó), kizárólag vagy nagyobb részben maga szolgáltatja.

Ez az elkülönítés a gyakorlatban nem lesz könnyű és így

* A német polgári tvkv. részben eltérő szabályai alapján; v. ö. *Enterich*: Kaut und Werklieferungsvertrag. Jena 1899.

ott tartunk Gaius példájánál: ha aranygyűrűt rendelék, vajon megveszem-e az anyagot és a vállalkozót bízom-e meg a dolog előállításával vagy pedig res futura-t veszek: a rendeléshez képest előállítandó gyűrűt?

Mindazokban az esetekben azonban, midőn a *megrendelő* tulajdona kétségtelen, a tervezet szabálya is kétséget kizárólag eligazít, a mikor a vállalkozási szerződés szabályait rendeli alkalmazni. Itt a tervezet az előállított dolog helyettesíthető vagy nem helyettesíthető voltára tekint'; utóbbi esetben az ügylet vállalkozási szerződés, melyre a vétel némely szabályai alkalmazandók, előbbi esetben vétel, melyre a tervezet a vállalkozási szerződés egynémely szabályait kiterjeszti. Tehát vállalkozás, a vétel némely attribútumával, vagy vétel, mely némileg vállalkozás, a szerint a mint az előállítandó dolog helyettesíthető vagy nem. Mindkét fajta szerződés közös vonása, hogy az egyik fél ellenérték ellenében dolog elidegenítésére, és ezen a tulajdonjog megszerzésére vállalkozik. Ennyiben az eladás is a vállalkozás egy faja és a dolog készítésére való vállalkozás is elidegenítés útján megy teljesebbbe, ép úgy mint az eladásnál. Ámde a tervezet (489. §.) ezt a különböztetést a forgalmi szokás meghatározására bízza,* a mi gyakran ingadozó kritérium lesz,** s különösen akkor, ha nem is a szerződéskötéskor meglevő, hanem később létesítendő dolog megkülönböztetéséről van szó. Az pedig teljesen ki van zárva, hogy a dolognak a szerződés kötés kori állapota legyen irányadó, hiszen különben az ily fajta szerződések mindig vételnek minősülnének, mert a nyers anyag majdnem kivétel nélkül helyettesíthető lesz.

* «Helyettesíthető az az ingó dolog, a melyet a forgalomban szám vagy mérték szerint szokás meghatározni.»

** Hogy a helyettesíthetőség a mellett, hogy sokszor nagyon is kétséges, nem absolut-tulajdonság, *Grosschmid* is kifejti (i. m. 6ii. lap), midőn arra utal, hogy a maga iparszerű forgalmi körében majd minden ingó helyettesíthető, kivéve a műkinceseket, régiségeket stb., tehát ugyanaz az ingó — úgymond — a mely a közönséges életben nem az, bizonyos életág szemüvegén át nézve az. Pl. a ló a liferansoknak, a kalap vagy a cipő mint áru a kereskedelmi forgalomban.

A tervezet szerint tehát az a skála, mely a vállalkozástól a vételig emelkedik (vagy süllyed), a következő tételekből áll:

a) mű előállítása = vállalkozási szerződés általános definitója (1626. §. .1 bek.);

b) mii készítése megrendelő anyagából = vállalkozási szerződés egyik gyakori esete (1626. §. 2. bek.);

c) nem helyettesíthető dolog készítése a vállalkozó tulajdonában levő anyagból = vállalkozási szerződés, melynél azonban a vállalkozó főkötelességei részben azonosak az eladóéval (így a tulajdonbaadás és szavatosság a jogért, 1646. §. 1. bek.);*

d) helyettesíthető dolog készítése kizárólag vagy nagyobb részben a vállalkozó szolgáltatta anyagból = vétel, melyre azonban a tervezet 1637. és 1634. §§-ai alkalmazandók (megrendelő utasítása);

e) eladó birtokában nem levő, beszerzendő (de nem készítés elvállalása folytán előállítandó) dolog eladása = szállítás.

íme az a)—d) alattiak kategóriákban csoportosítják a tervezet különböztetéseit, az e) alatti pedig a vételi ügyletnek azt a fajtáját írja körül, melylyel az eladó oly árut ad el, mely a szerződéskötéskor nincs birtokában. Az utóbbi feltétel alatt azután minden szállítás adás-vétel, vonatkozzék akár helyettesíthető akár nem helyettesíthető dologra. A míg tehát a c)—d) alatti szerződések egyfelől a nyersanyag tulajdona szerint különböznek el az a)—b) alattiaktól, addig másfelől ugyané szerződések az [e) alatti] szállítástól abban a döntő kritériumban válnak el, vajon a vállalkozó (eladó) a dolog készítését vagy beszerzését vállalja-e el magára. — Mivel pedig erre nézve a szerződés szavai nem szoktak felvilágosítást tartalmazni, a megkülönböztető vonás gyakran nem lesz egykönnyen feltalálható. Sőt a vállalkozó (eladó) szándéka is megváltozhatik és esetleg a szerződés teljesítésénél czélszerűbbnek, gazdaságosabbnak mutatkozik, ha a beszerzendő tárgyat maga készíti el, vagy

* Ez az u. n. Werklieferungvertrag; v. ö. *Emerich* i. m.

a készítendő tárgyat mástól készen szerzi meg. Mert nyilván téves volna az a felfogás, mintha a vállalkozási szerződésnek *essentiale*-ja volna a vállalkozó *egyén* saját munkája:* ez csak kivételes eset (műtárgy készítése, a vállalkozó szabadalma vagy sajátlagos eljárása, arckép festése), melynél a felek azt kikötötték, egyébként a vállalkozó a dolgot (művet) helyettesei vagy más vállalkozó által is elkészíttetheti, ha csak az áru a törvényes vagy szerződéses kellékeknek megfelel. Azt sem tekinteném szerződésellenesnek, ha a vállalkozó a tárgyat a helyett, hogy más által készíttetné, mástól készen beszerzi. P. o. ha a mérték és méret szerint elkészítendő gyűrűt véletlenül készen kapja vagy csekély munkával megfelelően adaptálhatja. —Viszont az eladóra nézve is alakulhat oly situatio, midőn az elvállalt szállítást csak úgy teljesítheti, ha a nyersanyagot szerzi be és azt feldolgozza vagy feldolgoztatja. íme a tervezet által vont körvonalok felfelé is lefelé is «úszó határoknak» bizonyulnak.

Ha még hozzáveszszük, hogy jelenlegi KT.-ünk mellett minden szállítást, ha kereskedelmi ügylet, vételnek minősítünk, akár beszerzendő akár előállítandó dologról van szó, nyilvánvaló, hogy a kellő összhang e törvényes szabályok közt sincs meg, illetőleg a Kt. is a tervezet rendszere értelmében módosítandó. Máskülönb a tervezet 1646. §.-nak és a Kt. 337. §. egybevetéséből újból feléledne a porosz Landrechtből átvett szakasz nyomán a helyettesíthető és nem helyettesíthető tárgyak *szállítása* közti különböztetés, és vételnek csak az utóbbi volna tekinthető.

Pedig e szerződési jogok kellő szétválasztása nem csupán elméleti osztályozás kérdése, hanem eminenter gyakorlati következményekkel bír, mert a szerint a mint vállalkozásnak vagy vételnek deklarálunk valamely ügyletet, homlokegyenest ellenkező jogi helyzet állhat elő a teljesítés elmaradása vagy hiányossága esetében.

* V. ö. Tervezet Indokolása IV. kötet. 160. l.

Keretünkön kívül esik e különbségek részletes kifejtése s csak röviden utalunk a tervezet idevonatkozó intézkedéseire illetőleg azokra a leglényegesebb különbségekre, melyek a vétel és vállalkozás közt felmerülnek.

Míg a vételnél elállás csak szerződésellenes vagy késedelmes teljesítésnél lehetséges, addig a vállalkozási szerződésnél a megrendelő felmondási joga a mű elkészülte előtt kifejezett elismerést nyer a tervezet 1645. §-ában, melynek gyakorlása esetén az ellenérték megfizetendő ugyan, de ebbe betudható a kiadásokban ezáltal elért megtakarítás és az a mit a vállalkozó «munkaerejének és tőkéjének egyébkénti értékesítése által másutt szerez vagy nehézség nélkül szerezhet» (1638. §. 1. bek.); esetleg, ha a felmondás a költségelőirányzat túllépése folytán történt, a vállalkozót a kikötött ellenértéknek csak aránylagos része és az ebben benn nem foglalt kiadások illetik (-1638. §. 3. bek.). Míg tehát a *vevő* mindig csak a teljes ellenérték fizetése mellett szabadul, sőt ezen felül még az árut átvenni is köteles,* addig a *megrendelő*, ha felmondási jogával él, mindig szabadul az átvételtől s ezen felül kevesebbet kell fizetnie, mint az ellenértéket: levonhatja ebből a vállalkozó megtakarításait s hasznát, esetleg csak aránylagos ellenértéket s készkiadást fizet.

A másik lényeges eltérés a kellékszavatosság szabályozásában nyilvánul. Míg: a vállalkozó felelőssége egyrészt szigorúbb az eladóénál, mert munka közben is köteles javítani (1630. §.), már kisebb hibákért felel s mert az elévülés hosszabb, addig másrészt jóval enyhébb, mert joga van a hibát kijavítani és a rendelő elsősorban *csak* ezt kívánhatja, holott a vevő elállási és egyéb alternatív jogait gyakorolhatja a nélkül, hogy köteles volna a javítást elfogadni, viszont az utólagos javítást az eladótól nem is követelheti.

A vállalkozási szerződés az adás-vételtől különböző sza-

* L. szerző «Vétel és átvétel» című tanulmányát *Nagy Ferenc* emlékkönyv 46. s köv. I.

bályozást nyer egyéb vonatkozásokban is, így a megrendelő közreműködésében szemben a vevő accessorius kötelezettségével, ellenjogok gyakorlásában s végül a lehetetlenülés és veszélyviselés kérdésében, melyre még alatt (1.1.) visszatérek.

Ez eltérések legislatorius indoka részben ugyancsak az előállítandó dolog mivoltához kapcsolódik. Ha egyéni ízléshez alkalmazkodó dolog előállításáról van szó, úgy nyilván aránytalan gazdasági kárt okozna a rendelő visszalépése könnyen kijavítható hiba esetén. Míg ha átlagos használatra alkalmas tömegáru a szerződés tárgya, a vevő elállása esetén az eladó könnyen értékesítheti az árut, és épúgy a vevő is, a ha megrendelt árura utóbb nincs szüksége.

Kereskedelmi törvényünk tételes szabálya folytán azonban mindazokban az esetekben, midőn a szerződés kereskedelmi ügyletté minősül, a fenti különböztetés teljesen ki van küszöbölve. Már pedig a Kt. rendszere folytán az ilyfajta szerződések túlnyomó részben kereskedelmi ügyleteknek tekintendők, nemcsak akkor, ha a szerződő felek egyike kereskedő (mint mellékügylet, 2⁹. §.), hanem akkor is, ha a rendelő továbbadási szándékkal szerzi meg az árut, (258. §. 1. p.) vagy ha a vállalkozó a nyersanyagot azzal a célzattal szerzi meg, hogy azt feldolgozva, szerződési köteleességét teljesíthesse (258. §. 2. pont). Különösen az utóbbi pont terjeszti ki a kereskedelmi törvény uralmát, mert e szerint minden vállalkozó, kinek nincs nagy nyersanyagraktára és csak a megrendelés után szokta a nyers anyagot beszerezni, kereskedelmi ügyletet köt, mely körből csak a kézművesek eladásai* vétetnek ki (260. §.).

Bármennyire indokolt tehát az a nézet, hogy az oly szállítási ügyleteknél, melyeknél a szerződésileg meghatározott áru e célra előállítandó, külön jogszabályok alkalmaztassanak, tételes törvényünk szempontjából semmi kétség nincs az iránt, hogy

* Ha tehát bárki más (akár nem kereskedő is!) szerzi be a nyersanyagot és a megrendeléshez képest feldolgozza, ez kereskedelmi adásvétel a Kt. 259. §. a) pontja és a 357. §. alapján.

ez ügyletekre jogforrás gyanánt törvényünknek a vételre vonatkozó szakaszai szolgálnak.¹

II.

A vételre vonatkozó szabályok lévén alkalmazandók akkor, midőn az eladó előállítandó áru szállítására kötelezi magát, e szabályok fogják eldönteni azt is, vajon mely jogi következményekkel jár az a körülmény, ha eladót a szerződés teljesítésében alkalmazottainak sztrájkja akadályozza. Erre vonatkozó részletes rendelkezéseket azonban a Kt. a vételről szóló fejezete nem tartalmaz, illetőleg 3153. §. eladó *késedelme* esetén vevő ellenjogait² meghatározza, a nélkül, hogy közelebbről megállapítaná, vajon késedelmesnek tekintendő-e az a vevő is, ki a szerződést közbejött lehetetlenülés folytán nem teljesítheti, vagy pedig a késedelem a kereskedelmi jogban ép úgy, mint a magánjogban a kötelezett fél vétkességét előfeltételezi, melynek hiányában a késedelem be sem állhat. Ez utóbbi felfogás szerint az eladó ép úgy, mint más vállalkozó csak a rendes kereskedő gondosságával tartozik eljárni, ha tehát ezt megtette és magát exculpálni képes, a szállítás elmaradásának következményei alól mentesül. E szerint tehát a kereskedelmi törvény 353. §-a mintegy specialis szabályát tartalmazza a Kt. 271. §-ában foglalt általános felelősségi elvnek, a mely szerint a kötelezett fél kártérítésre csak akkor köteles, ha a rendes kereskedői gondosságot elmulasztotta.³

Erre az eredményre jut a német törvény azonos §-a alapján a német irodalom,⁴ különösen *Goldschmidt* fejtegetései alapján úgyszintén joggyakorlatunk is, a mely a késedelmet csak

¹ Az új német Kt. 551. §. 2. bek. különben kifejezetten adás-vételnek minősíti az előállítandó áru szállításának elvállalását.

² V. ö. *Almsi* Ellenjogok 7. és 57. I.

³ Mint tudjuk, a Kt. az ügyletekről szóló második részében ugyanezt a felelősségi szabályt ismétli a kiadó, bizományos, szállítmányozó és alkuszra vonatkozólag és csak a közraktári és fuvarozói felelősséget fokozza a casustól az erőhatalomig.

⁴ L. *Endemann*: Handbuch 722. I. *Laband*: Zeitschr. f. d. ges. Hrecht IX. 257. *Kniep*: Die mora des Schuldners.

az eladó vétkessége esetén állapítja meg és így ennek hiányában eladót a lehetetlenné vált teljesítés alól felmenti.

Akár az objectiv, akár a subjectiv álláspontot fogadjuk is el, bizonyos az, hogy az eladó felelős lesz, illetőleg a vevőt a 3 5 3. §. jogai megilletik, ha $a\%$ a sztrájk, mely eladót érte, az ő vétkességére vezethető vissza. Ebből a szempontból már most kell hangsúlyoznunk, hogy annak általános elvéként való megállapítása, hogy a *sztrájk vis major** tulajdonkép csak quoad posse állhat meg és egyebet sem mond, mint hogy lehetnek a sztrájknak oly esetei, melyekben a vállalkozót vis major gyanánt sújtja, a mi persze egyrészt a sztrájk fellépési módjától függ, másrészt azonban a vállalkozó magatartásától is, kinek vétkessége mint a sztrájk előidézője a vis major, sőt a casus fenforgását eleve kizárja. Ezért tehát e kérdés concret eldöntésénél elsősorban az adott esetben kell megállapítani, vajjon a kötelezett fél a sztrájk bekövetkezését előreláthatta vagy elhárithatta-e.

A sztrájk vétkes eseménynek csak akkor lesz kvalifikálható, ha a munkaadó objectiv mérlegelés szempontjából a sztrájk bekövetkezését előre láthatta és kötelezve volt azt elhárítani. Az elhárítás kérdésében azonban nem szabad a munkaadóra azt a terhet róni, hogy minden sztrájkot tartson távol, a melyet előre láthatott. Hiszen ez a gyakorlatban annyit jelentene, hogy a munkaadónak a munkásai által követelt összes feltételeket el kell fogadnia, hogy ezáltal a sztrájkokat megakadályozza. Nem lehet a munkaadótól kívánni, hogy egész gazdasági üzemét oly módon rendezze be, hogy fennakadása ki legyen zárva, még akkor is, ha munkásai túlzott követelésekkel állnak elő.

Az elháríthatóság szempontjából különbséget szoktak tenni általános és egyes gyárokra kiterjedő, támadó és védelmi sztrájkok közt, a mely utóbbi különböztetésnél a munkafeltételek min-

* *Horváth János*: Jogászegylet ért. XIII. köt. 2. f.

denkori állapotából indulnak ki. Ha a munkások azért sztrájkolnak, mert az eddigieknél kedvezőbb feltételeket kívánnak, a sztrájkot támadó sztrájknak nevezik, ha pedig a sztrájk az által keletkezik, hogy a munkaadó az addigiaknál kedvezőtlenebb feltételek mellett akar csak munkát nyújtani, akkor védelmi sztrájknak nevezik. E különböztetés szerint a támadó jellegű sztrájknál rendszerint a munkaadó vétlen még akkor is, ha a munkások követeléseit nem teljesítette, míg a védelmi sztrájknál, midőn a munkabeszüntetést az indokolja, hogy a munkaadó az eddigieknél kedvezőtlenebb feltételek mellett kívánja a munkaszerződést megkötni, a munkaadó első tekintetre a sztrájk előidézőjének látszik.

Ez elméleti különböztetések* azonban a gazdasági harcز belső motívumait nem tárják fel. A mint a háború okozója gyakran nem az a fél lesz, ki a formális hadüzenetet megtette, melyre talán ellenfelének provokáló magatartása kényszerítette, úgy a sztrájk előzményeinek és történetének összes mozzanatait kell vizsgálnunk, ha a vétkesség kérdését igazságosan eldönteni kívánjuk. Hiszen a gazdasági *fejlődés* természetszerű eredménye, hogy nem mindig annak részén legyen az igazság, ki az eddigi állapot változatlan fentartásához ragaszkodik. Épen azért a védelmi sztrájknál is képzelhetők esetek, midőn gazdasági krízisek vagy a termelés viszonyainak megváltozása kényszerítik a munkaadót a kedvezőtlenebb munkafeltételek megállapítására a nélkül, hogy ebben őt vétkesnek lehetne minősíteni. Viszont a támadó sztrájkoknál is lehet szó a munkaadó vétkességéről, midőn munkásai jogosult követeléseinek teljesítése elől ridegen elzárkózik, vagy pl. munkásait személyes szabadságukban vagy egyesülési jogukban korlátozza olykép, hogy további alkalmaztatásukat a munkaviszonylaton kívüli, a magánéletben való magatartásuktól teszi függővé. Sőt arra is volt már példa, hogy a munkaadó szándékosan provokálta a sztrájkot,

* L. *Ab-Yberg*. Die Strikes 93. 1.

hogy a termelés ideiglenes beszüntetése által bizonyos gazdasági conjuncturákat kedvezőbben használhasson ki.

Krückmann szerint (Unmöglichkeit und Zur Streikklausel Archiv, f. civ. Pr. 101. köt. 140. és 429 l.) a munkaadó vétlenségét kell vélelmezni akkor, ha a sztrájk szerződésszegéssel kapcsolatos, vagy ha annak folytán keletkezett, hogy a munkásszervezetek valamely munkás felvételét vagy kizárását akarták kiérszokolni. Esetleg a munkaadók egyesülésének kötelező határozatai is kényszerítőleg hathatnak az egyes munkaadókra abban az irányban, hogy mily feltétel alatt köthetnek békét a sztrájkoló munkásokkal. Semmiesetre sem hivatkozhatnak azonban ily határozatra az a munkaadó, ki munkásait ennek folytán kizárta. Viszont az a munkaadó, ki választott bíróságra bízta a kérdés eldöntését, a sztrájkra mint mentesítő körülményre hivatkozhatik.

Vétkessé válhatik a munkaadó a sztrájk kitörése *után* követett magatartásában, ha a sztrájk következményeinek elhárításánál mulasztás terheli, esetleg megfelelő pótmunkások beszerzéséről nem gondoskodik, a minnek persze a munkások szoros szervezettségénél nagy nehézségei lesznek. *⁵

Vétkessé válhatik végül a vállalkozó, ha a szállítási szerződések megkötésekor a kellő előrelátást elmulasztotta, így pl. gyakran azt a mozzanatot kell a bíróságnak megvizsgálnia, vajon nem terheli-e mulasztás a gyárost, ki sztrájk közben vagy ennek előkészületi stádiumában e körülmények ismeretében szerződéseket kötött. Ezt a szempontot emeli ki többek közt a *Reichsgericht* 1891 jun. it. kelt 133. sz. ítéletében, midőn utal arra az eshetőségre, hogy az 1888 nov. 30-án, tehát a kőszénstrájk kitörése előtt létrejött szerződés megkötésekor az alperes a rendes kereskedő gondosságát figyelmen kívül hagyta és így culpa in contrahendo folytán akkor is felelőssé

* Így pl. előfordul, hogy a munkásszervezet nem általános sztrájkot határoz el, hanem azt csoportonként és gyáranként szervezi, gondoskodván arról, hogy pótmunkások a sztrájkolók helyére be ne lépjenek.

válhatik, ha egyébként a sztrájk előidézése körül és a sztrájk közben tanúsított eljárásában vétkessége meg nem volna állapítható.

Mint látjuk, a sztrájk körüli vétkesség megállapítása gyakran a gazdasági és socialis körülmények oly beható vizsgálatát fogja megkívánni, hogy e feladat *már-már túlnő azokon a kereteken, melyek közt a magánjogi per moroghat* és oly segéd-eszközöket (nyomozások, enquétek, gazdasági ismeretek) tételez fel, melyekkel csak külön sztrájkbiróságok rendelkezhetnének. Jogrendünk tehát, midőn ily kérdések megoldásától teszi függővé a magánjogi pert, a civilis bíróságokat azon alternativa elé állítja, hogy vagy *impressiok* alapján és a sztrájk *külső, megjelenési formája* szerint döntsék el a vétkesség kérdését, vagy a priori a sztrájkot mentesítő körülménynek tekintsék. Felesleges bővebben kifejtenuk, hogy mindkét megoldás egyaránt igazságtalan és a kárfelosztás kérdését nem oldhatja meg kielégítően.

Bizonyos azonban, hogy nem a kereseti tényállításokhoz tartozik és nem felperes által bizonyítandó az alperes vétkessége, hanem fordítva, alperes, ki kifogáskép ily a felelőség alól mentesítő teljesítési akadályra hivatkozik, tartozik magát exculpálni, azaz vétlenségét bizonyítani, hogy a késedelem következményeitől szabadulhasson. A bizonyítást ilykép a kötelezett félre hárítja tervezetünk 1170. §-a is, mely szerint «az adóst terheli annak bizonyítása, hogy a szolgáltatást oly körülmény tette lehetetlenné, a melyért nem felelős.»

Bár e szabály is megnehezíti annak a helyzetét, ki sztrájkra hivatkozva szerződési kötelezettsége alóli mentesülését vitatja, végeredményben nem jelent egyebet, mint az általános teelősségi szabály alkalmazását: a vétkes felelőség egyik esetét.

Kétségtelen azonban, hogy a bírói gyakorlatban megvan a hajlandóság arra, hogy a vállalkozó felelőségét a casustól a vis majorig fokozza, azaz a vétlen felelőség területét kiterjeszse.

Igy a *Reichsgericht* a német közsépsztrájk alkalmával hozott

határozata (XXVIII. k. 221. 1. 1891 jún. 15. 133. sz.) nem minden sztrájkot tekint vétlennek, hanem csak azt, mely annyira előre nem láthatóan és váratlanul s oly módon lép fel, hogy pl. a bánya bedőlésével, kigyulladásával vagy hasonló hatású eseményekkel állítható párhuzamba. E határozat szerint továbbá nem elég bizonyíték, hogy az újsághírek szerint tömeges munkaszünetelések fordultak elő, hanem igazolni kell azt is, hogy a gyáros a sztrájkot előre nem láthatta és el nem háríthatta.

Hazai joggyakorlatunkban sem nehéz hasonló irányú kijelentésekre rámutatni. így a *Curia* 1904 jan. 19-iki 170/1903. sz., egyébként meglehetősen pongyolán indokolt határozatában (Dtár IV. f. II. kötet 43. sz.) is arra utal, hogy «alperest vétkes mulasztás nem terheli, mert a szerződés teljesítésében a beállott bérharcz mint *nagyobb erőhatalom* által akadályozva volt. # Mivel pedig e határozat ugyancsak indokaiban megállapítja, «hogy a sztrájk oly nagyfokú volt, hogy a miatt a gyártást 18 gyárban majd egészen be kellett szüntetni # és ezzel indokolja a kötelezettség alóli mentességet, nyilvánvaló, hogy bár a vétkes felelősség *szavához* ragaszkodik, tényleg ugyanazt a vis majorig terjedő felelősséget mondja ki, melyet tételes szabályok kivételesen csak egyes vállalkozókra (fuvarozó, közraktár; Kt. 398. és 437. §§.) alkalmaznak.

Ugyanezt az elvet fennen hirdeti a *Curia* 1905 okt. 24. 7437/1904. sz. hat., mely szerint «a székesfőváros az általa létesített és fentartott vízvezeték csövének megrepedése által okozott károkért vis major kivételével felelős, mert azzal a lakosság vízszükségletét rendszerint készpénzfizetés ellenében szolgáltatja; az a főváros vállatának tekintendő, s mert a vállalkozó felelős azokért a károkért, melyek nem erőhatalomból (vis major), hanem az üzem, vagy üzemberendezések hiányaiból másokra hárulnak, még az esetben is, ha a hiányok beállításánál őt nyilvánvaló mulasztás nem is terheli».

Mint látjuk, tehát a *Curia* nemcsak az ipari veszély kiterjesztésével, hanem a szerződési kötelezettség fokozásával is

függetleníteni igyekszik a szerződő fél helyzetét a vállalkozót akadályozó subjectiv körülmények behatása alól.

III.

Ha tehát a Kt. 353. §-ból ki is tudjuk olvasni, hogy az eladó vétkes késedelme esetén a vevőt mily jogok illetik és ezzel az előfeltétellel a bírói gyakorlat sequiparálja az oly nem vis major jellegével bírói eseteket, melyek eladót a teljesítésben gátolják: nem tartalmaz a 353. §. kellő útbaigazítást arra az esetre, ha a szolgáltatás a szerződés megkötése után az eladó hibáján kívül vagy vis major folytán vált lehetetlenné. Erre az esetre a 353. §. kielégítő megoldást nem nyújt. *Groschmid B.* «Fejezetek» című művében (1051—4. 1.) éles kritikájának bonczkése alá véve a Kt. e §-át, kimutatja, hogy e §. a vevő vagylagos jogait ugyanannak az *előfeltételnek*, a késedelemnek fonalvégére köti. Eladó késedelme esetén tehát a vevő bármelyik jogát, úgy a kártérítési követelést, mint az elállást gyakorolhatja, ha azonban késedelem nincs, úgy az előfeltétel hiányában a vevő alternatív jogai egyikével sem élhet. E szerint ha az eladó késedelme menthető, a vevő még fixügylettől sem léphetne vissza. Hiszen a visszalépési jog csak a kártérítési jogokkal alternative gyakorolható, tehát az eladó vétlen késedelme esetén a vevő egyáltalában nem szabadulna a szerződéstől, hanem addig kötve maradna, míg úgy elállási mint kártérítési jogának közös előfeltétele: a vétkes késedelem be nem áll. Nyilvánvaló, hogy ilyenén eldöntése a kérdésnek gazdasági szempontból is igazságtalanságokra vezet és ha csakugyan a vétlen eladót akarja védeni a törvény, nem lehetséges, hogy azt a még kevésbé vétkes vevő rovására tegye: ne csak elvágja kártérítési igényét, hanem megtiltva neki az elállást, őt lekösse oly szerződéssel, melynek teljesítésére eladó — bár vétlenül — képtelen.

De akkor sem igazít el bennünket a 3[^]3. §., ha a kése-

delmet a vétkességtől független értelemben magyarázzuk,* mert akkor az eladónak oly késedelme, mely absolut lehetlenség folytán származott, nemcsak elállásra, hanem kártérítési követelésre is jogosítaná a vevőt.

Bármely irányban haladunk tehát, zsák-utczába jutunk és ennek oka az, hogy a Kt. nem választja el az eladó menthető késedelmét, a mely esetben a vevő visszaléphet, az eladó menthetetlen, vagy vétkes késedelmétől, mely esetben a vevő az elálláson felül teljesítést és kártérítést, vagy a nem teljesítés miatti kártérítést követelheti. Tervezetünk 1184—1188. §§-aiban már a késedelemnek eme következményeit kétfelé választja, midőn eladó bármily (még menthetlen) késedelme esetén is (véghatáridő kitűzésével vagy a nélkül: 1184, 1185. §.) feljogosítja a vevőt az elállásra, míg a kártérítési jogot csak akkor adja meg, ha a késedelmes adós be nem bizonyíthatja, hogy a késedelmet vétkén kívül beállott oly körülmény okozta, a melyért nem felelős (menthetlen késedelem, 1186. §.).**

Kereskedelmi törvényünk 3153. §-a azonban nem volt tekintettel a menthető és menthetlen késedelemre és így előfeltételét: «ha az eladó az áru átadásával késik», mindkét esetre nem alkalmazhatjuk. Nem marad tehát egyéb hátra, mint az a conclusio, hogy a Kt. 353. §-a csakis az eladó vétkességének következményeit vonja meg, szabálya azonban nem fordítható vissza azokra az esetekre, midőn a teljesítés lehetetlenült, a mely esetre törvényünk szabályt nem tartalmazván, a magánjogra, mint a kereskedelmi jog forrására (Kt. 1. §.) kell visszatérnünk. A magánjog alaptétele, hogy az adós szabadul a teljesítés alól, ha a kötelelem tárgya egyedileg meghatározott dolog volt, melynek megsemmisülése esetén az u. n.

* Ez álláspont hívei hivatkozhatnak a Kt. J48. §-ra, mely az eladó részéről való hibás teljesítés esetén, a vevő jogait az eladó vétkességére vagy vétlenségére való tekintet nélkül egyfélékép szabályozza. Az eladó tehát vétlensége daczára is objectiv alapon felel, ha az áru minősége nem volt szerződésszerű.

** V. ö. Indokolás III. köt. 426. és köv. l.

absolut lehetetlenülés beállott. Már vitásabb és különböző magánjogi rendszerekben eltérő megoldást nyer az a kérdés, vajon a fajilag meghatározott kötelemnél a végtelen subjectiv lehetetlenülés teljesen felmenti-e az adóst, vagy pedig köteles-e az árut, mely elpusztult, vagy melynek előállítására képtelen, másutt beszerezni. Utóbbi felfogás mellett tehát a lehetetlenülésnél különböztetni kell egyedi és faji kötelmek között. Előbbiek a meghatározott egyedi dolog, az utóbbiak pedig vagy egyáltalában nem, vagy pedig csak a szűkebb körökben meghatározott egész faj megsemmisülése folytán szűnnek meg.

Az egyedi és faji kötelem megkülönböztetésénél mindig a kötelem-keletkeztető tényre, illetőleg akaratnyilvánításra (szerződésre) kell visszatérnünk. A faji és egyedi obligatio közti választóvonal — a mint azt *Grosschmid* (i. m. I. k. 1591. lap) hangsúlyozza — nem annyira positiv (kijelölt faj), mint negativ (kijelöletlen species). A mi nem egyedi tartozás, faji tartozás. Nem a kötelem tárgya, hanem a szerződés (törvény) rendelkezése lesz irányadó. És itt aktuálisává válik az a kiilönböztetés, a melyet a helyettesíthetőség közt egyrészt, másrészt a faji vagy egyedi meghatározás közt meg kell tennünk. Különösen *Goldschmidt* érdeme (*Handelsrecht*, I. B. II. Abt. 65. §.) annak pregnáns kiemelése, hogy míg a helyettesíthető és nemhelyettesíthető dolgokat a forgalmi szokás választja a dolgok természetének megfelelő két csoportba, addig a fajlagosság nem bizonyos dolgoknak forgalmi sajátossága, hanem a kötelemnek meghatározási módja (v. ö. *Windscheid*, *Pandekten*, I. B. 141. §.). *Grosschmid* (Fejezetek, I. kötet, 82. és 519—613. lap) azonban helyesen fejti ki, hogy «a helyettesíthetőségnek genealógiája abból konstatálható, hogy az eféle dolgok a forgalomban úgy szoktak szerepelni, hogy a teljesítésnél egyik a másiknak helyét állja, más szóval: a rendszerinti fajlagosság teszi a dolgot helyettesíthető dologgá».

Habár tehát igaz, hogy helyettesíthető dolog egyedi kötelemnek és nem helyettesíthető dolog faji kötelemnek képez-

heti tárgyát, ez a kétféle, a dolog minőségében és a lekötélezés módjában rejlt sajátosság mégis gyakran összetalálkozik.

Érdekes az az irodalomban nem kellőleg kifejtett kérdés, *vajon mennyiben lehet szó előállítandó áruknál egyedi kötelemről*. Hisz tulajdonképpen a szerződéskötés idejében az előállítandó dolog soha sincs meg egyedileg és viszont minden, előállítandó áru iránti szerződés meghatározza az áru származását és minőségét (a szűkebb genust). Az egyedi és faji vételt különösen a német irodalomban* úgy szokták megkülönböztetni, hogy előbbi esetben a vevő az árut tulajdonságaira/, utóbbinál tulajdonságai szerint {mit oder nach den Eigenschaften der Sache) vásárolja meg. E meghatározás szerint, melynek helyességéhez egyébként is szó fér, jövőben előállítandó dologra egyedi vétel-ügylet nem volna köthető, mert a dolog tulajdonságai még nem constatálhatók, sőt épen vevő meghatározása szerint fognak igazodni. A jövőben előállítandó dologra vonatkozó egyedi kötelelem oly értelemben, hogy «az anyag, a miből csinálni kell, mint bizonyos darab, megjelölve legyen,#** a gyakorlatban ritkán fog előfordulni és rendszerint csak akkor, ha maga a megrendelő adja azt a darabot, vagyis ha nem szállítási, hanem vállalkozási szerződésről van szó. Ily értelemben az elkészítendő öltözék vagy egy előállítandó bútordarab lekötélezése nem egyedi obligatio, még ha az illető vállalkozónál való készítés a szerződés lényeges alkatrésze és az áru minősége és mértéke pontosan előre vannak megállapítva. Már azért sem lehet az ily kötelelem egyedi, mert hiszen az adós több ily tárgyat is készíthet és ezek közül bármelyikkel teljesíthet.

Már nehezebb kérdés annak eldöntése, vajon egyedi obligatióról lesz-e szó akkor, ha a vállalkozó (eladó) egyúttal szerződésileg kötelezi magát arra, hogy több hasonló tárgyat nem készít. Tegyük fel például: a női szabó kötelezettséget vállal arra, hogy a

* *Garcis*: Endemann-Handbuch 722. és kóv. 1.

** *Grosschmid* i. m. I. k. \$91. lap.

kijelölt szövet és méretek után több egyenlő vagy hasonló ruhát nem készít, mert a megrendelőnek épen az a kívánsága, hogy öltözeke a szó legszorosabb értelmében mint egyéni dolog játszszék szerepet. Szoboröntésnél vagy éremkészítésnél ugyancsak kikötheti a megrendelő azt, hogy egyetlenegy példány állíttassék elő, mert épen ez teszi a műtárgyat becsessé. Az ilyen kötelem, habár itt sincs egyedileg meghatározva az a nyersanyag, a melyből az egyiket vagy másikat elő kell állítani, már nagyon közel áll az egyedi kötelemhez, mert a feleknek az a szándéka, hogy a jövődöbeli dolog egyedileg legyen körülírva, megvalósul, ha a teljesítés szerződészerű és ha az előállítás megtörtént, tényleg csakis egyedileg meghatározott kötelemről lehet szó.

Az előállítandó helyettesíthető dolgoknak egyedileg való kötelezése kivételes lesz a forgalmi életben, mert hiszen a jövődöben előállítandó helyettesíthető dolognál semmi érdeke sincs a megrendelőnek arra, hogy a nyersanyagot kijelölje. Mégis lehetséges a jövőben előállítandó helyettesíthető dolgok egyedi lekötése, midőn a termelő maga köti le a jövődö termelését és a szerződésben különösen kiemeli, hogy csakis az általa előállított (üzemében termelt) árut köti le és a mennyiben a termelés az előrelátottnál kisebb mennyiségű lenne vagy egyáltalán elmaradna, nem köteles oly módon teljesíteni, hogy a helyettesíthető, de egyedileg meghatározott árut másutt szerzi be.

Idevágnak a gabonaelővételei ügyletek is, melyekkel judicatoránk és irodalmunk behatóan foglalkozott* és úgy oldotta meg a kérdést, hogy a saját jövődöbeli termés eladásánál az áru egyedileg van meghatározva és ezért a termés kimaradása vagy kisebb mennyisége esetén eladó a hiányzó mennyiség szállításának kötelezettsége alól felszabadul, és ehhez képest természetesen a vevő is a megfelelő vételár fizetésétől.** Viszont a

* *Nagy F.* i. m. 126. §., 12. és 150. §. 1. jegyz.; — Az uzsora ellen. Jogi tanulmányok és a magyar gazdaszövetség szaktanácskozása Bpest, 1902.

** Szigorúbb tehát az egyedi meghatározásnál a faji meghatározással vállalt kötelezettség, hogyha az adós birtokában levő tárgyak elpusztulnak, és enyhébb, mert nem-

nem helyettesíthető dolgok egyedileg is, fajilag is lekötethők és e szerint alakul az adós obligatioja a teljesítésnél, vagy ennek lehetetlenülésénél.¹

A faji és egyedi kötelmek elhatárolásánál továbbá abból kell kiindulnunk, hogy az áru származásának és minőségének megjelölése önmagában még nem teszi a kötelmet egyedivé, hanem, a mint ezt a német birodalmi törvényszék egy szépen indokolt ítéletében² kifejti, azt kell vizsgálnunk, vajjon az illető gyárban való készítés annyira lényeges tulajdonsága-e a jövőben előállítandó árunak, hogy másutt előállított vagy termelt áru szállítása egyáltalán nem volna tekinthető a szerződés teljesítésének, míg egyébként a kötelezett fél a minőségi kikötéseknek megfelelő másutt termelt vagy előállított áru szállításával teljesíthet, de egyúttal teljesíteni is köteles.³ csak a birtokában levő, hanem bármelyik hasonló tárgygyal teljesíthető (Grosschmid i. m. 599. lap).

¹ Curia 1899 június 20. 150/1899. sz. alatt (Dtár III. folyam 15. k. 59. sz.): A kir. Curia által állandóan követett jogszabály (1898. G. 157., 159., 2/2., 29J., 527., 528. sz. curiai határozatok), hogy ha a vételi ügylet nem általában búzára, hanem az eladónak saját jövődő termésére, tehát egyedi árura nézve jött létre, úgy az áru átadhatásának kockázata a vevőt is az ügylet megkötésének idejétől kezdve terheli, és így ha az áru az eladó hibáján kívül át nem adható, a vevő az egyedi áru helyett más hasonló árunak átadását nem követelheti, hanem csak az előbbi állapotba való visszahelyezését, illetve az adott ellenérték visszaszolgáltatását akkor, ha az egyedi áru átadásának lehetetlensége egyaránt a vevő és az eladó hibáján kívül következett be.» — Ugyanigy C. 1901 május 1. G. 137. sz. Dtár III. f. 18. k. 14. sz.

² A szerződés szerint alperes »la. gewaschen Schmelzkoks der Zeche Dannenbaum« szállítására kötelezte magát, tehát az áru minősége és származása meg volt határozva. «Az ily meghatározás önmagában azonban» a Reichsgericht szerint «még nem teszi a dolgot jogi értelemben egyedi dologgá (species/, hanem a mennyiben a concret eset körülményei nem indokolják, az ily meghatározás csak egy különös tulajdonságaival kijelölt fajt (genus) jelöl meg».

³ Ebből indult ki a budapesti tőzsdebiróság is 2700/1905. sz. Ítéletében: «Alperes az alapon kérte a kereset elutasítását, mert felperes, kinek gyára leégett, nem tudott saját gyártmányú lisztet szállítani, a felperes által neki felajánlott más hasonló minőségű lisztet pedig nem volt köteles átvenni. *Minthogy azonban felperes a? alperesnek nem bizonyos egyedileg meghatározott árut, hanem a kereskedelmi forgalomban*

helyettesíthető lisztet adott el, és nem volt vitás, hogy felperes, kinek gyára leégett, alperesnek más hasonló minőségű lisztet felajánlott, alperes ennek átvételét meg nem tagadhatta, s ez okból a szerződéstől el nem állhatott, annál kevésbbé, mert nem lehet kétséges, hogy a felperesi gyár leégése a peres felek között létrejött szállítási szerződést meg nem szüntette, hanem felperesnek joga, de kötelessége is volt alperesnek más hasonló minőségű és egyenértékű árut szállítani». Ugyanily elvi

Világítsuk meg ezt néhány példával. Valamely cukorgyáros 100 q. süvegczukornak gyártására és szállítására vállalkozott; ebben az esetben faji kötelem keletkezik, még akkor is, ha a szerződés az előállítás módját és az illető gyárban való előállítását ki is kötötte.* Viszont, ha valaki egy gyárosnál automobilt rendel, rendszerint egyedi kötelem létesül, mert az illető gyárosnál való előállítás és az áru előre megállapított minősége (méret, szerkezet) egyaránt olyannyira lényeges tulajdonsága az árunak, hogy e nélkül a szerződéskötéshez szükséges akarattalalkozás egyáltalán nem állott volna elő.**

Ha mármost az eladót kötelezettségének teljesítésében alkalmazottainak oly sztrájkja gátolja, mely reá nézve véletlennek (vagy vis majornak) minősítendő, az a kérdés döntendő el, vajjon

állásontra helyezkedett legújában a bpesti tőzsdebíróóság (2508 1907. sz. határozatában) kőszénszállítás iránti perben.

* A bpesti tőzsdebíróóság 1197/1884. sz. Ítélet indokolása szerint: «Általánosan elfogadott jogelvként áll, hogy a tiszta fajbéli áruk szállítása iránt kötött szerződés hatályát a teljesítésnek a kötelezett fél részén beálló alanyi lehetetlensége meg nem szünteti, minthogy ily áruk tekintetében a teljesítés lehetetlenné vált egyáltalán alig képzelhető. A kereskedelmi forgalom biztonsága követeli, hogy a körébe tartozó kötelmi viszonyok sorsa a szerződő feleket a teljesítés körül érő alanyi lehetetlenség által ne érintessék, s különösen hogy az imént érintett jogelv érvénye kiterjesztessék oly szállítási szerződésekre is, melyeknek tárgyát fajbéli áruk képezik ugyan, de oly fajbéli, melyeknek köre azon forrás megjelölése állá, melyből való vételök a felek által czéloztatott, bizonyos korlátok közé van szorítva. E szempont alá vonandó a je'en eset is, midőn a vétel tárgyát felperes gyárából származó áruk képezik. A közforgalomban ily áruk származása háttérbe vonul s azok a tiszta fajbéli — helyettesíthető — dolgok jellegét öltik fel. Kétségtelenül ily áruk közé sorolandó a czukor is, melynél a kereskedelmi forgalom s a közfogyasztás nem annyira származása, mint minősége tekintetében tesz különbséget s melynél a minőség egyenértékűsége a gyártási mód egyöntetűsége folytán különböző gyártmányoknál is feltalálható lévén, az a közforgalomban jogosan helyettesíthető áru számába megy. Következik ebből, hogy a felperes tulajdonát képező s.-i czukorflnomító gyár leégése, mely leiperesre nézve finomított czukorneműek gyártását egyidőre lehetetlenné tette, a közte és vevői közt fennálló szállítási szerződések hatályát meg nem szünteti, mert felperesnek módjában, áll, vevőinek a s.-i czukor minőségének teljesen megfelelő más gyártmányú czukrot szállítani.»

* A R. O. H. G. IX. k. 335. l. 1871 jún. 4-én 370. sz. ítélete szerint az a döntő, vajjon az illető gyárban való készítés annyira lényeges tulajdonsága-e az árunak, hogy másutt készített áruk szállítása nem tekinthető teljesítésnek. Persze annak kell ezt bizonyítani, a ki egyedi vételt állít pl. fianell minták rendelésénél. Hasonlókép mondja Rg. (XXVIII. k. 221. l.) 1891 jún. 15. íjj. sz. hat., hogy valamely szállítandó áru megjelölése az áru minősége (Beschaffenheit) és származása szerint, még nem teszi a kötelmet jogi értelemben egyedivé.

vétlen lehetetlenülés esetén adós mentesül-e a fajilag meghatározott kötelemnél vagy pedig kötelessége-e azt az árut, melynek előállítására önmaga nem képes, másutt beszerezni. E két álláspontot a dogmatika a subjectiv és objectiv lehetetlenülés műszavával jelzi és e szempontból azt vizsgálja, vajjon a szállítás csak a kötelezett félre nézve, vagy egyáltalán mindenkire nézve lehetetlen-e. Az osztrák polgári törvény 1447. §-a az objectiv lehetetlenülés szabálya felé hajlik, melyet a német polgári törvénykönyv 279. §-ában* egész ridegségében kifejezésre juttat, míg tervezetünk 1 168. §-a subjectiv és objectiv lehetetlenülés közt nem különböztetve eltér a német polg. törvénykönyvtől és már akkor is mentesíti az adóst, ha a szolgáltatás reá nézve lehetetlenné vált. Jelenlegi magánjogunk az o. p. tvk. 1 147. §-át követi (1. *Fodor: Magyar Magánjog IV. k. 288. 1.*) és így az adóst szintén csak az objectiv lehetetlenülés esetén mentesíti. Tehát az adós köteles a fajilag meghatározott árut más-honnan beszerezni, ha annak előállítására (pl. munkásainak sztrájkja miatt) képtelen. A rendes forgalmi életben ez nem lesz nehéz, mert a hasonló fajú s különösen helyettesíthető dolgok beszerzése rendszerint nem jár lényeges veszteséggel és így a kötelezett legfeljebb attól a haszontól esik el, melyet a gyártás vagy továbbeladás folytán elérhetett volna.

Rendkívüli esetekben pedig, ha a másutt való beszerzés lehetetlen vagy gazdaságilag aránytalan károkkal jár, ez alól az adós felmenthető, mert hiszen nemcsak az abszolút, hanem már az objectiv lehetetlenülés is megszüntetheti kötelezettségét. Bár

* A német polg. tvk. különböztet a szerződés megkötésekor fennállott lehetlenség (ursprüngliche Unmöglichkeit) és az utólag beállott lehetlenség közt. Előbbi esetben a szerződést ugyan semmisnek nyilvánítja (306. §.), de azért a szerződéskötésben vétkes felet kártérítésre kötelezi. Az utólagos lehetlenség vagy az ezzel azonosított teljesítési képtelenség (Unvermögen) esetében ugyan adóst a kötelezettség alól felmenti (275. §.), de 279. §-ában kijelenti, hogy faji kötelemnél az adós teljesítési képtelenségért is helytállni tartozik. «Ist der geschuldete Gegenstand nur der Gattung nach bestimmt, so hat der Schuldner, solange die Leistung aus der Gattung möglich ist, sein Unvermögen zur Leistung auch dann zu vertreten, wenn ihm ein Verschulden nicht zur Last fällt».

a német polgári tkv. alapján többen (Cosack, Hartmann) még ez extrem állásponttól sem riadnak vissza, mégsem volna méltányos hasonló fajú dolgok beszerzésére kötelezni az eladót, ha ez a teljesítés céljával szemben teljesen aránytalan és gazdaságilag ruinosus árak mellett történhetik. A mint azt *Planck*, a német törvénykönyv jeles commentátora kifejti (Bgb. III. kötet 5 2. I.), lehetetlenséggel állunk szemben akkor, ha az illető fajhoz tartozó áru beszerzése oly rendkívüli nehézségeket és költségeket okoz, hogy ezek folytán e beszerzés a forgalmi életfelfogás szerint a lehetetlenséggel határos s így ezzel egyértelműnek tekinthető. A mint az ismert példa szerint nem kívánható meg, hogy a fuvarozó a kalózkodó távöltartására hadihajókkal kísértesse hajóját, hogy ezzel teljesen (absolute) lehetlenné tegye a fenyegető veszélyt, úgy nem kívánhatunk a kötelezett féltől sem olyan ténykedést, mely ha absolute lehetséges is, tényleg és gazdaságilag lehetetlen.*

* Különösen a német irodalom foglalkozik újabban a lehetetlenség hatásával a szerződés teljesítésére, így *Titte*, *Kisch*, *Dernburg* (Bürgerl. Recht II. k. 60. §.), *Oerlmann* (Commentar), *Ubbelohde* (Archiv für die civ. Praxis 85. kötet), *Biermann* (Archiv für die civ. Praxis 91. kötet), *Fischer* (Ein Beitrag zur Unmöglichkeitstheorie), *Schröder* (Unmöglichkeit und Ungewissheit) és főleg *Krückmann* (Archiv für die civ. Praxis, 101. kötet). Az e körül felmerült vitakérdések azon esetek körül csoportosulnak, melyekben a kötelezett fél a szerződés teljesítésére képtelen, bár azért még sem mondhatjuk, hogy a teljesítés mint olyan, lehetetlen. Méltányossági tekintetek is az ellen szólnak, hogy a törvény az adóst oly szolgáltatásra kötelezze, mely neki aránytalanul nagyobb közgazdasági kárt okozna, mint a mily hasznot hajtana a hitelezőnek. *Krückmann* az adósnak ily irányú fontos érdekét mentesítő körülménynek (kifogásnak) tekinti, ha csak a hitelezőnek ellentétes érdeke nem ellensúlyozza. így pl. a sztrájk folytán elmaradt közszállítás következményei alól mentesül az adós, ha a hitelező pusztán raktárába akarta helyezni és szükséglete még ki nem fogyott; viszont hitelező ellenérdeke és ellenkifogása hatálytalanná teszi az adós! védekezést, ha azokra a károokra utal, melyeket a szénszállítás elmaradása a gyári üzem beszüntetésére gyakorolt.

Krückmann elmélete szerint tehát számos esetben az adós, ki sem teljes lehetlenségre, sem az előfeltétel hiányára, sem tévedésére nem hivatkozhatik, *kifogást* tehet saját, a teljesítést kizáró fontos érdekére hivatkozván. Ily esetben a jog érvényesítése chicane volna ép úgy, mint ama számos tételes példában (i. m. 50. I. és köv.), melyekben a hitelező elenyészően csekély érdekét adós aránytalanul nagy kárára nem érvényesítheti.

Ily módon a teljesítési képtelenség (Unvermögen) kiválik a lehetetlenség (Unmöglichkeit) csoportjából és külön jogszabályok alkalmazását kívánja meg. Míg a lehetlenség feltétlenül mentesít, addig a képtelenség, valamint a teljesítéssel járó erő-

Magánjogunknak ilyképen levezetett szabályaival kiegészítve kereskedelmi törvényünk 353. §-át, arra a konklúzióra jutunk, hogy az eladó, kit sztrájk gátol a szerződés teljesítésében, köteles a másutt *beszerezhető* áru szállításával a szerződést teljesíteni, mert ellenkező esetben vétkes (menthetlen) késelelembe esik, minek következtében vevő a 3³. §-ban meghatározott jogait a 3,4. és 356. §§-ai korlátai közt szabadon gyakorolhatja. Másutt pedig akkor szerezheti be eladó az előállítandó árut, ha az adásvételi szerződésben nem egyedi, hanem faji kötelmet vállalt magára, a mi mindazokban az esetekben úgy lesz, midőn az eladó egyéni teljesítése nem képezi a szerződés *essentiale-jét*, vagyis melyekben az eladó — egyébként is, — máshonnan beszerezett áru szállításával szerződészerűen teljesít. Mindkét körülmény *együttes* fenforgása mentesíti csak az eladót.

feszítés aránytalansága («Notwendigkeit überobligationsmässiger Kraltanstrengung»; I. k. 62. l.) csak a concret eset körülményeihez képest ad kifogást a teljesítéstől visszalépni kívánó adósnak.

Ez a megoldás azonban teljesen subjectiv szempontoktól tenné függővé a szerződés teljesítésének sorsát. Legeklatánsabban mulatják ezt *Ktückmann* további meglehetősen zavaros fejtegetései, a ki odáig megy, hogy megadja a sztrájk kifogást a polgári társadalomhoz tartozó felperes ellen, míg megtagadná (!), ha a munkás lépne fel a szállítás elmaradása miatt a keresettel (141. lap).

A német bírói gyakorlat vezéresete a *Reichsgericht* 1904 február 2 j-iki Ítélete (Entsch. 57. köt. 116. lap), mely kimondja, hogy a faji kötelelem nemcsak az egész faj megsemmisülésével, hanem akkor is megszűnik, ha az illető tájhoz tartozó áru beszerzése oly nehéz, hogy méltányosan senkitől sem követelhető. Az adott esetben az eladó meghatározott gyárban annak technikai módszere szerint előállított «Eichenlaub* jelzéssel ellátott liszt szállítására vállalt kötelezettséget A gyár leégése folytán a liszt nem volt előállítható, a már előállított 2000 m. liszt pedig olyanok kezében volt, hogy ennek beszerzése csak nagy áldozatok árán és a kereskedelmi piacon egyáltalán nem volt lehetséges. Ily körülmények közt a Reichsgericht felmentette az eladót a következő indokokból: «Im Sinne des §. 279 ist die Leistung aus der Gattung nicht blos dann unmöglich, wenn die ganze Gattung untergegangen, sondern auch dann, wenn die Beschaffung von Gegenständen der fraglichen Gattung eine so schwierige geworden ist, dass sie billigerweise niemandem zugemutet werden kann Die Beschaffung des Leistungsgegenstandes darf infolge eines zufälligen Ereignisses nicht blos etwa *mehr* Schwierigkeiten bieten, — diese mögen in der Notwendigkeit umfassenderer Nachfrage, oder erheblich höherer Anschaffungskosten bestehen, — sondern muss mit *so aussergewöhnlichen Schwierigkeiten verbunden sein, die nach der Auffassung des Verkehrs der Unmöglichkeit gleichgachtet werden*». Egy másik 190J február 18-án kelt Ítéletében a Reichsgericht (Entsch. 54. k. 28. lap) elmarasztalta azt az adóst, ki teljesítését szerződésellenes magatartása által önmaga tette lehetetlenné; ebben az esetben a hitelező a Bgb. 285. §. értelmében járhat el, vagy kártérítést követelhet.

Így szól az anyagi szabály. A bizonyítási teher kérdésében pedig ugyancsak az eladóra hárul mindkét körülménynek — mint a felelősség alóli kivételnek — bizonyítása.

A sztrájk-okozta szállítási lehetetlenség tehát csakis akkor menti fel az eladót, ha bizonyítani tudja:

1. hogy ennek keletkezése és folyamata alatt, valamint a szerződések megkötése körül vétkesség őt nem terheli (ex-culpatio),*

2. bizonyítani tudja, hogy a vételi szerződés egyedi kötelmet tartalmazott, p. o. ha valamely gyárban való készítés annyira lényeges kelléke volt a szerződésnek, hogy másutt készített áru szállítása helyes teljesítésnek nem volna tekinthető.

Ha az eladónak mind e két körülménynek (cumulativ) bizonyítása nem sikerül, a vevő a 353. §. értelmében a 3154—356. §§. közelebbi feltételei mellett teljesítést, nemteljesítés miatti kártérítést követelhet, vagy elállhat a szerződéstől.**

Ha az i. alatti bizonyítás sem sikerül, akkor vevő eladó vétkessége címén ezenfelül az esetleg a szerződésben meghatározott kötbért is követelheti (Kt. 273. §.).

Ha az eladó igazolni tudja vétlenségét, ellenben nem tudja bizonyítani azt, hogy az eredeti szerződés egyedi kötelmet létesített (2. alatti bizonyítás), a vevő élhet a vételi szerződésen alapuló összes jogaival, mert hiszen az az eladó is késedelmessé vált, a ki a pusztán subjective lehetetlenné vált kötelmet nem teljesítette. Más kérdés, vajjon ily esetben jár-e a *kötbér*. Ha vétlenséget a balesetnek azt tekintjük, a mi a 353. §. körülírt «késedelmén# kívül esik, úgy nyilvánvalóan ebben az esetben is vagy megilletik a vevőt a 353. §-ban meghatározott jogok és akkor a kötbért is követelheti, vagy nem jár sem egyik, sem másik. Ámde ez a logikusabbnak látszó törvénymagyarázat sokszor méltányossági tekintetekbe ütközik és gyakran a

* Persze főlöszleges vétlenséget bizonyítania az eladónak, ha a sztrájk nem az ő, hanem más vállalkozó üzemében lépett fel.

** A halasztó és záros határidős ügyletekre vonatkozólag lásd lent 58. lap.

kötbérnek, mint bírságpénznek természetével nem vág össze.* Az az eladó, ki faji kötelmet subjectiv lehetetlenség miatt nem teljesített, nem tekinthető oly fokban *vétkesnek*, hogy ezért vagyoni büntetéssel volna sújtandó. Vájjon méltányos volna-e az eladó helyzetét, kinek úgy is be kell szereznie az árut, melynek előállítására képtelenné vált, még azzal súlyosbítani, hogy vevőnek kötbért fizessen még akkor is, midőn nyilvánvaló, hogy magát az eladót *concrete* semmi vétkeesség nem terheli.

De ezt az álláspontot, mely az eladói késedelem két nuance-át különbözteti meg, nemcsak méltányossági tekintetek támogatják, hanem a tételes szabályokból is meríthetünk érveket ennek megerősítésére.

A Kt. 275. §. szerint «a kötbér nem követelhető, ha a szerződés teljesítése vétlen baleset miatt lehetlenné vált». Itt tehát a Kt. *kifejezetten* lehetetlenülés esetére is csak az adós *vétkeessége* esetére állapítja meg a kötbért, nincs tehát szükségünk arra, hogy mint a 353. §-nál visszamenjünk a magánjog lehetetlenülési szabályaira. Míg tehát a faji árut be nem szerző eladó a 353. §. alapján vétkes, addig ugyanő a subjectiv lehetetlenülést kimondó 271;. §. szerint vétlennek tekinthető. Megfelel ez ama fenti szabálynak is (1. 52. 1. jegyzetét), hogy az eladótól gazdaságilag lehetetlen, avagy aránytalan ténykedést nem kívánhatunk, pedig gyakran a kötbérvételezés megállapítása, mely a Kt. 273. §. szerint nem is mérsékelhető, ilyennek minősülne.

E szerint tehát a szerződés «*nemteljesítése*» eladó részéről háromféle elbírálás alá esik: *a)* a vétlen «*nemteljesítés*» (lehetetlenülés): következménye vevő elállási joga; *b)* subjectiv lehetetlenülés folytán való *nemteljesítés*, késedelem a faji áru beszerzése körül: következménye vevő összes ellenjogai; *c)* vétkes *nemteljesítés* (tulajdonképi szerződésszegés**): következménye vevő összes ellenjogai és kötbérvételezése.

* V. 5. Nagy Ferencz i. m. 123. §. 1—). jegyzetével.

** Lásd fent 28. .1

A kifejtettek alapján tehát sztrájk esetén különböző felelőséget visel az az eladó, a ki species szerint meghatározott áruk és az, a ki genus szerint megállapított áru szállítására köteles. Itt aztán tág tere nyílik majd a szerződés interpretációjának. így pl., ha a Singer varrógépgyár bizonyos számú varrógép szállítására vállal kötelezettséget és e szerződés létesítette obligatiót egyedi kötelemnek fogjuk fel, vétlen sztrájk esetén teljesen mentesül. Míg ha a szerződés értelme az volt, hogy általában varrógépeket köteles szállítani, a nélkül, hogy ennek közelebbi megjelölését a felek intendálták volna, vagy pl. ha valamely gyáros nem varrógép, hanem kaszák, ásók, vásznak, egyezőval tömegáruk szállítására vállalt kötelezettséget, még vétlen sztrájk esetében is köteles ez árut esetleg veszteség útján másutt is beszerezni, hogy teljesítési kötelezettségének eleget tehessen.*

Kétségtelen, hogy e különböző elbánás egyenlőtlenséget involvál, de azért ez az egyenlőtlenség nem igazságtalanság, mert épen a tömegárukat veszteség nélkül rendszerint *lehet* másutt beszerezni, míg egyedileg meghatározott dolgot nem, A forgalom érdeke az a legfőbb szabály, a melyet a kereskedelmi élet ural és így az, a ki bizonyos megrendelést tett, teljes lehetetlenség esetét kivéve bizton kell, hogy számíthasson a teljesítésre, a melynek elmaradása neki talán ugyancsak óriási károkat okozhatna, melyeknek áthárítására nem képes. A kereskedelmi vétel szabályozását úgy fogom fel, hogy az *exculpatio*, mely *áru minőségi hiánya esetén teljesen ki van zárva* (348. §), *eladói késedelem esetére is csak s^{ük} térre s^{otul}*, a teljesítési ígéletben a hitelező mindig bizhatik és csak méltánylást érdemlő rendkívüli esetek azok, melyekben a vevő kárára és az eladó javára kivételt kell tenni.* Gazdaságilag

* Az R. O. H. G. (V. 401. I. 1872 ápr. 17. és IX. 210. I. 1875 márcz. 8-án 167. sz.) ezt (kevésbé szabatosan) úgy fejezi ki, hogy a genus vételnél az a baleset, hogy a fonógyár vizereje kifogyott, a szállításra kötelezett felet éri.

** Ez a felfogás jutott kifejezésre a R. G. joggyakorlatában a kőszénbányasztrájk

sem jelent ez álláspont, mely a német polgári törvénykönyv tervezetében kifejezésre jut és a mely ott is nagy támadásoknak volt kitéve — abszurditást. Nem abszurd pedig ez a szabály azért, mert ha a tömegáru szállítását magára vállaló gyárost ily tárgyak beszerzésére kötelezzük, ez végeredményben azt jelenti, hogy e szállításokat kisebb nyereséggel vagy nyereség nélkül fogja effectuálni és csak rendkívüli esetekben szenved veszteséget. Ámde mint minden árváltozás, úgy ez is oly conjunctura, mely a kereskedelmi forgalom lényegével kapcsolatos.

De nemcsak gazdasági, hanem jogi érvek is támogatják a kétoldalú szerződés lehetetlenülésének illetően hatásait. A faji vételnél tulajdonképen két faji kötelem áll egymással szemben: az eladó kötelme az áru, a vevő kötelme pénz szolgáltatására. Bár paradoxonnak lássék is e párhuzamba állítás, mégis bizonyos, hogy a vevő hiába mentené magát azzal, hogy nincs pénze (a faji áru szolgáltatása subjective lehetetlenné vált), épp így az eladó, ha hasonló, fajilag meghatározott kötelem terheli, ne mentesüljön ezzel az érveléssel.

Érdekes, hogy e commercialis, vevő érdekét szem előtt tartó felfogás a római jog óta fokozatosan tért hódított. A vétlen lehetetlenülés következménye *római jog* szerint: eladó felszabadul és megkapja a vételárt, *pandektajog* szerint: eladó felszabadul, *de* nem kap vételárt, *német polgári törvénykönyv* szerint: eladó a faji áru szállítási kötelezettsége alól nem szabadul fel és késedelme esetén kártérítésre köteles.

Ha tehát a német polgári törvénykönyv szabályai a magánjogban túlságos szigorúnak látszanak és a mi tervezetünk álláspontja talán méltányosabb is, a kereskedelmi forgalom és kereskedelmi jog szempontjából az előbbi mellett foglalunk állást.

alkalmával. Más esetben még a vis majorra való hivatkozást sem tekinti mentesítő körülménynak a R. O. H. G., midőn a gyáros a fonógyár vízerejének kifogyása miatt vis majorra hivatkozott, mert — úgymond — a genus vételnél ez a baleset a szállításra kötelezettet éri (1872, 187;.).

IV.

Közelebbről vizsgálva a sztrájk okozta lehetetlenülés természetét, megállapíthatjuk, hogy a sztrájk rendszerint ideiglenes lehetetlenülést idéz elő, mely az akadály elhárultával megszűnik. A sztrájk okozta szállítási késedelem tehát rendszerint nem lehet hosszabb, mint a sztrájk okozta munkafennakadás. Persze figyelembe veendő, hogy az üzem újból való felvétele, esetleg reorganizálása bizonyos időt vehet igénybe és így gyakran nem lesz elegendő, ha a szállítási határnapok a sztrájknapok hozzáadásával hosszabbíttatnak meg.

Természetes azonban, hogy a szállítás elhalasztása csak addig menthető, míg a sztrájk és a halasztás közti okozati összefüggés kimutatható.

Érdekes kérdések állhatnak itt elő abból a szempontból, hogy mily sorrendben köteles a gyáros (eladó) a sztrájk megszűnte után a megrendeléseket effektuálni. Előnyben részesíthet-e egyes vevőket és különösen azokat, a kikkel szemben sztrájkklauzula hiányában* szigorúbb felelősség terheli, vagy oly üzemeket (vasút, gázgyár), melyeknek fennakadása közérdekbe ütközik, és mily eljárást kell követnie, ha a sztrájk csak részleges üzemfennakadást okozott (rendelések aránylagos redukálása). Előfordulhat, hogy a sztrájk már oly időben véget ér, mielőtt még a gyár valamely konkrét rendelés gyártásához hozzá kezdetett volna, (pl. a félgyártmányt még nem kapta meg a vevő, specifikációt csak a sztrájk befejezte után kellett adnia); kérdés, vajjon a sztrájk folytán elmaradt szállítások esetleg ezt a rendelést is eltolhatják, habár a munka megkezdése már a sztrájk utáni időre esik.

Az egyedi kötelmeket tartalmazó szerződéseknél tehát az eladó mentesül ugyan az akadály tartalmára, annak elhárultával

* Lásd lent VI. alatt.

azonban, ha a vevő el nem áll és a teljesítést kívánja, szállítani köteles.

A faji kötelmeknél — mint fent láttuk — máskép van a dolog. Itt a szátrájk okozta késedelem, ha nem okoz objectiv (hanem csak subjectiv) lehetetlenülést, épp oly hatással lesz, mint bármely egyéb késedelem.

A joghatások közelebbi kijelölésénél tekintettel kell azonban lennünk a kereskedelmi törvény 354. és 3156. §-aira. illetőleg el kell különítenünk a halasztó és záros határidős ügyleteket.

Bírói gyakorlatunk szerint záros határidős ügyleteknek csak azok tekinthetők, melyeknél a szállítási határnap olyannyira lényeges kelléke a szerződésnek, hogy az azontúl történt teljesítés a felek szándékának nem felel meg, illetőleg «a más időben való teljesítés a szerződési teljesítéstől lényegesen különböznék».* A szerződés magyarázata kapcsán pedig csak akkor állapítható meg a fix jelleg, ha a felek ezt a szerződésben kifejezetten kikötötték (pl. annak kijelentésével, hogy vevő a határidő után nem fogadja el az árut, vagy a határidő leteltével elállhat a szerződéstől), vagy pedig az eset körülményei, az áru minősége és az ügylet természete indokolják, hogy e határnapon túli szállítás nem felel meg a szerződő felek szándékának.**

Ezektől a kivételes és szorosan magyarázandó esetektől eltekintve minden ügylet, még ha pontos határnapot is tartalmaz vagy ha véghatáridőt is állapít meg (pl. december í-ig) vagy azonnali teljesítést is köt ki (Curia 1819/1894.), halasztó ügyletnek tekintendő.

A vevő jogai gyakorlatában különböző feltételektől függ a

* Curia 1886 ápr. 19. 260. sz. Grill Dtér 1489—1491, 1509—1514. sz. hat. IVj^r F. 1. m. 148. §. 16—19. jegyzet.

** íme néhány a joggyakorlatból vett példa fix ügyletre: tavaszi ruhák készítésére szükséges modellek lebr. i-ig (Bpesti Tábla II. G. 128/1897.), kolera ellen óvszerül használni kívánt áru azonnali szállításra való rendelése (Curia 1819/1894.), virágrendelés halottak napjára, értékpapírszállítás, de csakis üzérkedés céljából (C. 1900. márcz. 14.)7. h. Dtár. III. f. 17. k. 128 h.), borrendelés képviselőválasztás napjára (C. 246/188.) stb.

szerint, a mint az ügylet záros vagy halasztó határidőre kötöttnek minősül. Fix ügyletnél a vevőnek a határnapon túl nem kell a teljesítést elfogadnia, sőt határozott kijelentést kell tennie ahhoz (értesítés a teljesítéshez való ragaszkodásról), hogy a teljesítést később követelhesse. Halasztó határidős ügyletnél éppen fordítva áll a dolog: az elállani szándékozó vevő az eladót értesíteni és neki az utólagos teljesítésre «kellő» időt engedni tartozik. Joggyakorlatunk szerint *nem* köteles a vevő az utólagos teljesítési időt kitűzni vagy felajánlani, ha ezt eladó nem kérte (C. 1208/1892, 244/1897, 732/1899. stb.), nincs célja továbbá a halasztásnak, ha az eladó a teljesítést eleve megtagadta (C. 969/1895, 515/1598. stb.), ha arra képtelen (v. ö. *Nagy F.* 153. §. 4. jegyzet) vagy ha ez az ügylet természetével ellenkezik (*Nagy F.* 153. §. 6. jegyzet.)

A szállítást ideiglenesen akadályozó sztrájk joghatásainak megállapításánál tehát tekintettel kell lennünk az ügylet (halasztó és fix ügylet) és az abban rejlő kötelelem (egyedi és faji) természetére.

Fix ügyleteknél a sztrájk ideiglenes akadálya is végleg elvágja a teljesítés fonalát kártérítési kötelezettség nélkül, ha a kötelelem *egyedi* és így a lehetetlenülés objectiv volt: itt tehát az ideiglenes lehetetlenség a véglegessel egyenlő hatású.* Ha a fix ügylet ellenben *faji* kötelmet tartalmazott, eladó köteles az árut máshonnan beszerezni és ha ezt az előirt határidőig nem teszi, vevő elállhat és kártérítést követelhet. Mindkét esetben azonban vevő ragaszkodhatik a teljesítéshez, kijelentheti, hogy az akadály elhárulását várja, mely esetben eladó szállításra köteles, a mihelyest csak lehetséges.

Halasztó határidős egyedi kötelmet tartalmazó ügyletnél eladó utólagos határidőt kérhet, melyet vevő csak akkor

* Ezt mondta ki a Reichsoberhandelsgericht 187§ jun. 20-iki határozatának (X. kötet 29J. 1.) indokaiban azon alapon, hogy fix ügyletnél a későbbi teljesítés a szerződésszerűtől lényegesen eltérő volna. — V. ö. *Grosscliniid* fejtegetéseivel (Fej. II. 1044-56. 1.), a ki részben ellenkező conclusióra jut.

tagadhat meg, ha eladó a teljesítést eleve megtagadta volna, vagy ha a sztrájk okozta akadályozás oly méretű volna, hogy nyilvánvalóan eladó a kért és «*kellő*» határidőben nem lehet képes a teljesítésre.

Igaz ugyan, hogy az utólagos teljesítésre adott idő kiméleti határidő (*Grosschmid*, Fej. II. 829. és 1044. lap), de ha az időleges lehetetlenülés a concret viszonyok szerint hosszabb ideig tart és a vevő szempontjából az ügylet természetének nem felel meg, úgy «*a* határidő nem is nyílik meg vagy pedig becsukódik mielőtt még a kötelezett teljesíthetett volna».

A *kellő* határidő az eset körülményeihez képest különböző; megállapítására vita esetén a bíróság van hivatva (C. 167/1884, 1361/1889, 37/1900.) és joggyakorlatunk több kijelentéséből kitűnik, hogy a tulróvid halasztás, mely előrelát-hatólag nem elegendő arra, hogy eladó késedelmét helyrehozza, nem tekinthető megfelelőnek. Viszont nem kell oly hosszúnak lennie, hogy a késedelmes fél még elő sem készített teljesítését az új határidő kitűzésekor megkezdhesse (Reichsoberhandelsgericht 7. k. 392. 1. 13. k. 192. 1.; *Staub* Handelsgesetzbuch V. kiadás 943. lap). Sztrájk esetén ebből a szempontból az lesz a kérdés, vajjon joga van-e a kötelezettnek oly hosszú határidőt kérnie, a melyben a sztrájk következményeit elhárítani remélheti és köteles lesz-e a vevő addig várni, a míg a sztrájk megszűnése folytán a szállítási lehetetlenség ideiglenes akadálya megszűnik? Az utólagos teljesítési határidőnek nyilván nem ez a rendeltetése és ha az akadály oly hosszú ideig tartott, hogy az ennek elhárulása után történő teljesítés a feleknek a szerződésben kifejezett szándékával ellenkezik (1. R. O. H. G. 10. k. 295. 1.), vevőt nem lehet e lehetetlenült szerződéshez kötni, hanem joga lesz ettől — egyedi kötelem esetén persze kártérítési igény nélkül — elállania. Persze ha a vevő nem áll el, nyilatkozatot egyáltalán nem tesz, eladó halasztási kérelmére nem válaszol, vagy ezt indokolatlanul megtagadja, kötve marad a szerződéshez, melyet azután eladó akkor

teljesít, ha az objectiv szállítási akadály elhárult. E conclusiójában tehát elfogadható a Curia 170/1903. sz. határozatának elvi kijelentése (Dtár 111. folyam 43. k.), habár indokolásának egyéb fejtegetései frappánsan mutatják azt a bizonytalanságot és homályt, mely a lehetetlenülés és eladói késedelem kérdésében judicaturánkat jellemzik.

Mivel e határozat az itt tárgyalt joganyagra vonatkozó egyetlen elvi határozat (a bpesti tábla II. G. 8/1905. sz. határozata nem egyéb, mint ennek egyszerű ismétlése), behatóbban kívánunk vele foglalkozni.

A tényállás szerint egy warnsdorfi gyáros 1899 decz. és 1900 jan.-ra kötelezte magát áruk szállítására. 1900 jan. 9-től ápril. 9-ig 18 ottani gyárban sztrájk tört ki, a mely miatt a gyártást majd egészen be kellett szüntetni. A gyáros a vevőt erről kellő időben értesítette, az utólagos teljesítésre határidőt kért, sőt a szállításra 1900 februárban is ajánlkozott. A vevő mindezen levelekre nem válaszolt. A Curia már most átvéve és megtoldva az elsőbíróág indokait, a vevőt (nem teljesítés miatti) kártérítési keresetével elutasította és helyesen megállapította azt, hogy az ügylet halasztó határidőre kötött vétel volt s így a vevő tartozott volna utólagos határidőt engedélyezni, vagy ennek megtagadásáról, illetőleg megrövidítéséről eladót értesíteni. Mivel pedig ezt elmulasztotta, olybá tekintendő, mint a ki a teljesítéshez ragaszkodott és így a márczius 27-én, tehát aránylag még normális időben küldött árukat elfogadni lett volna köteles a nélkül, hogy kártérítési igényeket érvényesíthetne.

Ily értelemben fogva fel a Curia döntését, ehhez hozzájárulhatunk, de akkor felesleges is volt a sztrájk méreteinek, az erőhatalom általi akadályozásnak, a vétlen mulasztásnak előtérbe állítása és mindama következtetések, melyeket a Curia emez előfeltételekhez fűz. Hiszen nyilvánvaló, hogy még a vétkes eladó is kérhet halasztó ügyletnél póthatáridőt, nem indokolt tehát, hogy a Curia ennek megtagadását attól tegye

függővé, vájjon a gyáros vétességét, sőt a beállott bérharcz nagyobb erőhatalomszerű jellegét igazolni tudja-e vagy nem. Másrészt kitér a Curia annak eldöntése elől, vájjon az alapul szolgáló ügylet egyedi vagy faji kötelmet tartalmazott (minta-szerinti szövegekről volt szó), habár a megoldás ezen fordul meg, és hogy mily utóhatáridő tekintendő «kellő»-nek. Itt különösen annak eldöntése lesz nehéz, vájjon a «kellő» határidő megállapításánál vevő az eladó egyéni körülményeit és az akadályozás okát tekintetbe kénytelen-e venni vagy nem és különösen vájjon hosszabb határidőre tarthat-e igényt az az eladó, ki vétlenségét igazolja.

Eltérőleg alakul az eladó és vevő jogi helyzete a faji kötelmet tartalmazó halasztó határidős ügyletnél. Az utóhatáridőt itt eladó arra használhatja fel, hogy az árut másutt beszerezze. Ha azonban határidőt nem kért vagy azt be nem tartotta, vevő ragaszkodhatik az ügylet teljesítéséhez az akadály elhárultával, elállási jogát is gyakorolhatja és végül kártérítést is követelhet, ha az eladó a teljesítésre alkalmas más áru beszerzését elmulasztotta, mivel subjectiv vétessége őt ez alól — mint láttuk — nem mentesíti. Rendkívüli esetekben, midőn a beszerzés aránytalan költségekbe kerülne, az eladó még a faji vételnél is mentesülhet.* Rendszerint azonban köteles lesz beszerezni azt az árut, melynek előállítására subjective képtelen és így mindig kártérítési joga lesz vevőnek, ha a vétel tárgyát *helyettesíthető*, tehát igen könnyen beszerezhető dolgok képezték.

Röviden összefoglalva ez eshetőségeket, mindenekelőtt a helyzet diagnózisát kell megállapítanunk. Vevő időleges akadály esetén mindig ragaszkodhatik a szerződéshez, azaz bevárhatja míg eladó képes lesz a teljesítésre és ez esetben eladónak az akadály elhárulta után teljesítenie kell. Ha vevő visszalép, úgy ezt kártérítési igénynyel kapcsolatban egyedi vételnél

* Mint fentebb kifejtettük (52. I.), ily esetben a gazdasági lehetetlenség ép oly hatályú, mint az abszolút lehetetlenség.

csak az eladónak a sztrájk körüli vétességénél, faji vételnél pedig erre való tekintet nélkül is teheti, ha az ügylet záros határidős volt vagy az utóhatáridő eredménytelenül letelt.

V.

Alkalmazzuk ez eredményeket néhány példán, melyeknek közös előfeltétele, hogy az eladó teljesítését sztrájk akadályozta meg, mely csak két hónap leteltével szűnt meg.

1. Valamely kőszénbánya elad ioo q kőszénet koronáért 1907. október i-ére.

2. Valamely gyár egy kőszénbányával oly szerződésre lép, hogy 1906 október i-től 1908 október i-ig terjedő összes szénszükségletét nála vásárolja be, illetőleg a kőszénbánya azt szállítani köteles. A szerződésben meghatározatnak az egységárak és azok a bányák, a melyekből a kőszén aknázandó.

3. X szénkereskedő megveszi valamely bányavállalatnak 1905 október 1 -től 1906 október i-ig való össztermelését, megállapítván az egyes szénminőségek egységárait.

4. A. földbirtokos B. kereskedőnél 20 drb. kaszát rendel és egyúttal kijelenti, hogy június 25. után a kaszákat át nem vehetné.

5. A. kézműárkereskedő meghatározott minták és rajzok szerint a B. textil és kartonnyomó gyárnál tavaszi szöveteket rendel és kiköti, hogy az árut márczius 1-je után nem veszi át.

6. A. bútorokat rendel B. bútorkereskedőnél azzal, hogy november i-ére új lakásába beköltözni szándékozik.

E példák eldöntésénél a fentiek szerint mindenekelőtt meg kell állapítanunk az ügylet és az abban foglalt kötelem természetét. E szempontok szerint csoportosítva eseteinket, az 1., 2. és 6. alattiak halasztó faji vételt tartalmaznak, a 3. alatti halasztó egyedi vétel, a 4. alatti záros határidős faji és az

5. alatti záros határidős egyedi vételt tartalmaz. Ezeknek megállapítása után könnyű lesz a sztrájk következményeit levonnunk. Ha a sztrájk keletkezése körül az eladó vétkes volt, vevő mindazon jogokkal élhet, melyeket a 3 § 3. §. a késedelmes eladóval szemben biztosít és ezenfelül még az esetleg kikötött kötbért is igényelheti. Azaz a szerződésszegésnek összes joghatásai beállnak.¹

Ha a szállítás ideiglenes lehetetlensége nem az eladó hibájából állott elő, úgy egyedi vételnél az eladó mentesül az akadályozás tartamára, azonban a vevő nem köteles ezt a terminust bevárni, ha az ilyenképpen elhalasztott teljesítés az eredeti célznak nem felelne meg.² E szerint tehát vevőt ilyen esetben a 353. §-ban foglalt jogoknak nagy része nem illeti meg. Választhat ugyan elállás és az akadály elhárulása után törtenendő teljesítés között, kártérítési igényeket azonban nem érvényesíthet.³

Fajlilag meghatározott, tehát másutt beszerezhető árunál pedig vevő ismét a 353. §-ban foglalt összes jogok közt választhat olyképp, hogy fix-ügyletnél teljesítési jogát kell kifejezetten bejelentenie, halasztó ügyletnél pedig elállásáról kell értesítenie az eladót, illetőleg a teljesítésre engedett újabb határidő leteltét bevárnia.

Az i — 3. alatti példában kőszénszállításról van szó. Az

¹ *Almási* (i. m. 2. és 4. §§.) szerint úgy az intézményesített joghatások, mint a tilos cselekménynek joghatásai.

² Érdekes kérdés, vajjon a hitelező nemcsak lehetetlenség esetén, hanem akkor is elállhat-e, ha a szerződéskötés és teljesítési idő közt oly alapos okok merülnek fel, a melyek nagyon is kétségessé és bizonytalanná teszik, vajjon az adós teljesíthet-e vagy nem. *Krűchmnn* vetette fel ezt a kérdést (Id. hely 287. 1.) és úgy kívánja megoldani, hogy a hitelező ily bizonytalanság esetében jogos érdekének kimutatásával végre határidő kitűzése nélkül felmondhat.

³ *Almási* elmélete szerint (i. m. 99. és 225. I.) a lehetetlenülés külön intézményesített joghatásai beállnak, az ügyletszegés mint tiltott cselekményből előálló kártérítési követelések azonban kiesnek. Mivel azonban *Almási* éppen a kártérítési követeléseket nevezi «kiegyenlítő», az ellátást pedig «sújtó» joghatásoknak, elmélete az itt kifejtettekkel némileg ellentétbe jut, mert hiszen éppen fordítva a minden vétkeiséget kizáró lehetetlenülés esetén állnak be a «sújtó», a vétkeiséggel kapcsolatos késedelem esetén pedig ezenfelül a «kiegyenlítő» hatások.

első példa meghatározza a kőszénmennyiséget, a második példa a vevő szükséglete szerint állapítja meg a mennyiséget, a harmadik pedig a bányavállalatnak egy évi össztermelésére vonatkozik. Ha az első két esetben sztrájk folytán az adós nem szállíthat és a halasztó határidőt mint czéltalant, igénybe sem veszi, vagy pedig ez letelt, úgy köteles a szenet másutt beszerezni, mert — még ha a szerződésben említés is történik arról, hogy a kőszén mely bányák terméséből merítendő — mégsem oly lényeges feltétel ez, hogy hasonló minőségű, más bányából aknázott kőszénnel az adós kötelezettségének eleget ne tehetne. Az adós tehát hanyatló árirányzat mellett másutt szerezheti be nyereséggel a hasonló minőségű szenet és azzal teljesíthet; viszont emelkedő árirányzatnál köteles lesz esetleg veszteséggel is másutt vásárolni szenet, hogy szerződési kötelezettségének megfelelhessen.

Ha azonban a felek egyetértő szándéka oly kifejezést nyert, hogy a kötelezettség csak a megnevezett bányából aknázott kőszénnel, azaz bizonyos korlátolt fajból való szállítással teljesíthető, úgy ennek lehetetlenülésével adós is mentesül.

Érdekes és sem irodalomban, sem törvényhozásban kellek nem méltatott kérdés, mi történjék akkor, ha az ilykép korlátolt faj nem merül ki, de részleges lehetetlenség folytán nem szerezhető be abban a mennyiségben, mint a szerződés megkötésekor várható volt. így ha a kőszénbánya kiaknázását részleges sztrájk a rendes mennyiség felére redukálja, az eladó tulajdonképen *egy* vevőjével szemben sem hivatkozhatik arra, hogy ez a faj kimerült, és *mindenikkel* szemben arra, hogy teljesen nem tehet eleget kötelezettségeinek, mert ezzel önmaga a szállítások egy részével merítené ki az ilykép felére redukált mennyiséget.

A méltányos megoldás csak az lehet, hogy valamennyi vevő oly arányban követelhesse a teljesítést, a mily arányban a tényleges és szerződésileg meghatározott mennyiség egymással állanak. Legfeljebb arról lehetne szó, vajjon előnyben volnának-e részesíthetők oly közérdekű üzemek és vállalatok (vasút,

gázgyár), melyeknek szünetelése aránytalanul nagy kiterjedésű közgazdasági károkat okoznának.*

Bár tételes jogszabályok hiányában bajosan vihető keresztül, a méltányos megoldás az volna, hogy a vevők csődhitelzők analógiájára aránylagos kielégítést nyerjenek a meglévő árukból s legfeljebb előnyös tételekként volnának tekinthetők ama közszükségletek, melyekre az imént czéloztunk.

A 3. példában ellenben a bánya össztermeléséről rendelkezett, tehát egy szűkebben körülhatárolt egész fajról, melynek szolgáltatása a sztrájk folytán egészben vagy részben lehetetlenné vált. Ebben az esetben vevő is, eladó is mentesülnek, sőt a vevő nem is várhat a teljesítéssel s nem követelheti az 1906. okt. i. után termelt szenet, mert a teljesítési mennyiség oly módon van meghatározva, hogy még az akadály elhárulása után sem pótolható az ez által elmaradt termelési mennyiség. Mivel e példában a szerződés tárgya az egy évben termelt kőszén, a halasztásnak nincs célja, hacsak nem arra vonatkozik, hogy a már kiaknázott szén a bányavállalatból vevőhöz elszállíttassék. Egyébként azonban a vevő halasztásra sem nem jogosult, sem nem köteles, mert a vett áru mennyiségét az egy évben eszközölt termelés határozza meg.

A4, és 5. példában fix ügyletről van szó; előbbi faji kötelmet, utóbbi egyedi kötelmet tartalmaz. Mindkét esetben tehát a vevő elállhat az ügylettől, de azt is kijelentheti, hogy az akadály elhárulását bevárja és majdan teljesítést kíván.

Az 5. példában ezekkel az igényekkel ki is merülnek a vevő jogai, mert az ő általa rajzok és minták szerint individualizált teljesítés elmaradása őt kártérítésre fel nem jogosítja. Más kérdés, vajjon ily esetben a nyers anyagot igényelheti-e, a mint a vállalkozási szerződésnél (lásd Tervezet 1646.§. i. bek.), a mi már azért is méltányos volna, mert emelkedő árirányzat folytán a gyáros mentesülvén a szerződés alól, még

* V. ö. fent 58. lap.

ezenfelüli jogosulatlan nyereségre tehetne szert a nyersanyag időközben beállott áremelkedése folytán, a nélkül, hogy ezt a nyereséget a vevővel megosztani vagy pedig neki a nyersanyagot annak az összegnek levonásával, a mely előreláthatólag annak feldolgozására volt szánva, kiadni tartoznék.

Viszont a 4. esetet nem tekinthetjük egyedi vételnek és így vevőnek meg kell adnunk összes kártérítési jogait; a teljesítés késése miatt, ha vár; a teljesítés elmaradása miatt, ha eláll; annál inkább, mert a szerződés tárgyát képező árut olyannak kell tekintenünk, melynek beszerzése nagy nehézségeket nem okoz.

Végül az utolsó példában a halasztás megadására köteles a vevő és a 353. §-ban említett jogait csak ennek eredménytelen letelte után gyakorolhatja.

Végignézve a végleges és ideiglenes lehetetlenülés határait az eladó szempontjából, ime azt látjuk, hogy ezek a kereskedelmi törvény tételes intézkedései folytán és különösen a 354. §. rendelkezései értelmében eltérőleg alakulnak a kereskedelmi jogban, mint a magánjogban.

A magánjogban a lehetetlenség akár ideiglenes, akár végleges, úgy az adósra, mint a hitelezőre elvágja a kötelelem fonálát. Legalább is ezt a következtetést kell vonnunk a német polgári törvénykönyvből, mely a lehetetlenülés esetén eltekint attól, hogy a hitelező póthatáridőt köteles adni (325. §. ellentétben a 326. §-al). Polgári törvénykönyvünk tervezete ebben a kérdésben némileg ellentmondónak látszó rendelkezéseket tartalmaz. Míg 1 184—5. §-ában kétoldalú szerződésnél a késedelmes fél ellenfelének véghatáridő kitűzését írja elő, addig 1167—69. §-ában kimondja, hogy az adós lehetetlenülés esetén kötelezettsége alól felszabadul és a hitelező a szerződéstől elállhat.* Viszont azonban az 1180—1185. §-ban a tervezet az

* Az 1169. §. ezt ugyancsak a részbeli lehetetlenség esetére mondja ki, de ha a hitelező véghatáridő kitűzése nélkül elállhat a részbeli teljesítés esetén, úgy snná inkább elállhat, ha teljesítés egyáltalán nem történt.

objectiv késedelemhez fűződő joghatásokat tárgyalja (Ind. III. k. 421.), a mi az 1186. §. utalásából illetőleg különböztetéséből (menthető és menthetlen késedelem) is kitűnik. Eszerint tehát a hitelező ideiglenes lehetetlenülés esetén is adós teljesítésére várakozni, esetleg neki e célra határidőt kitűzni lenne köteles, úgy hogy ideiglenes lehetetlenülés esetén az adós vagy végleg elállhatna, vagy pedig kívánhatja a teljesítés elfogadását.

A kereskedelmi jogban csak a végleges lehetetlenülésnek van kötelelmezsüntető hatása. Az ideiglenes lehetetlenülés esetében a kötelelem fennállásának vagy megszűnésének sorsa nem az adós, hanem a hitelező (vevő) kezébe van letéve: őt Heti a facultas alternativa. Ha kész az akadály elhárultát bevárni, úgy a halasztó ügyletnél pusztán passiv magatartása folytán előidézheti ezt az eredményt, sőt nyilatkoznia kell akkor is, ha a már lehetlenné vált szerződéstől elállni kíván, a mely jog mellett a kártérítési jogokat csak eladó vétkessége vagy a kötelelem faji meghatározása mellett gyakorolhatja.

Míg a magánjogban tehát a lehetetlenülés ipso jure hat és ennek folytán mindkét fél felszabadul, addig halasztó ügyletnél ez az eredmény csak vevő kifejezett elállási nyilatkozata, esetleg az utólag kitűzött póthatáridő leteltével áll be.

A 353. §. jogai tehát teljes választási szabadsággal a vevőt csak eladó vétkessége vagy a faji obligáció esetében illetik meg; egyedi kötelelemnél ideiglenes lehetetlenülés esetén a vevő teljesítést követelhet az akadály elhárulta után, vagy elállhat, végleges lehetetlenülésnél pedig az eladó is, a vevő is felszabadul és elállási nyilatkozatát bármelyik közölheti a másikkal. E szerint tehát egyedi obligációnál kiesnek a 353. §-nak kártérítési követelése és a rögtöni teljesítés követelhetése. Végleges lehetlenség esetében pedig természetesen a későbbi teljesítés követelésének joga is elesik és vevőnek pusztán az elállási joga marad meg.

Eddigi fejtegetéseink abból indultak ki, hogy a szállítási, illetőleg adásvételi szerződésben a felek a sztrájk esetéről nem disponáltak és azt a kérdést igyekeztek megoldani, hogy a sztrájk okozta lehetetlenülés mily jogi következményeket okoz. Tudjuk azonban, hogy e jogszabályok csak szerződéspótlók és a felek szerződéseik diszpozíciói hiányában foglalhatnak csak helyet. Épen, mert e jogszabályok, mint láttuk, súlyos terhet háríthatnak az eladóra, szokásossá vált a szerződésekbe felvett úgynevezett sztrájk-klauzulában a jogi következményeket szabályozni.

A sztrájk-klauzula célja, hogy a szerződő felek a fent ismertetett diszpozitív szabályok kizárásával maguk állapítsák meg a szállítási akadályok következményeit és ily klauzulák felvétele által különösen az eladó törekvése arra irányul, hogy minden esetben a felelősséget magáról elhárítsa. Az eladó érdeke tehát a minél általánosabban tartott sztrájk-klauzula, mely vevőnek a 353. §-ban biztosított jogait még faji vételnél is a pusztá elállásra szorítsa. Vannak oly klauzulák is, a melyek a vevő utólagos teljesítési követelését is kizárják és eladót teljesen felmentik még akkor is, ha a sztrájk okozta akadályozás ideiglenes volt. Az erőhatalom általános kitétele mellett azután konkretizált események szerepelnek az ilyen klauzulákban, melyek az eladói vétkességtől teljesen függetlenül bizonyos ténycsoportok esetén a feleket a teljesítés alól feloldják. Különösen a kőszéniparban szokásosak ezek az általános vállalkozói felelősség alól tett meglehetősen tágkörű kivételek.

Példa gyanánt álljon itt a szokásos kőszénbánya-szállítási blanketta-szerződés következő pontja:

«Erőhatalom, bányauzembeli- vagy vasúti forgalmi akadályok, háború, mozgószállítás, munkabeszüntetések és munkás-kizárások, kocsis- és munkáshiány, járványos betegségek, továbbá a szállítást akadályozó hatósági intézkedések úgy eladót, mint

vevőt ezen akadályok tartamára a szállítás-, illetve átvétel alól feloldják, a nélkül, hogy eladó az elmaradt mennyiséget később elszállítani, vagy vevő azt átvenni kötelesek lennének..

Ez a formula szokásos akkor is, ha a vevő egész szén-szükségletének fedezéséről volt szó (mint a fenti 64. lap 2. példájában) és az eladó biztosítja magának nemcsak a szállítási akadály tartama alatti mentesülést, hanem ily akadály folytán a szállítási kötelezettség alól végleg fel van oldva.

A ministertanács határozata folytán a belügyminister 1905. márcz. 29-iki 6369/1904. sz. rendeletében egyenest fel is szólította az állami és törvényhatósági hatóságokat arra, hogy ily klauzulákat szerződéseikbe felvegyenek.

A ministeri rendelet* a sztrájkok és bojkottok által okozott késedelmet vétkesnek minősíti és olyan körülménynek, a mely a teljesítési határidő meghosszabbítására igényt ad. Egyúttal felhívja a rendelet a közhatóságokat arra, hogy a határidő meghosszabbításának mérvét a vétkes késedelem terjedelméhez képest maguk állapítsák meg és az erre vonatkozó határozatokat a szállítási szerződésekbe is felvegyék.

A ministertanács a Curia «*döntvényére*» és a gyakorlat megegyező állásfoglalására utal. De ez nyilván ténybeli tévedés, mert ily teljesülési határozat egyáltalában nincs, a fent részletesen tárgyalt 170/1903. számú curiai ítélet pedig ily kijelentést egyáltalában nem tesz.

De még ha volna is ily irányú bírói kijelentés, abból épen fordítva az következne, hogy a sztrájk-klauzulát fel sem kell venni, mert hiszen ennek hiányában is ugyané jogszabály alkalmazandó.

A minisztertanács azonban nemcsak hogy az e tárgyra vonatkozó judicatura kijelentéseit tévesen idézi és ezekből logikailag helytelen eredményre jut, hanem a sztrájk-klauzula felvételéhez oly messzemenő jogi következményeket fűz, a melyeknek

* Kereskedelmi jog 1905. május 15-iki szám.

megállapítása jogszabályaink és bírói gyakorlatunk alapján épen nem könnyű és legalább is nagyon vitás problémát akar megoldani. A minisztertanács mindenekelőtt a bojkottot és a sztrájkot kívánja azonosítani, mindkettőnél eltekint a kötelezett fél magatartásától, s a nélkül, hogy fix- és halasztó-ügyletek közt különböztetne, kötelezi a hitelezőt (vevőt) a határidő meghosszabbítására és végül a határidő tartamát nem bírói megállapításra, hanem az esetleg érdekelt közhatóságok döntésére kívánja bízni.

A sztrájk-klauzula hatályát illetőleg az első kérdés az, vajjon mentesül-e az eladó vétkességének következményei alól, vagy pedig e klauzula felvétele csak a vétlen strike következményeit háritja-e el. Mindkét álláspont hathatós érvekkel támogatható. Előbbi mellett az szól, hogy a klauzula egyszerűen csak a sztrájkot említi és annak esetei közt nem különböztet, úgy, hogy úgy a vétlen, mint a culpozus strikeért való felelősséget is kizárja. Hiszen nyilvánvaló, hogy a felelősséget szerződésileg lehet megszorítani, csak oly kikötés hatálytalan, mely a szándékos jogsérelem következményei alól mentesít (ne dolus praestetur); polgári törvénykönyvünk tervezetének 1162. §-a szerint oly megállapodás, mert az adóst szándékos kötelezettségzegés vagy súlyos gondatlanság esetére a felelősség alól eleve felmenti, hatálytalan.

A sztrájk-klauzulának e kiterjesztése mellett azzal szoktak érvelni, hogy preventív hatása van, azaz a munkások tartózkodni fognak a sztrájktól akkor, ha tudják, hogy munkaadójuk szállítási késedelmének következményei alól mentesül.* Ámde a szállítást elvállaló eladó és vevő közötti viszonyban ezek az érvek nem lehetnek meggyőzőek, mert itten arról a vagyoni jogi kérdésről kell dönteni, vajjon kinek vagyonába utalandó a

* Az idézett miniszteri rendelet is így érvel: «az ipar a tömeges munkabeszüntetések szertelenségével szemben több sikerrel védekezhetheték és így a munkaadók ellenállási képességének fokozása a nemzetgazdaságilag oly nagy károkat okozó sztrájkmozgalmakra is mérséklőleg hatna».

sztrájkokozta lehetetlenülés következménye s vajjon a vagyoni kárt a vállalkozó vagy a vele szerződő viselje-e. Nem a munkabéris szerződést megkötő felek hatalmi állásáról, hanem csakis a szállítási szerződést megkötő felek jogairól és ezek helyes magyarázatáról lehet szó. Nem volna kielégítő, de nem is lehetséges a munkáskérdés olyatén megoldása, hogy ennek kárait a munkaadókkal szerződő harmadik személyek és így végeredményben a fogyasztó közönség viselje.

A sztrájkok meggátlása eredményes szociális törvényhozás és kölcsönös engedékenység által lehetséges, de teljesen téves utón haladna az a bíró, a ki sztrájkellenes tendenciából a vállalkozót a vele szerződő fél rovására elvállalt kötelezettség teljesítése alól mentené fel. Helyesebb az a magyarázat, a mely szerint a sztrájk-klauzula csak azt az eseményt emeli ki, a mely önmagában véve kértérítési kötelezettséget nem von maga után, azonban az általános felelősségi szabály, a kötelező rendes gondosság elve alól kivételt statuálni nem akar.

E mellett szól az, hogy szabály a casusért való felelősség és az ez alól szerződésileg statuált kivételek is szigorúan magyarázandók. Ha tehát a sztrájk-klauzula minden vétkességi kérdéstől függetlenül szerepel a szerződésben, ez csak azt jelentené, hogy a vétkes sztrájk okozta lehetetlenülés esetén még a vétkességet állító harmadik személy tartoznék bizonyítani, holott máskülönb a sztrájk által sújtott vállalkozó köteles az exculpatoriára.

Krúckmann is (Archiv, für civ. Prax. 4 p. 1.) helyesen hangsúlyozta, hogy a szerződéses sztrájkklauzula csak a vállalkozó jogos érdekét védelmezi, nem ad azonban szabad kezét az önkényre. Ezért tehát a sztrájk előidézése körül nyilvánvalóan vétkes munkaadó ép úgy felel annak következményeiért, mint egyéb szerződésnél, melynél bár a sztrájk-klauzula nincs kifejezetten kimondva, de mégis a forgalom jóhiszemére való hivatkozással befoglalatik.

Krúckmann még ennél is tovább megy és a kifejezett

sztrájk-klauzulát párhuzamba állítja a «minden szerződésben rejlő hallgatag kikötéssel» (die gesetzliche kraft Treu und Glauben in jedem Verträge enthaltene Streikklausel).

Legvilágosabb képet a sztrájk-klauzula hatásáról úgy nyerünk, ha összehasonlítjuk a klauzulát tartalmazó és azt nélkülöző szerződések jogkövetkezményeit. Míg a sztrájk-klauzula folytán a munkaadót csak dolozus vagy vétkesen gondatlan eljárása kötelezné a szerződés teljesítésére, addig ennek hiányában akár a sztrájk keletkezése, akár fennmaradása, akár a szerződések megkötése körülmulasztás (culpa in contrahendo) már ily hatással jár. Míg a faji kötelemnél a sztrájk rendszerint nem mentesíti az adóst, a sztrájk-klauzula folytán erre való tekintet nélkül mentesül, mihelyt a sztrájk akadályozólag közbelép.* Végül sztrájk-klauzula esetén nem kell különböztetnünk időleges és végleges lehetetlenülés közt és nem adjuk meg előbbi esetben a hitelezőnek a választási jogot az elállás vagy az akadály elhárultának bevéárása közt; a sztrájk-klauzula folytán az adós még ideiglenes lehetetlenülés esetében is végleg mentesülhet, azaz a facultas alternativa az adós kezéből az ő kezébe ment át.**

Ez anyagi jogi szabályoknál a gyakorlatban talán még fontosabb lesz a bizonyítási teher alakulása a sztrájk-klauzula folytán. Míg annak hiányában, mint láttuk (42. I.), az adós

* A braunschweigi Oberlandesgericht 1902. okt. 9-iki ít. sz. szépen indokolt ítélete (Deutsche Juristen-Zeitung 1904. évf. 752. I.) szerint: «Angesichts der Bestimmung des §. 279. BGB., dass der Schuldner, der einen nur der Gattung nach bestimmten Gegenstand schuldet, solange die Leistung aus der Gattung möglich ist, sein Unvermögen zur Leistung auch dann zu vertreten hat, wenn ihm ein Verschulden nicht zur Last fällt, würde ein ausbrechender Arbeiter-Streik den Lieleranten an sich von der rechtzeitigen Lieferung nicht befreien. Ist aber der Vertrag mit der Streik-Klausel vereinbart, so bewirkt diese für den Fall eines ausbrechenden Arbeiter-Streiks, bezw. einer eintretenden Massenkündigung für die Dauer und den Umfang der dadurch notwendig werdenden Einschränkung der Produktion Entbindung von der Verbindlichkeit rechtzeitiger Lieferung ausbedingt, dass er während der Dauer des Streiks nicht in Verzug kommt und seinen vertragsmässigen Anspruch auf Abnahme rückständig gebliebener Lieferungs-Posten auch über die bedungene Lieferzeit hinaus behält, der Empfänger aber unter Umständen selbst erst in angemessener Zeitmach Beendigung des Streiks Lieferung zu fordern in der Lage ist».

** Tehát sztrájk-klauzula folytán a magánjog álláspontja (lásd fent 69. I.) jut érvényre.

tartozik bizonyítani vétlenségét (*exculpatio*), igazolni a sztrájk és a szállítás elmaradása közti okozati összefüggést, rámutatni arra, hogy a szerződés egyedi kötelmet tartalmazott, addig a sztrájk-klauzula és a sztrájkra (esetleg a munkások kizárására) való hivatkozás *prima facie* mentesíti az adóst (*Krückmann* i. h. 434. 1.) és a hitelező, ha a szerződés teljesítését kívánja, köteles mindannak ellenkezőjét bizonyítani, a mit sztrájk-klauzula hiányában az adós tartozik igazolni, hogy magát *exculpál*hassa.

A VASÚTI SZTRÁJK.

Azokkal a jogi következményekkel foglalkozva, melyek a vállalkozó harmadik személyek iránt elvállalt kötelezettségei tekintetében a sztrájk folytán előállanak, láttuk, hogy általános szabálykép a kötelezett a rendes kereskedő gondosságával tartozik eljárni, és vétkessége esetén kívül nem felel. De láttuk azt is, hogy a gyakorlat hajlandó ezt a casusért való felelősséget a vis majorig kiterjeszteni és hogy a faji vételnél az eladó az ígért áru átadására, esetleg kártérítésre köteles, hacsak ebben objectiv lehetetlenség nem akadályozza.

Tudjuk azt is, hogy a modern magánjogi felelősség a szerződésen kívüli kötelmeknél és az alkalmazottakért való felelősség kérdésében mind határozottabban a vétlen felelősség elvét juttatja érvényre, *üzemi veszélynek* tekinti azokat az eseményeket is, melyeket a vétkességi felelősség nem fed és a kármegosztás gazdasági kérdését úgy fogja fel, hogy — erőhatalom esetétől eltekintve — a vállalkozó akár mint szerződésileg kötelezett fél, akár mint az üzem tulajdonosa, nagy üzleti forgalma mellett mint üzemkockázatot viselje a *vétlen* és véletlen eseményeket.

Kereskedelmi törvényünk tételes szabályaiban csak a közraktári vállalatokra és a fuvarozóra mondja ki a vis majorig terjedő felelősséget, és a vasútra vonatkozólag a rendes fuvarozó felelősségének e dispozitív szabályát cogenssé emeli, melyet a felek ellenkező megállapodása sem változtathat meg. Itt tehát a vasúti vállalatot sújtó sztrájk következményeit külön-

leges tételes szabályok szempontjából kell elbírálnunk, melyeknek alkalmazása az 1904. évi vasúti sztrájk alkalmából bíróságaink joggyakorlatát is foglalkoztatta.

A vasúti sztrájk jogi következményeit tehát legczélszerűbben az így kifejlődött judicatura nyomán foglalhatjuk össze.

A tételes bázis itt elsősorban a vasúti üzletszabályzat, melynek a berni egyezményvel megegyező intézkedései az 1892: XXI. tcz. 2. §-ában foglalt törvényes felhatalmazás alapján kibocsátott ministeri rendeletén alapulnak.*

A sztrájk folytán a vasúti forgalom fennakadhat, a mi legkülönbözőbb szempontokból befolyásolja a vasút és a vele szerződő felek jogviszonyait. A forgalom fennakadása a vasutat gátolhatja a szállítmányok felvételében, az áruk késését, romlását és elveszését okozhatja, és végül a vasutat az üzletszabályzatban előírt értesítések teljesítésében akadályozhatja.

A mi a *szállítási kényszert* illeti, az ü. sz. 6. §-a (N. E. 5. ez.)** értelmében a vasút személyek és tárgyak felvételét meg nem tagadhatja, ha 1. a szállítási feltételek teljesítetnek; 2. ha a szállítás a rendes fuvarozási eszközökkel lehetséges; 3. ha erőhatalomnak tekintendő körülmények a szállítást nem akadályozzák.

A budapesti kir. tábla (1905 febr. II. G. 177/1904. Dtár IV. folyam I. kötet 199. sz.) a vasúti alkalmazottak munkamegtagadását a 2. pont alá vonja és kifejti, hogy rendes fuvarozási eszközök (berni egyezmény 5. cikkének francia szövege: *moyens de transport*) alatt nemcsak a kocsik, mozdonyok és egyéb felszerelések értendők, hanem az emberi munkaerő is, mely nélkül a holt anyagot mozgásba hozni, a forgalmat megindítani és fentartani nem lehet. És a szállítási kötelezettség szempontjából nyilván nem elegendő, hogy a fuvarozási eszközök egyáltalán létezzenek, hanem megkívánatik, hogy a vasút

* Az 1901: XXV. tcz. a párizsi pótegyezményt cikkelyezte be és az ennek megfelelő új üzletszabályzat a kereskedelmi minister 85190/190?. sv. rendeletével lépett életbe.

** Rövidítések: ü. sz. = üzletszabályzat; N. E. = berni nemzetközi egyezmény

azokról rendelkezessék ott és akkor, a hol és mikor a jelentkező fél a fuvarozási ügylet megkötését, illetve teljesítését kívánja.

A tábla tehát nem is bocsátkozott ama kérdés vizsgálataiba, váljon a sztrájk erőhatalomnak tekintendő és a szállítási kényszer alól annál inkább felmentette a vasutat, mert az ü. sz. 26. §-a szerint, mely a 6. §-al kapcsolatos, csak akkor jár kártérítés, ha személyszállító vonatok egyáltalán közlekednek.

A kassai kir. tábla (1904 decz. 29. 148/1904. G. Dtár IV. foly. I. köt. 145. sz.) határozata ezzel a kijelentéssel némileg összevág, tulajdonképpen azonban arra az esetre vonatkozik, midőn a vasút az árut *már* felvette, de az aznap kiűtött sztrájk folytán nem továbbbíhatta. A tábla megállapítja, hogy a forgalom az összes vonalokon az alkalmazottak munkamegtagadása folytán megszünt, hogy ama *forgalmi akadály* elhárítása nem állt alperes módjában és hogy az ily erőhatalom okozta károkért a vasút nem felelős.

Az ü. sz. 65. §-a (N. E. 18. ez.) értelmében a vasút, ha a fuvarozás megkezdése erőhatalom *vagy véletlen* által akadályozva van, a feladóhoz köteles rendelkezés végett fordulni. Ez az adott esetben meg is történt. A rendelkezés elmulasztásának következményét a 65. §. nem tartalmazza, a tábla azonban a *kiszolgáltatási akadályokra* vonatkozó 70 §-t (N. E. 24. ez.) per analogiam kiterjeszti, azaz feljogosítottnak tekinti a vasutat a romlékony áru eladására. Az ü. sz. 75. §-ára (N. E. 30. ez.) való hivatkozás a tényállást egyáltalán nem fedi, az erőhatalom megállapítása pedig itt azért nem volt szükséges, mert a 65. §. az *erőhatalom és véletlenre* egyaránt vonatkozik.

A szállítmányok *késedelméről* az ü. sz. 86. §-a (N. E. 39. ez.) úgy intézkedik, hogy a vasút felelős a szállítási határidő elmulasztásáért, a mennyiben nem igazolja, hogy a késedelem oly eseményből származott, melyet a vasút sem elő nem idézett, sem el nem háríthatott. E szakasz szerint tehát addig, a míg a szállítási határidő elmulasztva, túllépve nincs, nincs kárkövetelés sem. Már pedig az ü. sz. 63. §-a (N. E. 14. ez.) ezt a maximalis

határidőt oly bőkezűen szabja meg, hogy a szokásos és szükséges szállítási határidőnél jóval hosszabb és azonfelül módot ad arra, hogy *rendkívüli forgalmi viszonyok* esetén a vasút a felügyeleti hatóság jóváhagyásával, kivételesen az utólagos jóváhagyás fentartásával póthatáridőket állapítson meg (63. §. 3. bek.).

Ha tehát a sztrájk folytán valamely küldemény a maximális határidőn belül, de a szokásos időn túl érkezik meg, a vasút ez alapon nem felelős. A Curia (138/1906. sz. Hitej. Dt. I. köt. 67. sz.) helybenhagyva a kereskedelmi és váltótörvényszék szépen indokolt határozatát magáévá tette ennek következő okfejtését:

«A vasút felelőssége a küldemény vesztegelése alapján megállapítható azon esetben, ha a vesztegelés a vasút vétkes gondatlanságának vagy csalárdságának volt következménye, mert a vétkes gondatlanság (*culpa lata*) és csalárdság esetében a vasút a nemzetközi egyezmény 41. cikké szerint kártérítéssel tartozik s a vétkes gondatlanság vagy a csalárdság önálló kártérítési jogalap, mely akkor is fenforoghat, ha a szállítási határidő túllépése, mint a kártérítés alapja fenn nem forog. Azaz a vasút kötelezettsége a fuvaroztató féllal szemben a szállítás határideje tekintetében egyrésztől abban áll, hogy a vasút ne lépje túl a maximális határidőt, mert ennek túllépése esetén, a mennyiben a 39. cikkben említett mentő körülmény fenn nem forog, a 40. cikk korlátái közt felelős. De a mellett fennáll a vasút azon kötelezettsége is, hogy a szállításra átvett küldeményeket szállítás közben vétkes gondatlanságból vagy csalárdságból vesztegelni ne hagyja, mert ily esetben a 42. cikk értelmében a veszteglésből eredő teljes kárért felelős akkor is, ha a veszteglés nem okozta a maximális szállítási határidő túllépését.»

A mi a *póthatáridő* engedélyezését illeti, vezéresetünk a bpesti tábla 1905 szept. 28. I. G. 68. sz. határozata. (Grill-féle Dtár 1905. évf. 801. sz.) E határozat szerint a póthatáridő engedélyezése tisztán közigazgatási actus, annak czélszerűségét

vagy szükségességét a bíróság nem bírálhatja felül. Igaz, hogy az államvasúti alkalmazottak sztrájkja esetén a kereskedelmi minister személyében egyesült a vasúti vállalat képviselője és a felügyeleti hatóság funkciója, de ennek dacára az ő általa kötött minőségben megállapított póthatáridő az összes érdekeltekre kötelező. Kimondta továbbá a táblai ítélet, hogy a szállítási póthatáridő a már útban levő árura is alkalmazandó, sőt visszaható hatálylyal is hirdethető ki oly küldeményekre, melyek a kihirdetéskor már a rendeltetési helyre érkeztek. A tábla kifejti, hogy a póthatáridőt rendszerint csak akkor hirdetik ki, ha a forgalmi zavar már elmúlt s így annak szükséges mértékével a vasút már tisztába jött. — Ugyanezt az álláspontot foglalta el a svájci Bundesgericht 1900 július 14-iki határozata (Zeitschrift f. d. internat. Eisenbahntransport IX. köt. 85. 1.), mely kifejti, hogy a szállítási akadályok kétféleképpen lehetnek: előre láthatók (ünnepek stb.), vagy oly rendkívüliek, hogy annak hozzávetőleges tartamát sem lehet előre meghatározni. Habár tehát a már megkötött szerződésekre visszaható póthatáridő a felek *s'ér^ett jogaiba* ütközhetik, az üzletszabályzat mégis csak úgy magyarázható, hogy a felügyeleti hatóság indokolt esetekben a visszaható erőt kimondhatja, mert különben rendkívüli és előre láthatatlan üzemzavaroknál a póthatáridő célját tévesztene. — Az osztrák legfelsőbb bíróság 1905 ápr. 28. határozatában (Eisenbahnrecht. Entsch. XXI. köt. 395. 1.) ugyancsak az 1904. évi vasúti sztrájkunk alkalmával kihirdetett póthatáridő joghatályával foglalkozván, egyszerűen utal az ü. sz. 63. §. 7. bekezdésére (N. E. végrehajt. hat. 6. §.), mely szerint a szállítási határidő szünetel a vasút *vétkessége nélkül* beállott oly forgalmi zavar alatt, mely által a fuvarozás megkezdése vagy folytatása időlegesen akadályozva van. — Addig tehát, a míg a sztrájk okozta forgalmi zavar meg nem szűnt, a vasút a szállítással késedelembe sem eshetik.

Legvitásabb a sztrájk folytán való felelősség azokért a károkért, melyek az áruban elveszés, megsérülés vagy hiány által

keletkeznek. A késedelem ugyanis közvetve az áru teljes megromlását is előidézheti (elveszés alatt a gazdasági hasznavehetetlenséget is kell értenünk), az áruk elveszhetnek az által, hogy a kellő őrizetről a vasút nem gondoskodhatik, s végül némely áruk útközben is állandó gondozást igényelnek (p. o. élő állatok etetése és itatása, ha a kíséret szolgáltatása nem a feladóra hárult; ü. sz. 77. §. N. E. 31. ez.), melynek elmaradása a romlást előidézheti. Az ü. sz. 75. §a (N. E. 30. ez.) értelmében a vasút felelős, a mennyiben igazolni nem képes, hogy a kárt a rendelkezésre jogosult vétkessége, vagy az utóbbinak a vasút vétkességére vissza nem vezethető rendelkezése, az áru természetes minősége vagy *erőhatalom* okozta.

Egész határozottságában felmerül tehát és megoldást kíván az a kérdés, vajjon az alkalmazottak sztrájkja erőhatalomnak tekinthető-e a Biróságaink e mellett foglaltak állást és úgy a budapesti tábla felülvizsgálati tanácsa (1905 szept. 28. II. G. 43; Grill-féle Dtár 1905. évf. 804. sz.), mint a Curia (már fentidézett 1907 márcz. 14. 138/1906. sz. határozatában) a vasút elleni kártérítési követeléseket elutasították.

Szögezzük le mindenekelőtt mindkét elvi jelentőségű határozat egybehangzó kijelentését és kiinduláspontját: «Az erőhatalomnak törvényileg közelebről meg nem határozott fogalma alatt oly károkozó eseményt kell érteni, melynek káros következményeit vagy egyáltalán nem lehet elhárítani, vagy a melynek elhárítására nem elégséges a gondosság, erőfeszítés és költségek ama legnagyobb mértéke sem, mely az eset körülményeihez a közfelfogás szerint helyes arányban áll. Valamely munkaadó alkalmazottainak sztrákját nem minden esetben lehet ily értelemben erőhatalomnak tartani. De ha a sztrájk oly mértékű és jellegű, mely valamely területen, vagy munkaágban bizonyos időre, vagy egyáltalán, vagy az illető eset körülményeihez képest lehetetlenné teszi, hogy a munkaadó a munka végzésére alkalmazottakat szerezhessen, azaz, ha a sztrájk a munkaadó által leküzdhetetlen, akkor a sztrájk épp úgy gátolja a munka-

adót elvállalt kötelessége teljesítésében, mint valamely külső természeti esemény vagy háború, vagy lázadás s így ily esetekben a sztrájk a munkaadó mentesítése szempontjából erőhatalom jellegű esemény. Önként értetik, hogy nem mentesíti a munkaadót az oly sztrájk, a mely az ő hibája folytán tört ki, mert ezen esetben a munkaadó felelőssége az ő hibájának a következménye».

Felső bíróságaink tehát nem tekintik a sztrájkot mint olyant mentesítő körülménynek, hanem csak akkor, ha a munkaadót e körül hiba nem terheli.¹ E szerint igenis helye lesz a vétkesség vizsgálatának és az exculpatio a vasút kötelessége, mert a bizonyítás nem terhelhet mást, mint azt, a ki a köteles gondossággal eljárni tartozik. A Curia ezzel a szemponttal röviden végez: egyszerűen a köztudomásra utal és külső impressio alapján ítéli meg a sztrájkot, a nélkül, hogy annak mélyebb közgazdasági vizsgálatába bocsátkoznék.²

Az erőhatalom meghatározásában felsőbbíróságaink a német *judicatura* hatása alatt állanak és a kötelezettnek az eseményhez való személyes viszonyából indulva ki³ vis majornak

¹ V. ö. a párisi felebbezési bíróság 190; nov. 2j-iki határozatával (Eisenbahn-rechtl. Entsch. XXI. köt. 2}6. I.); e szerint még az általános és az üzem folytatását lehetlenné tevő sztrájk is csak akkor mentesíti a vasutat, ha a vasút nem hibás és a sztrájkok ellenséges magatartása a békés megegyezést megghiúsította.

² L. fent 42. lap, hol már rámutattunk, hogy a sztrájk körüli vétkesség megállapítása túlnó a magánjogi per keretein. Hiszen a bíróságnak a vétkesség vagy vétlenség megállapítása végett tulajdonkép az egész vasúti sztrájk előtörténetét és a minisztérium e körül tanúsított magatartását kellett volna vizsgálat tárgyává tennie.

³ V. ö. *Nagy F.* i. m. 170. §., *Goldschmidt* és a hozzá csatlakozó német írók, így *Eger* (Deutsches Frachtrecht I. köt. 2\$8. lap), *Thoel* (Handelsgesetzbuch III. köt. 40. oldal), *Rosenthal* (Internationales Eisenbahnfrachtrecht 195. oldal) és *Windscheid* (Pandekten II. köt. \$84. §.) azt az álláspontot foglalják el, hogy a vis major a casus egy fokozottabb neme, vagyis oly esemény, melyet a fuvarozó még rendkívüli gondosság mellett sem háráthattott volna el. L. továbbá *Hottender*: Vis major als Schranke der Haftung, *Rümelin*: Der Zufall im Recht, *Schneider*: Über die vis major. (Zeitschr. Hrecht 49. k.), *Slinking*: Vis major und Haftung jArchiv f. civ. Praxis 81. k.) — A Curia szerint erőhatalom vis major fogalma alatt oly természeti vagy emberi erőszak értendő, mely a kellő gondosság mellett sem volt emberi erővel elhárátható; az erőhatalom ismérve tehát az elháráthatlanság (1040/82. számú curiai határozat *Márkus* IV. k. 7216. sz.). . . . oly baleset, melynek emberi erő egyáltalán ellen nem állhat s melyet minden elővigyázati intézkedés daczára megelőzni és elháráítani nem lehet (1 364/92. sz. curiai hat.). Ezen álláspontot az 5296/94. sz. curiai hat. ^em hagyja el teljesen, mely az 1874. évi

tekintik azt az eseményt, mely fokozott, rendkívüli gondossággal sem hárítható el. E felfogás szerint természetes, hogy a vasút felelőssége késés és elveszés esetén egybeesik és congruens a szállítási kényszer alóli mentesség esetével is.

Az *Exner*-féle elmélet az angol-amerikai joggyakorlattal párhuzamosan a vis major fogalmát objectív alapon vezeti le és ilyeneknek csak a vállalkozó üzemkörén kívül eső és prima facie elháríthatlan eseményeket tekinti.*¹ Ebből a szempontból már a fuvarozó saját embereinek cselekedetei rendszerint kívül esnek az erőhatalomból (*Nagy F. i. m. 170. §. 20. jegyzet*), talán még akkor is, ha a sztrájk oly módon és oly méretekben lép fel, melyek ellen a vasút gazdaságilag helyes arányban álló eszközökkel ** nem is védekezhetik.

Igyekezünk a vasúti sztrájk kérdésében keletkezett bírói gyakorlatunknak hű képét adni és ezt *kritikailag* is megvilágitani. — Az ismertetett határozatok indokolása magas színvonalon áll, felső bíróságainkhoz minden tekintetben méltó. Az elfoglalt álláspontot pedig, mely a vasutat a sztrájk összes következményei alól mentesíti, mélyreható jogi és gazdasági érvek támogatják.

Mindazonáltal szükséges, hogy az ellenkező nézet támpontjaival is megismerkedjünk és rámutassunk azokra a megfontolásokra, melyek az áru elveszése vagy sérülése esetén a vasút kártérítési kötelezettsége mellett szólnak.

Üzletszabályzatunk 9. §-a egybehangzóan a N. E. 29. cikkével azt az elvet mondja ki, hogy a vasút közgeiért és

XVIII. tcz.-et alkalmazza és a kisiklást az *ott említett esetben* nem vis majornak, hanem csak balesetnek tekintve, a vasutat azért marasztalja, mert bizonyításával az exculpationem nem sikerül.

* Exnert követik *Meili* (Internationale Eisenbahnwerträge 48. l.), *Hafner* (Über den Begriff der höheren Gewalt), és részben *Cosack* is (Handelsrecht 441. és köv. l.). Közvetítő álláspontot foglal el *Eger* (Intern. Übereinkommen 5(1. l.), a ki külső és belső véletlent különböztet meg.

** L. fent í. lap, a hol a gazdasági lehetetlenségnek a teljes lehetetlenséggel egyező hatását állapítottuk meg.

más személyekért, kiket az elvállalt szállítás teljesítésénél alkalmaz, felelős.

A helyettesekért való teljes felelősség a *jogügyletek megkötése* és teljesítése körül a modern jog általánosan elfogadott szabálya.¹ A mennyiben azonban nem képviselőről, hanem tényleges cselekvényekről van szó, a főnök alkalmazottaiért csak akkor felel, ha a helyettes megválasztása közül vétkesség terheli, ha ezt magára vállalta, vagy ha az ügylet kivételes természete folytán a törvény a felelősséget kiterjeszti.²

Nyilvánvaló, hogy a 9. §. e vasutjogi szabálya nem jelentheti az alkalmazottakért való felelősségnek minimális fokát; a culpa in eligendio-ért való felelősséget, mert ez az összes az egyezményt megkötő államok magánjogának alapvető tétele és így ennek a kiemelése az egyezmény szövegében, a honnan üzletszabályunk e kijelentést átvette, alig lett volna indokolt; kérdés azonban az, vajjon eme a rendesnél *súlyosabb felelősség* teljes garanciát jelent-e, vagy pedig csak annyit, hogy a vállalkozó a kötelezettség teljesítésénél használt személy vétkességéért felelős. Az alkalmazottakért való felelősségnek ugyanis három fokozata van:

1. Az alkalmazott megválasztásáért való felelősség culpa in eligendo; optk. 1161. §.).

2. A jogi értelemben vett képviselő és a helyettesnek a tényleges cselekmény végrehajtásával összefüggésben álló vétségeiért való felelősség. (Tervezet 1164. §.).

5. Az alkalmazott szerződésen kívüli vétségeiért való teljes felelősség, melyeket az alkalmazott ilyen minőségében követett el.³

E három fokozatú felelősség megkülönböztetése után

¹ L. Nagy F. i. m. 42. §. 16—18. jegyzet Code civil 1184. ez.; svájci köt. iog 115. §., német polg. tkv. 278. §; tervezetünk 1664. §-a.

² V. ö. Nagy F. i. m. 42. §. 19—2j. jegyzet.

³ Helyesen fejtí ki Nagy F., hogy a felelősség sohasem terjed ki oly cselekvényekre, melyeket a helyettes ebbeli minőségétől egészen függetlenül követett el (i. m. 42. §. 23. jegyzet).

nyilvánvaló, hogy ha a második fokozatot: a modern vállalkozói szerződés felelősségét vonatkoztatjuk a vasútra, ezért még alkalmazottainak sztrájkjáért nem szükségkép felelős, mert hiszen vétkességük nem áll a cselekmény végrehajtásával összefüggésben, hanem éppen fordítva, vétkességük folytán, mely a szolgálat megtagadásában áll, a végrehajtás abbanmarad.

A kérdés megoldása tehát az ü. sz. 95. §-ának (N. E. 29. ez.; kereskedelmi törvényünk 402. §-a) interpretációján múlik, a mi annál nehezebb, mert a kereskedelmi törvény megalkotásakor és a nemzetközi egyezmény megkötésekor a vasúti sztrájk jogi következményeire nyilván nem gondoltak.

Koncedálnunk kell tehát, hogy azt a törvénymagyarázatot, a melyet judicaturánk kifejtett, a következetlenség vádja nem érheti és számos jogos érv támogatja. így a Curia utal arra, hogy a N. E. a felelősségnek ezen középfokát azért volt kénytelen felvenni, mert több szerződő állam (így Ausztria) magánjoga még pusztán az alsó fokon (culpa in eligendo) áll* és hogy az alkalmazottakért való ilyen felelősség nem zárja ki, hogy a vasút az alkalmazottak leküzdhetetlen jellegű sztrájkjára mint erőhatalomként mentesítő okra hivatkozassék.

Másrészt a vasút egyéb vállalkozónál *fokozottabb* mértékben felelős és a receptumban kifejezett felelősségtöbblet a rendessel szemben kettőt jelent: 1. felel a vasút a casustól a vis majorig terjedő eseményekért; 2. felel az alkalmazottaknak ily minőségben elkövetett szerződésen kívüli vétségéért is.

Ez a szigorúbb felfogás felel meg az *Exner*-féle elméletnek is, mely a közlekedési vállalat üzemkörén belül keletkezett

* *Kohn Jakab* a Jogt. Közi. 1905 oht. 27-iki füzetében nem különbözteti meg e két felelősségi fokozatot, és abból, hogy a vasút felelőssége nem eshetik az 1. fokozat (culpa in eligendo) alá, azt a közelebről nem indokolt tételt állítja fel, hogy a 5. fokozat (szerződésen kívüli vétségért való felelősség) alá tartozik.— Teljesen téves alapon áll azonban a vele polemizáló *Békésy Ferenc* is (Jogt. Közi. 1905 nov. 17. és 25. füzet), ki a vasút felelősségét, az alkalmazottakért való másodlagos szavatosságnak tekinti és a kérdést abból a szempontból véli megoldhatni, vájjon mikép dölne el a vasút által alkalmazottai ellen a kifizetett kártérítések visszakövetelése iránti per.

eseményeket kizárja a vis major fogalmából és abból indul ki, hogy a közérdek nemcsak azt kívánja meg, hogy a bizonyítási teher a vasútra háruljon, hanem azt is, hogy a bizonyításnak csak akkor legyen helye, ha a tényállás prima facie — minden további vizsgálat mellőzésével — mentesítő körülményre mutat (Liquidität des Sachverhaltes). Már pedig láttuk, ilyen gyanánt az alkalmazottak sztrájkja sohasem fog mutatkozni, már azért sem, mert mindig a vasút vétkességét is vizsgálat tárgyává kell tenni, a melynek megállapítására pedig a magánjogi bírónak nem is állnak rendelkezésére a szükséges eszközök.* Ha tehát a tényállás homályosságát és a bizonyítás nehézségeit tekintjük, úgy az *Exner*-féle elmélet szerint itt nem lehet szó első tekintetre világos tényállásról és ezért úgy bizonyítási, mint a fogalom meghatározásából (belső események kizárása) következő okokból ki kellene rekesztenünk az alkalmazottak sztrájkját a mentesítő körülmények csoportjából.

Ezt tette a svájci Bundesgericht fentidézett 1900 július 14-iki határozatában, melyben — igaz, minden további indoklás nélkül — kijelenti, hogy a sztrájk a mentesítő körülmények közé nem tartozik, mert a B. E. 29. cikke alapján embereiért *feltétlenül* felelős.** Ugyanígy érvel a budapesti kereskedelmi és váltótörvényszék felebbezési tanácsa is, melynek 1905 február 14-iki ítéletét különben a budapesti tábla (1905 szept. 28. 11. G. 43. sz. a.) megváltoztatta.

Röviden és felületesen üti el ezt az érvet az osztrák fő-törvényszék 1905 ápr. 28-iki ítélete, midőn az ü. sz. 9. §-át csak a tényleges szállításokra véli alkalirazhatónak, nem pedig oly esetekre, midőn a sztrájk a szállítást akadályozza. Curiánk is hivatkozik erre, midőn csak a fuvarozás keresztülvitelével

* Lásd fent 82. lap 2. jegyzet.

** V. ö. a milánói fő-törvényszék 1902. ápr. 22-iki határozatával (Eisenbahnrechtl. Entsch. XX. köt. ii. j. lap. — A svájci 1895. évi *Transportgesetz* 5. cikke, mely felsorolja a vis major alá nem tartozó eseteket, kifejezetten kiemeli az alkalmazottak bármily kihágását vagy mulasztását (I. *Baumgarten*: Nk. vasúti fuvarozási jog 178. l.).

megbízott alkalmazottakra vonatkoztatja a N. E. 29. cikkét (ü. sz. 9. §.). Ámde e szakasz — még ha szóhangzása szerint is magyaráznék — különböztet a konkrét szállításra ad hoc alkalmazott személyek és közegek (rendes alkalmazottak) közt, s az utóbbiakért való felelősséget a konkrét szállítástól függetlenül statuálja. De nincs is szükség erre a szószálhasogató értelmezésre. Hiszen az egész vasúti személyzet a maga összefüggésében a fuvarozások keresztülvitelével foglalkozik és az egyes alkalmazott tevékenysége — akár physikai kapcsolatban van a szállított áruval, akár nem — nem bírálható el kiszakítva az egységes cél érdekében működő szervezetről.

Nem tekintem meggyőzőknek ama gazdasági érveket sem, melyeket a Curia kiemel. Igaz, hogy a kár felosztása a vállalkozók nagyobb körére általában véve gazdasági szempontból kívánatos lehet, de a vasút mentesítése a kárt a monopolistikus helyzetet élvező nagyvállalkozóról (államvasuti sztrájk esetén az államról), a kinek üzemében az beállott, áthárítja a szerződő felekre és végeredményében a fogyasztókra, a kik ily károk ellen magukat egyéb módon meg sem óvhatják. A vasútra nézve a sztrájk mint üzemfennakadás mindenképp terhet ró, a szállító közönség — különben is az ü. sz. határozmányai által korlátozott — kártalanításával járó többlet pedig annak a következménye, hogy a forgalmi zavar a vasúti üzemben állott be. Ha a modern jog még a szerződésen kívüli követeléseket is az üzem járulékaiknak tekinti, mennyivel inkább áll ez a vasútra, mely szerződésileg felelősséget vállal a rábízott áruért.

A vasút felelősségének megállapítása nem járna szükségképp azzal a következménnyel, hogy a vasút kártérítéssel tartozzék azoknak is, akik a sztrájk tartama alatt fuvarozás végett fel akarják adni áruikat (Curia id. ítélete). Igaz, hogy az ü. sz. 6. és 75. §§-ai egyaránt hivatkoznak az erőhatalomra, ámde a szállítási kényszer megszegéséért járó kártérítési kötelezettség egész más elbírálás alá esik, mint a *megkötött* fuvarozási szerződésből a receptum alapján fakadó felelősség, már azért is, mert az

alkalmazottakért való felelősség csak ott és akkor kezdődhetik, ha a fuvarozási szerződés már meg volt kötve (ü. sz. 9. §).

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a felelősség megállapításával az alkalmazottak vétkeisége alapján együtt járnak a vétkes gondatlanság vagy csalárdság egyéb következményei: az igényeknek a fuvardíj kifizetésével és az áru átvételével járó megszűnése alóli kivétel (ü. sz. 90. §. 2. bek.; N. E. 44. ez.), az igények hosszabb elévülési ideje (ü. sz. 91. §. i. bek.; N. E. 45. ez.) és különösen a teljes kártérítés iránti jog (ü. sz. 88. §.; N. E. 41. ez.). E felfogásnak konzekvenciái kétségtelenül igen súlyosak a vasútra, de tételes alapon nem marad egyéb megoldási mód hátra; ha ugyanis a vasút alkalmazottainak vétkeiséget a vasút vétkeiségének tekintjük, sztrájk esetén kisebb mulasztásról alig lehet szó s meg kell állapítanunk, hogy a vasút, mely elvégre mindig csak közzei útján cselekedhetik, ezeknek sztrájkjáért, mint legalább is vétkes gondatlanságért (sőt csalárdságért is), *teljes kártérítéssel* tartozik.

Értjük, hogy a Curia a végső következmény levonásától húzódott s inkább lerontotta az alkalmazottakért való feltétlen felelősség elvét, semhogy kimondta volna ennek ily messze menő kártérítési eredményét: azt, hogy sztrájk esetén a vasúti taksált kártérítés helyébe lép az elmaradt haszon teljes megtérítése.

Tételes alapon tehát kérdésünk megnyugtató megoldása alig lehetséges. Ha a sztrájkot mentesítő oknak tekintjük, rést ütünk a vasúti jog szigorán és a *vétkeiségi kérdés* oly részletekbe menő vizsgálatára kényszerítjük a bírót, mely az objectiv felelősség elvével nem fér meg. Viszont, ha a vasutat alkalmazottainak sztrájkjáért feltétlenül felelőssé tennők, ezzel az ü. sz. 88. §-ának a sztrájkra való alkalmazásával a vasúti jog kardinális alapelvét: a korlátolt kártérítési kötelezettséget rontanék le.

E két ellentétes álláspont egybevetése is mutatja, mily

kívánatos, hogy a vasúti jog idevágó anyagában a jogbizonytalanság megszűnjék és az ü. sz. 6., 9. és 70. §§-ai között a helyes összefüggés authenticusan megállapíttassék. Az ü. sz. alapját képező nemzetközi egyezmény három-három évenként ismétlődő revíziójának feladata tehát, hogy a szokásos, többé-kevésbé lényeges stylaris módosításokon felül, ezt a kérdést is tisztába hozza s a sztrájk jogkövetkezményeit a vasúti jog terén szabatosan meghatározza.

SZTRÁJK ESETÉRE VALÓ BIZTOSÍTÁS.

A kárbiztosítási ügyletnél a biztosító ellenérték, *díj* kötése mellett arra kötelezi magát, hogy a biztosítottnak az ezt valamely meghatározott esemény következtében érő vagyoni hátrányt megtéríti. (Kt. 463. §.) Ez a szerződésileg meghatározott *esemény* lehet a sztrájk is. A vállalkozó ugyanis, a kinek üzemében a sztrájk kitört, ezáltal kárt szenvedhet és hasznot veszthet. Kárt szenved, mert az üzemén kívül helyezett vállalat fentartására improductív költségeket kell tennie (helyiségek bére, közterhek, díjak stb.), mert felhalmozódott anyagkészletei elromolhatnak vagy értékben kisebbedhetnek, és mert a már megkötött szerződések folytán az árunak másutt való beszerzésére vagy pedig a szerződő felek kártalanítására (kötbérek) kiadásokat kell eszközölnie. A veszített haszon pedig onnan származik, hogy a vállalkozó tőkéje a sztrájk ideje alatt nem kamatozik és oly ügyletek teljesítésétől kell elállnia vagy mások elállását túrnie, melyek reá nézve haszonhajtók lettek volna. Mivel pedig a kárt okozó események aránylag ritkák és az érdekeltek nagy körére oszthatók fel, mivel az érdekelt töke-vállalatok magas biztosítási díjat is hajlandók fizetni, mivel a vagyoni kár a munkabér és üzemviszonyok ismerete mellett könnyen meghatározható és a sztrájkstatisztika kellő alapot nyújt a valószínűségi számításra is: a sztrájk ellen való biztosítás gazdaságilag is, technikailag is keresztülvihetőnek látszik.* A biztosí-

* Lásd *Manes* a Conrad-féle Handwörterbuch der Staatswissenschaften VI. kötetében.

tottakra nézve nagy előnyökkel járna az ilyfajta biztosítás, mert a sztrájkokozta váratlan és kiszámíthatlan károk áthárítását teszi lehetővé és a sztrájk megelőzéséhez is hozzájárulna, mert a munkások, a kik tudják, hogy a sztrájkkal nem közvetlenül a vállalkozónak, hanem a biztosítónak okoznak kárt, ezen végső eszközhöz nem fognak fordulni, ha arra szükség nincs.

A sztrájk esetére való biztosítás közvetlenül dolog-biztosításnak nem tekinthető.¹ Éppúgy mint a szavatossági, hitel-biztosítás és a kárbiztosításnak egyéb nemei, oly károk ellen is irányul, melyek nem pusztán dolgok megsemmisülése esetén, hanem bizonyos szerződésben vállalt vagy szerződésen kívüli kötelmek (pénzbírságok, kártérítések) keletkezése folytán állanak elő.

A sztrájk esetére való biztosításnak a munkaadó részére, megfelel a munkanélküliség ellen való biztosítás a munkás javára. Utóbbi mint a szocialis biztosítás betetőzése a betegség, bal-eset, nyugdíj és özvegyi ellátás mellett játszik szerepet és különösen az 1900. évi ipari krízis óta a külföldön tért hódított. Célja a munkást megóvni az üzembeszünetések vagy kizárások veszélye ellen.² Ily értelemben tehát a munkanélküliség elleni biztosítás már fogalmilag is oly munkaszünetelést tételez fel, mely a munkás kibáján kívül állott be. Sztrájk esetén tehát, mely egyszerre történt, közös elhatározás folytán létrejött munkabeszünetéskép jelentkezik,³ nem is nyújthat kártérítést.

A sztrájk esetére való biztosítási szerződésre is alkalmazást nyer a biztosítási jog amaz általános, kereskedelmi törvényünk 477. §-ában is kifejezésre jutott szabálya, hogy a biztosító a

¹ Közvetve igen l. *Nagy F.* i. m. 187. §.

² Ugyanazt a célt szolgálják tehát, mint a inunkabérszerződésnek oly reformja, mely szerint a munkás javára a felmondás hosszabb időhöz legyen kötve, hogy az üzemredukciók kínos hatásai a munkást ne ériék (1. fent 21. lap).

³ Varlez: «Les formes nouvelles de l'assurance contre le chômage» (Paris, 1905.) című művében összetéveszti a sztrájk elleni biztosítást a munkanélküliség elleni biztosítással (a francia chômage szó bármily okból támadt munkaszünetelést jelem) és azt hiszi, hogy a munkaadók egyesülései nem a sztrájkbiztosítással, hanem a munkanélküliség esetén nyújtott segélyezéssel foglalkoznak (166. és köv. lapok).

biztosított vétkességéből eredett kárt megtéríteni nem tartozik. Eszerint tehát a biztosítónak elvileg jogában áll a sztrájk előzményeit is kutatás tárgyává tenni és ha ennek során az tűnne ki, hogy azt a munkaadó idézte elő,* a kártérítési kötelezettség sem áll be. Különösen fontos ez a munkás-kizárásoknál, melyek végeredményben mindig a munkaadóktól indulnak ki, habár oly retorsióknak tekintsek is, melyek a sztrájk megszüntetésére vagy keletkezésének meggátlására gyakran szükségesek.

A sztrájkbiztosítás nálunk egyáltalában nem fejlődött ki és Németországban és Ausztriában is csak még kezdő stádiumban van. A legelső kísérlet volt a dortmundi bányakerület sztrájkbiztosítási szövetkezete, mely azonban rövid idő múlva megszűntette működését. Ugyanígy történt ez az 1897-ben megalapított «Industria» részvénytársasággal, mely már 1898 október havában feloszlott. E társaság a kiadások, anyagveszteségek és a szállítási határidő elmulasztása miatt esedékessé vált bírságok megtérítésével foglalkozott.** Főoka a feloszlásnak az volt, hogy a biztosítási szerződés kiegészítő alkatrészét képező szabályok kötelezték a biztosított munkaadót, hogy a békéltetés megindítása iránt a kezdeményező lépéseket megtegye, minek elmulasztása a biztosított vétkességének tekintett.

Több sikert értek el Németországban a munkaadók egyesülésének szövetkezeti alapon létrejött biztosítási intézményei, melyekhez különösen a «Hauptstelle Deutscher Arbeitgeber-Verbaende» és a «Verein Deutscher Arbeitgeber-Verbände» csatlakoztak. E két egyesület vezetése alatt keletkezett a következő két biztosító szövetkezet: «Gesellschaft des Vereines Deutscher Arbeitgeber-Verbände zur Entschädigung bei Arbeitseinstellungen» és a «Schutzverbände gegen Streikschäden». Mindkettő nagyjában egyező eljárást követ, sztrájk esetében a

* Lásd fent?o. és köv. lap.

** L. Moldoványi «Közgazdasági Szemle» 1906. áprilisi füzet.

sztrájkoló munkások béreinek körülbelül 12½%-át, kizárásoknál még ennél is kisebb összeget állapítanak meg és az így kifizetett károkat a felosztó és kirovó rendszer segítségével vetik ki tagjaikra.*

Ausztriában a «Bund Österreichischer Industrieller» szövetkezeti úton alapított egy társulatot (Verein zur Entschädigung von Strikefällen), mely $\frac{4}{10}\%$ biztosítási díj mellett a sztrájkkártalanítás maximumát három hónapban állapítja meg, az átlagos bérösszegnek 50% át határozza meg a kártalanítás összege gyanánt, elbocsátott vagy kizárt munkások után kárpótlást nem nyújt, a sztrájk körüli vétkesség megállapítását pedig külön választott-bíróságra kívánta bízni.

A tulajdonképi sztrájk esetére való biztosítás eme kezdetleges formáin kívül *közvetve* sztrájk ellen biztosítást tartalmaz & *fuvarozási biztosítás* is, melyet kereskedelmi törvényünk 493 497. §-ában szabályoz. A fuvarozási biztosítás ugyanis nem meghatározott, hanem a legkülömbözőbb események, s így az erőhatalom ellen is irányul.** Ha tehát valamely sztrájkot mint a fuvarozót mentesítő körülményt fogjuk fel, akkor ezért a fuvarozási biztosítónak mint kárvállalónak kell megtérítést nyújtania a sztrájkokozta károkért, akár a feladó vagy czimzett, akár pedig maga a fuvarozó kötötte legyen meg a biztosítási szerződést.

* V. ö. *Leidig* «Streikversicherung» (Blätter für vergleichende Rechtswissenschaft, 1907 októberi füzet); ugyancsak felosztó és kirovó eljárást állapít meg 1907. évi XIX. tcz.-ünk, midőn a balesetbiztosítás terheit az egyes munkaadók közt megosztja.

** V. ö. *Nagy Ferenc* i. m. 196. §. 9. jegyzet.

TARTALOM.

Bevezetés	3
Sztrájk és munkabérszerződés	9
Sztrájkfelbújtók felelőssége	24
A sztrájk hatása a szállítási ügylet teljesítésére	30
A vasúti sztrájk	70
Sztrájk esetére való biztosítás	90